

.ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਸਪਤਾਹਿਕ

.ਗਦਰ

ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ

.ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਸਪਤਾਹਿਕ .ਗਦਰ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ

ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ

ਨੋਟ : ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਗਦਰ' ਅਥਵਾ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ' ਦੇ
ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ

**ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ**

Gadar Party Da Mukh Bulara Saptahik Gadar Di Dastan

by

Dr. Gurdev Singh Sidhu

#3154, Sector-71, Mohali 160071

Mob: 94170-49417

Email: gssidhu03@gmail.com

ISBN

978-93-88119-46-7

Edition 2018

© Author

Published by

Sapatrishi Publications

24/9, Industrial Area, Phase-2,

Near Tribune Chowk, Chandigarh.

094630-88272, 0172-5002591

E-mail:- sapatrishi94@gmail.com

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the Publisher and Author.

ਸਮਰਪਣ

ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ

ਦੇ ਨਾਂ

ਤਤਕਰਾ

•	ਭੂਮਿਕਾ	9
ਅਧਿਆਇ-1	ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ	13
ਅਧਿਆਇ-2	ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗ਼ਦਰ’: ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀ	22
ਅਧਿਆਇ - 3	ਸਪਤਾਹਿਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗ਼ਦਰ’	28
ਅਧਿਆਇ - 4	ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ	43
ਅਧਿਆਇ -5	ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਬਾਰੇ ਫੁਟਕਲ ਜਾਣਕਾਰੀ	59
ਅਧਿਆਇ -6	ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ	71
ਅਧਿਆਇ -7	ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਕਾਮੇ	79
ਅਧਿਆਇ -8	ਗ਼ਦਰ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ: ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਖ ਦਾ ਪੁਸ਼ਟੀਕਾਰ	88
ਅਧਿਆਇ -9	ਗ਼ਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੂਚਨਾਵਾਂ	99
ਅਧਿਆਇ -10	ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਫੁੱਟ: ਸਾਮਾਨੰਤਰ ਅਖ਼ਬਾਰ	107
ਅਧਿਆਇ -11	ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ	126
ਪੂਰਕ:	ਗ਼ਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ: ਬਕੱਲਮ ਖੁਦ ੳ) ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅ) ਕਾਵਿ-ਕਥਨ	134
ਅੰਤਿਕਾ - 1	ਸਰਕਾਰੀ ਗੁਪਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼	162
ਅੰਤਿਕਾ - 2	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦਾ ਖਤ ਚਾਚੇ ਦੇ ਨਾਂ	169
ਅੰਤਿਕਾ - 3	“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ	174
•	ਜੀਵਨ ਵੇਰਵਾ	179

ਭੂਮਿਕਾ

ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ 'ਗ਼ਦਰ' ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੀ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਸਨਫ਼ਾਂਸਿਸਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 1 ਨਵੰਬਰ 1913, ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ, ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੁਆਰਾ ਮਿੱਥੇ ਗਏ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ 'ਗ਼ਦਰ' ਅਥਵਾ 'ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਇਸ ਪਰਚੇ ਤੋਂ ਲਈ ਹੀ ਲਈ, ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸ਼ਿੰਘਾਈ, ਹਾਂਗਕਾਂਗ, ਮਨੀਲਾ, ਸਿਆਮ ਆਦਿ ਪੂਰਬੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਗ਼ਦਰੀ ਲੀਡਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ, ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਦਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਚਣਾ ਅਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗ਼ਦਰੀ ਆਗੂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਹਮਖਿਆਲ ਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਪੁਸਤਕ "ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ" ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਲੰਡਨ ਟਾਈਮਜ਼" ਦੇ ਛਾਪੇ ਹੋਏ "ਜੰਗ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ" ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ਅੱਗ-ਲਾਊ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪਤਰੇ ਗੜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਦੇ ਸਨ।... ਇਸ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਲੇਖਕ ਚਿਰੋਕਣੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਬੀਜਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ।.....ਇਹ ਪਰਚੇ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਮੀਂਹ ਦੀ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ (ਫੌਜੀਆਂ) ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਨ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।”

(ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 259)

ਇਸ ਬਾਰੇ ਗਦਰੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਚੱਲੇ “ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ” ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, “ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਣ, ਸਾਰੇ ਯੂਰਪੀਨਾਂ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਉਲਟਾ ਕੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਾਤਲਾਨਾ ਅਤੇ ਦੋਚਿੱਤੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸੀ।”

“ਮਾਂਡਲੇ ਕੇਸ” ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਬਾਰੇ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ:

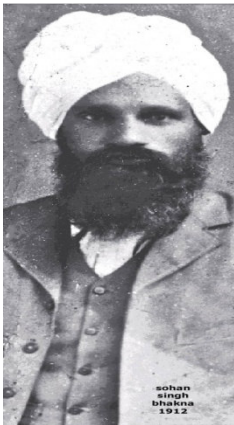
“ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਐਨ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਭਾਵ ਦੋਹਰੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੋਅ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਲੁਕਾਅ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਪਰਚੇ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਕੋਲ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਵਿਚਲੀ ਲਾਇਲਮੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ “ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ” (ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਕਾਰ) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਾਡੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਧੂਰੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਭੂਮੀਗਤ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਣਗੌਲਿਆ। ਕੁੱਝ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਸਿਆਸੀ ਸੱਜਨ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ “ਗਦਰ ਗੁੰਜਾਂ” ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵੱਸ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਵਰਗੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਨੇਤਾ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਥਾਂ ਇਸ ਨੂੰ “ਗਦਰ ਗੁੰਜ” ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।” ਡਾ. ਕੇਸਰ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਤ “ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ - ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ” ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਸਾਡੀ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ

ਮਰ ਮਿਟਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ “ਗਦਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ” ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ” (ਪੰ. 11)

ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪੱਤਰ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੀ ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵਜੋਂ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ, ਸਾਡਾ ਯਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਕੇ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ

ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ
ਪ੍ਰਧਾਨ, ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ

ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ
ਸਕੱਤਰ, ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ
ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਗ਼ਦਰ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ
ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਮੋਢੀ
ਲਿਖਾਰੀ

ਸਪਤਾਹਿਕ ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਜਦੋਜਹਿਦ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਾਮਰਾਜੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨਾਲ ਏਨਾ ਇੱਕਸੁਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ 1912 ਈ: ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਭਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ “ਦਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਪੈਸੇਫਿਕ ਕੋਸਟ” ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ, ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਜੀ. ਡੀ. ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨਚੀ ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਰਨਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਜੀ. ਡੀ. ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਸਭਾ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੁੱਝ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ ਪਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਭਾ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੇ ਫੇਰ ਤੇਜ਼ੀ ਫੜ ਲਈ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਭਰਵੀਂ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਾਲੀ ਮੀਟਿੰਗ, ਜੋ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1912 ਨੂੰ ਆਸਟੋਰੀਆ (ਓਰੇਗਾਨ) ਵਿਖੇ ਹੋਈ, ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਵੱਲੋਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ “ਦਿ ਹਿੰਦੀ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਦੀ ਪੈਸੇਫਿਕ ਕੋਸਟ” ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਲੰਮੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ “ਹਿੰਦੀ ਪੈਸੇਫਿਕ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ” ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨਚੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਹੀ ਰਹੇ ਪਰ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਦੋ ਹੋਰ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਉਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੀਤ-ਸਕੱਤਰ ਲਾਲਾ ਠਾਕਰ ਦਾਸ ਪੂਰੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਏ ਗਏ ਕਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ

ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਨਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ। ਸਨਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਾਹਰੋਂ ਪਹੁੰਚ ਸੌਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੀ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਨਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣ ਕਰਨ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਸੀ।

ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਦੂਜਾ ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਰਦੂ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਗਦਰ’ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ‘ਗਦਰ’ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੋਵਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਡੇਰਿਆਂ, ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੁੰਨਾਰਥ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਹੀ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਇਸ ਹੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬ ਅਰਥਾਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਆਦਿ ਕੇਂਦਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗਦਰ ਮਚਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਥੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਜੁ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਖੈਨਤਾ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ “ਗਦਰ” ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਗਦਰੀ ਦਰਸੀ ਚੈਨਚੈਈਆ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਉਹ (ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ) ਉਹਨਾਂ (ਗਦਰੀਆਂ) ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਲੇਖ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕਦੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਲੇਖਣੀ ਬੜੀ ਖਰੂਵੀ, ਪੇਂਡੂ ਤੇ ਨਿਧੜਕ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਫੇਰ ਵੀ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ, ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ

ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਜਨਤਾ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੈ। ਇਹੀ ਬੋਲਣੀ ਤੇ ਲਿਖਣੀ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।¹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਉਰਦੂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ/ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਲਿਖਣਾ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਸੀ।

ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਾਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਲਏ ਗਏ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਸਨਫ਼ਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਕਾਨ ਨੂੰ “ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ” ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਨੂੰ “ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ” ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਥਾਪੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਾਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਉਚੇਚੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਖਾਈ ਸੀ। ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਬਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1913 ਨੂੰ ਆਸਟੋਰੀਆ ਮਿਲ ਵਿਚ ਹੋਈ ਕਾਨਫ਼੍ਰੰਸ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੇ “ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਦਫਤਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਚੰਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਨਕਦ ਤੇ ਇਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਟੁਕੜਾ ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਦਿੱਤਾ।” ਪਰ ਦਫਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਤੱਕ ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਹੋਇਆ। “ਅਖੀਰ ਸਤੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਪਰਧਾਨ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਕਿ ‘ਉਹ ਸਿਹਤ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।’² ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਟਲੀ ਤੋਂ ਬੁਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸੁਝਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਦੋਚਿੱਤੀ ਦਾ

ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੀ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਾਨਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ।³

ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਵੱਲੋਂ ਵਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਢਿੱਲ ਮੱਠ⁴ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਬਾਬਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਅਨੁਸਾਰ, “.....ਅਖੀਰ ਸਥਾਨਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਇੰਤਜਾਮੀਆ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਲਾ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਪੁੱਛੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਦੇਰੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਬਦਜ਼ਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਲਦੀ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।”⁵ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਗੱਲ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਪਰਚਾ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਣਾ ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਣ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਫਲਸਰੂਪ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਛੋਟੀ ਛਪਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਤਟ ਫਟ 1 ਨਵੰਬਰ 1913, ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ, ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਟਾਫ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਅਖਬਾਰ ਕੇਵਲ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਦੇਸੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਉੱਥੇ ਵਿਦਵਿਤਾ ਉਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਓਪਰੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਵਿਤਾ ਦੀ ਉਨਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁਣ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।.... ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੰਤਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕੌਮ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਖਤਰਨਾਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਬੋਲਦੇ ਨਹੀਂ ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਗਿਆਨ

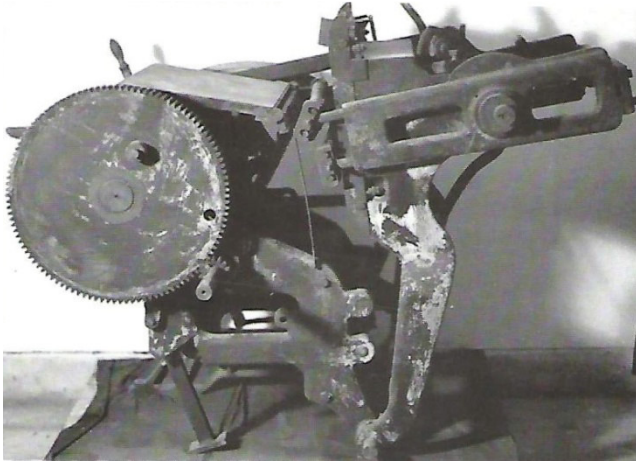
ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਏਕਤਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।... ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਕੌਮ ਲਈ ਇੰਜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਇੰਜਨ ਡੱਬਿਆਂ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਦ ਤੱਕ ਉਸ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਪੈਂਫਲਿਟ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਸੌਖੀ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਨਾ ਛਾਪੇ ਜਾਣ।... ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਦਰ’ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਵੰਗਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਫਲਸਰੂਪ ਵੱਡੀ ਛਪਾਈ ਮਸ਼ੀਨ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਵੈਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ 1324 ਨੰਬਰ ਦਾ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਲੈ ਕੇ ਉੱਥੇ ਛਾਪੇਖਾਨਾ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਗਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਾਸਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨਾ ਲਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾਕਟਰ ਖੈਰਾਇਤੀ ਰਾਮ ਸਮਰਾਸ ਦੀ ਅਣਛਪੀ ਪੁਸਤਕ “Indian Revolutionaries in California” ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਦੋ ਤਿੰਨ ਪਰਚੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਬੇਅੰਤ ਵਧ ਗਈ। ਸਾਈਕਲੋਸਟਾਈਲ ਮਸ਼ੀਨ ਲੋੜੀਂਦੀ ਛਪਾਈ ਪੂਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੇ ਵੈਲਨਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ 1324 ਨੰਬਰ ਦਾ ਹੋਰ ਮਕਾਨ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਲਿਥੋ ਮਸ਼ੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਉਥੇ ਲਾਈ ਗਈ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਉਥੋਂ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ।” ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਹਫਤਾਵਾਰੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦੇ 1 ਨਵੰਬਰ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਗਦਰ ਪੈਹਲਾਂ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਚਲੋਣ ਵਾਲੀ ਮੈਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਛਪਿਯਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਡਾਲਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਥੋੜੇ ਸਨ (ਯਾਨੀ ਬੌਹਤ ਡਾਲਰ ਜਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ) ਪਰ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਖਾੜ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤੋਪਖਾਨਾ (ਯਾਨੀ ਬੜੀ ਮੈਸ਼ੀਨ) ਬਣਾਈ ਗਈ।”

ਵੱਡੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦਸੰਬਰ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾ ਲਈ ਗਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ‘ਗਦਰ’ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ, ਜੋ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ, ਵਿਚ “ਆਪਨਾ ਛਾਪਾ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਹੈ” ਲਿਖ ਕੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਬਾਰੇ ਨੋਟ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ:

ਬੜੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨੰਬਰ 1324 ਵੈਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਰ ਏਕ ਭਾਈ ਉਸ ਪਤੇ ਤੇ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਕਤ ਬਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ 4 ਵਜੇ ਤਕ।

ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਮਸ਼ੀਨ

21 ਫਰਵਰੀ 1915 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

“ਫੈਂਸੀ (?) ਬਿਲਡਿੰਗ ਯਾ ਸਟਰੀਟ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭੀ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਸਟਰੀਟ ਕਾਰ ਨੰਬਰ 9 ਯਾ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਵੈਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਾਲੀ ਲੈ ਕੇ ਵੈਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਨੰਬਰ 24 ਤੇ ਉਤਰ ਕੇ ਉਸ ਜਗਾ ਯਾਨੀ ਮਕਾਨ ਦਾ ਨੰਬਰ 1324 ਹੈ ਉਥੇ ਆ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨਾ। ਉਤਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੇ ਕਰ ਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਮਾਲੂਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗੋਰੇ ਤੋਂ

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 116
2. ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ, ਪੰਨਾ 34
3. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ, ਉਹੀ ਪੁਸਤਕ, ਪੰਨਾ 100
4. ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਤੀਰੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਠਹਿਰ ਲੈਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਵਜੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਬਾਬਾ ਵਿਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਸੰਬਰ 1911 ਵਿਚ ਸਟਾਕਟਨ (ਅਮਰੀਕਾ) ਨੇੜਲੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤੀ ਫਾਰਮ ਉੱਤੇ ਮਨਾਏ ਦਸਮੇਸ਼ ਜਨਮ ਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਬੇਨਤੀ ਦੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅਨੁਮਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ:

ਅਸਾਂ ਆਖਿਆ ਹਰਦਿਆਲ ਤਾਈਂ,
ਕਰੀਏ ਕੰਮ ਤੇ ਆਖ ਸਮਝਾਇਆ ਜੀ।
ਮੈਨੂੰ ਆਏ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਨਾ ਸਾਲ ਹੋਏ,
ਏਸ ਕਰ ਕੇ ਵਿਚ ਨਾ ਆਇਆ ਜੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪਦ ਨੋਟ ਵਿਚ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:

“ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਖਿਆਲ ਮੇਰਾ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥ ਹੈ ਮਗਰ ਕੰਮ ਅਜੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂ ਕਿ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਮੈਨੂੰ ਆਏ ਨੂੰ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਨਾ ਹੋਏ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।” (ਆਤਮ ਕਥਾ, ਪੰਨਾ, 25)

ਜਦ ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਮੁਬਾਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤੀਆ ਸਮਾਂ-ਅਵਧੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਖੁਦ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਮੈਂ 10 ਫਰਵਰੀ 1911 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਉਤਰਿਆ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਏਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਰੈਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਬੱਸ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਫੜ ਸਕਦੇ। ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਕੋਈ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।” (ਗ਼ਦਰ, ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ, ਨੰਬਰ 16, ਮਿਤੀ 31 ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਲੇਖ “ਵਧਾਈ! ਵਧਾਈ! ਵਧਾਈ! ਹੁਜ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ, ਵੈਰੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਵਾਰ” ਵਿਚੋਂ) ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਬਰਕਲੇ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੱਖ ਉੱਤੇ ਉੱਗਲ ਧਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, “ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕਨੂੰਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਫੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਖਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ 10 ਫਰਵਰੀ 1911 ਨੂੰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ।” (ਇਸ ਭਾਸ਼ਨ ਦੀ “ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਅਖਬਾਰ” ਵਿਚ ਛਪੀ ਰੀਪੋਰਟ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਵੱਲੋਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” (ਜਿਲਦ 1, ਨੰਬਰ 1 ਮਿਤੀ 7 ਅਪਰੈਲ 1914) ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਲੇਖ “ਬਰਕਲੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਰਚਾਰ” ਵਿਚੋਂ) ਇਸ ਹੀ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੇਖ “ਵੀਰੋ! ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ” ਵਿਚ ਫਿਰ ਲਿਖਿਆ, “ਏਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ 9 ਫਰਵਰੀ 1914 ਨੂੰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਐਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕਨੂੰਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।”

5. ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ, ਪੰਨਾ 34

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗਦਰ’: ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀ

1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਉਰਦੂ ‘ਗਦਰ’ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਪਰਚਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸੱਜਣਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ, ਸਨੇਹੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤੜਫ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। (ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪਰਚਾ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।) ਪਰਚਾ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੈਂਕੜੇ ਹੋਰ ਮੋਹਤਬਰ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਟੋਡੀ ਅਤੇ ਖੈਰ-ਖੁਆਹ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿਤਾਵਨੀ ਪੱਤਰ ਵੀ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਮਾਹਲਪੁਰ ਪੁਲਸ ਠਾਣੇ ਦੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ‘ਗਦਰ’ ਨਾਲ ਭੇਜੇ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, “ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਪੜ੍ਹੋ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੋ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲਵੋ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਇਥੇ ਜੰਮੇ ਹੋ, ਇਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੋ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੋਹਰੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜ਼ਾਤੀ ਲਾਭਾਂ ਲਈ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰੋ। ਕੌਮ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾਓ। ਕੌਮੀ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਤੁਸੀਂ ਵਾਇਸਰਾਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੋ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸੋਟੀ ਦੀ ਮਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝੱਲ ਸਕਦੇ। ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ, ਤਹਿਸੀਲਾਂ, ਠਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੇਠਲੇ ਸਰਕਾਰ-ਪ੍ਰਸਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ੈਲਦਾਰ, ਨੰਬਰਦਾਰ, ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਗੱਲ ਕੀ, ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਅਖਬਾਰ, ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ, ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।”¹

ਇਹ ਪਰਚਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਮੋਹਤਬਰ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਇਕ ਮੋਹਤਬਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ 'ਆਨਰੇਬਲ' ਸਰਦਾਰ ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਵਕੀਲ ਨੂੰ 7 ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਡਾਕ ਵਿਚ ਇਕ ਬੰਦ ਲਿਫਾਫਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਲਿਫਾਫੇ ਉੱਤੇ ਸਟਾਕਟਨ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਡਾਕਘਰ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦੇ 6 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਸ. ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਫਾਫਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿਚ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਥਿਤ ਯੂਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਫਤਾਵਾਰ ਅਖਬਾਰ 'ਗਦਰ' ਦਾ ਇਕ ਨਵੰਬਰ 1913 ਦਾ ਅੰਕ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਸਾਰੀ ਲਿਖਤ 'ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦੀ ਸੀ।' ਸਰਦਾਰ ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਹ ਜਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਝੱਟ ਇਹ ਪਰਚਾ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਕਸੂਰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪਰਚਾ ਮਿਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਦੇਰੀ ਕੀਤਿਆਂ 'ਮੰਦਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਸਮਗਰੀ' ਵਾਲਾ ਇਹ ਪੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਯੂਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵੱਲੋਂ 'ਗਦਰ' ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਰਦਾਰ ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਇਹ ਸੂਚਨਾ, ਸੰਭਵ ਹੈ, ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹੋਰ 'ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ' ਨੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪੁੱਜਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਅਗਲੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸ. ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਝੱਟ ਪਟ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਰਕਾਰ ਪਬਲਿਕ ਨੂੰ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦੀ 'ਬਾਗੀਆਨਾ' ਸੁਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਜ਼ਬਤੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹਰ ਅੰਕ ਲਈ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪੁੱਜਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਦੂਜੇ, ਜਦੋਂ ਪਰਚਾ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜ

ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਹੀ ਲਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਬਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੋਣਗੇ। ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੋਚ ਸੀ ਕਿ ਰਿਆਇਆ ਨੂੰ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਹੱਲ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ, 1878 ਦੀ ਧਾਰਾ 19 ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 3695, ਮਿਤੀ 20 ਦਸੰਬਰ ਦੁਆਰਾ ਸ. ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖ ਭੇਜੀ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, “ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ‘ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ’ ਐਲਾਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਕੱਢਿਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ।” ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ਐੱਸ. ਬੀ. 3695 ਮਿਤੀ 20 ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ਼ੀਘਰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸੂਹ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ‘ਯੁਗੰਤਰ’ ਅਤੇ ‘ਗਦਰ’ ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪਰਚੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੈਂਕੜੇ ਕਾਪੀਆਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭੇਜਣ ਲਈ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੂਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਰੋਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੱਢਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੱਤਰ ਮਿਲਣ ਸਾਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਤਜਾਰਤ ਅਤੇ ਸਨਅਤ ਮਹਿਕਮੇ ਦੁਆਰਾ ‘ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ, 1878’ ਦੀ ਧਾਰਾ 19 ਅਧੀਨ “ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਦੇ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਉਰਦੂ ਅਖਬਾਰ ‘ਗਦਰ’ ਨੂੰ ਜਲੀ ਜਾਂ ਥਲੀ ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ” ਲਾਉਂਦਾ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਨੰ:212-ਸੀ, ਮਿਤੀ 22 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

NOTIFICATION

No. 212., dated Delhi, the 22nd December 1913

Notification by the Government of India, Department of Commerce and Industry

In exercise of the power conferred by section 19 of the Sea Customs Act, 1878 (VIII of 1878), the Governor-General in Council is pleased to prohibit the bringing by sea or by land into British India of any copy of an Urdu paper called the 'Ghadr' (Mutiny) published by the Yungatr Ashram of San Francisco, United States of America.

No. 213 – 214 C

(Endorsement by Government of India, Department of Commerce and Industry)

Copy forwarded to the Home Department and to Director General of Posts and Telegraphs for information.

No. 55 – C, dated Delhi, the 5th January 1914

(Endorsement by Government of India, Home Department)

Copy forwarded to the Director, Crimrnal Intelegence, for information.

ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਿੰਨੀ ਫੁਰਤੀ ਇਹ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਖਾਈ ਸੀ, ਓਨੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਇਸਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਗਜ਼ਟ ਵਿਚ ਛਾਪਣ ਲਈ ਕੀਤੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਦੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਡਾਕ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਡਾਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸੀ ਪਰ ਸਨਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਬਰਾਸਤਾ ਜਾਪਾਨ ਅਤੇ ਚੀਨ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਡਾਕ ਅਨਿਯਮਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸਚਿਤ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਗਜ਼ਟ ਛਾਪ ਕੇ 'ਗਦਰ' ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਸ਼ਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ 'ਗਦਰ' ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ।

‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਪਹਿਲੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਦਰਜ ਸੂਚਨਾ ਤੋਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਗਦਰ’ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ “ਗਦਰ” ਦਾ ਪਰਚਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ। ਉਂਝ ਵੀ ‘ਗਦਰ;’ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ “ਗਦਰ” ਬਾਰੇ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿੰਨੀ ਅਧੂਰੀ ਅਤੇ ਭੁਲੇਖਾਪਾਊ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ “ਗਦਰ” ਬਾਰੇ ਦਰਜ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਫਾਈਲ ਗ੍ਰਹਿ ਰਾਜਸੀ ਨੰਬਰ 407-412, ਮਾਰਚ 1915 ਦੀ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ:

ਲੜੀ ਨਾਉਂ ਨੰ:	ਕੀ ਜ਼ਬਤ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਮਨਾਹੀ ਅਧੀਨ	ਟਿੱਪਣੀ
3	ਗਦਰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ 1878 (VIII of 1878) ਦੀ ਧਾਰਾ 19 ਵਿਚ ਮਨਾਹੀ ਅਧੀਨ ਅਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਪ੍ਰੈੱਸ ਐਕਟ 1910 ਦੀ ਧਾਰਾ 12(1) ਅਧੀਨ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤਾ	ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਸਨ ਤੋਂ ਲਾਲਾ ਦੁਆਰਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ, ਪਹਿਲਾਂ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ, ਪੰਦਰਾਂ ਰੋਜ਼ਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੈ।

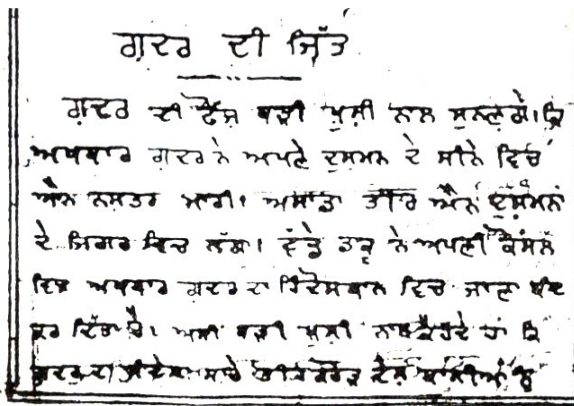
ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਸਾਲ ਡੇਢ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬੜਾ ਅਲਪ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਉਰਦੂ ਅੰਕ ਦੇ ਨਾਲ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਪੰਦਰਾਂ ਰੋਜ਼ਾ ਪੱਤਰ ਸੀ।

ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਉਸ ਹੀ ਵਸਤੂ ਉੱਤੇ ਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਜੋ ਵਸਤੂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਪਰਚਾ ਹੱਥ ਨਾ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ।

ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ:

ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ “ਗ਼ਦਰ” ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਦ ਪਹੁੰਚੀ, ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਜਦ ਵੀ ਇਹ ਪਹੁੰਚੀ, ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਨੰਬਰ 11, ਮਿਤੀ 24 ਫਰਵਰੀ 1914 ਦੇ ਪੰਨਾ 4 ਉੱਤੇ “ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਜਿੱਤ” ਉਨਵਾਨ ਅਧੀਨ ਇਹ ਐਲਾਨ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ:

“ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਫੌਜੀ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸੁਨਨ ਗੇ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਐਨ ਨਸ਼ਤਰ ਮਾਰੀ। ਅਸਾਡਾ ਤੀਰ ਐਨ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੇ ਜਿਗਰ ਵਿਚ ਲੱਗਾ। ਵੱਡੇ ਡਾਕੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਹਿੰਦੋਸਥਾਨ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੈਂਹਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਾਰੇ ਤੀਹ ਕਰੋੜ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. Isemonger and Slatery, Ghadr Conspiracy Report, para 16 (iii)

ਸਪਤਾਹਿਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’

ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਸਾਰ ਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਆਗੂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਣ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਇਕ ਖਲਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ, ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸਦਕਾ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁੜ ਸੁਚਾਰੂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਜਦ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਕੰਮ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਲੇ ਮੁਖੀ ਗਦਰੀਆਂ ਨੂੰ 1918 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ‘ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ’ ਵਿਚ ਉਲਝਾਉਣ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਜੇਲ ਵਿਚ ਧੱਕ ਦੇਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਗਦਰੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਲਗਭਗ ਠੱਪ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਣਗੌਲੀਆਂ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਅਲਪਗਤਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਿਹਰਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਸਿਰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਸਦਕਾ ਸਥਾਨਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਓਝਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਕੋਲ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਾਧਨ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੁੱਝ ਤਤਕਾਲੀਨ ਸਰਕਾਰੀ

ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ 1913 ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।¹

ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਨਤੀਜੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਉਰਦੂ ਗਦਰ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਭਾਵ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਦਰਜ ਸੂਚਨਾ “ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਪਤਾਹਿਕ” ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਜਦ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਮਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਮਿਲਿਆ। ਹੋਇਆ ਇਉਂ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਤਰੀਕ ਪਾਇਆਂ ਕੇਵਲ “ਜਿਲਦ ਪਹਲੀ ਨੰਬਰ ਪੈਹਲਾ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੇਖ ਇਉਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, “ਅਜ ਪੈਹਲੀ ਨੁਬੰਮਬਰ 1913 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸੀ ਜੁਬਾਨ ਵਿਚ ਜੰਗ ਛਿੜਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਸ਼ੁਭ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਜੜ ਉਖਾੜਨ ਵਾਲਾ ਅਖਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਅਖਬਾਰ ਉਤੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”² ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਸੀ ਜੋ ਉਰਦੂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਰਚੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵੱਲ ਬਿਨਾਂ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਰਾਇ ਬਣਾ ਲਈ ਕਿ ਗਦਰ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵੀ ਉਰਦੂ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਜਦ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਇਸ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਹੈ।

ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦੇ ਅਰੰਭ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ‘ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਬਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਵਗੈਰਾ’ ਨਾਉਂ ਅਧੀਨ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ 26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1915 ਨੂੰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ 13 ਸਤੰਬਰ 1915 ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੇ Part III ‘The History of the Conspiracy and War’ ਵਿਚ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਦਾ ਹੈ।...ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਜਨਵਰੀ 1914 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਕੁੱਝ ਪਿੱਛੋਂ।”

ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ, ਲਿਖਾਈ, ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਵੰਡ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲਗਭਗ ਇਕ ਦਰਜਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਲਮ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ਼ਦਰ ਬਾਰੇ ਅਲਪ ਮਾਤਰ ਸੂਚਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ² ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਹੈਂਡ ਮਸ਼ੀਨ ਤੇ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ”³ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਨੇ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਏਨਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਤਦ ਲਾਲਾ (ਹਰਦਿਆਲ) ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਕੱਢ ਕੇ ਡਾਕ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ।...ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵੀ ਛਪਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।”⁴

ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਮੂਲ ਪਰਚਿਆਂ ਤੱਕ ਰਸਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਇਸ ਲਈ ਇੱਛਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗ਼ਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ‘ਦਰਦ’ ਨੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਜੋ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ? ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਗ਼ਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਪਿੱਛੋਂ ਛਾਇਆ ਕੀਤੀ ਗਈ।”⁵ ਬਾਬਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਿਲਗਾ ਭਾਵੇਂ ਗ਼ਦਰੀ ਸਫਾਂ ਵਿਚ ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਪਰ ਸਭਨਾਂ ਮੁਢਲੇ ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬਿਲਗਾ ਅਨੁਸਾਰ “ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਦਸ ਦਿਨ ਬਾਦ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਛਾਇਆ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।”⁶

ਫਲਸਰੂਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਬਾਰੇ ਭੰਬਲਭੂਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ 1955 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਹਿਰ” ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਰਦਾਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਦਰਜ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ, “ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ।” ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ “ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਰਚੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ... ਛਾਪੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ 1914 ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਵੀ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।” ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਅਗਲੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ।

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ 1961 ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਗਦਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੀ ਵਿਥਿਆ (ਪੰਨਾ 15) ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਫਾਈਲ ਹੋਮ (ਪੌਲਿਟੀਕਲ) (ੳ) ਜਨਵਰੀ 1914 ਕਾਰਵਾਈ 42-43 ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ “ਖਰਚ ਦਾ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਨਵੰਬਰ 1913 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫਤੇ “ਗਦਰ” ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਕੁੱਝ ਹਫਤਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ।”⁷

ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਿਉਲ ਨੇ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੌਮੀ ਅੰਦੋਲਨ (ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਭਾਗ)” ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਖੋਜ ਕਰ ਕੇ 1965 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪੀਐੱਚ.ਡੀ. ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਲਿਖਿਆ ਕਿ “ਪੱਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਉਰਦੂ ਵਿਚ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਜਨਵਰੀ 1914 ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਣ ਲੱਗ ਗਿਆ।⁸ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਡਾ. ਦਿਉਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵਾਅਦਾ ਮੁਆਫ ਗਵਾਹ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਜਨਵਰੀ 1914 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਅਜਮੇਰ ਸਿੱਧੂ ਲਿਖਿਤ ਪੁਸਤਕ “ਬਾਬਾ ਬੂਝਾ ਸਿੰਘ, ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਨਕਸਲਬਾਤੀ ਤੱਕ” ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਨਵੰਬਰ 1913 ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ‘ਗਦਰ’ ਨਾਂ ਦਾ ਸਾਈਕਲੋਸਟਾਈਲ ਪਰਚਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੱਢਿਆ।¹⁰ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।.....ਇਹ ਪਰਚਾ ਜਨਵਰੀ 1914 ਤੋਂ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਛਪਣ ਲੱਗਾ।”⁹

ਪਿਛਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਡਾ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “(ਗਦਰ ਦਾ) ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ... ਇਕ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਨਿਕਲਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦਸੰਬਰ 1913 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।”¹⁰

ਪ੍ਰੋ. ਤਜਿੰਦਰ ਵਿਰਲੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਅਨੁਸਾਰ “ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜੁਬਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ।¹¹

ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਪ੍ਰੋ. ਚਮਨ ਲਾਲ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਕਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਉਰਦੂ ਮੇਂ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਕੋ ਨਿਕਲਾ। 8 ਦਸੰਬਰ 1913 ਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਗਦਰ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁਆ।¹²

ਬਰਕਲੇ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਸਥਿਤ ਫੋਕਲੋਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ‘ਵਟੁਕ’ ਨੇ ਸਾਲ 2010 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਗਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਪਰ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਛਪਣਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ।”

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਖਬਾਰ ਗਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਬਣਦਾ ਹੈ: ਬਾਬਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਿਲਗਾ ਨੇ 10 ਨਵੰਬਰ 1913, (ਸ੍ਰੀ ਅਜਮੇਰ ਸਿੱਧੂ ਨੇ ਇਹੋ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ), ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਵੱਲੋਂ ਨਵੰਬਰ 1913 ਦਾ ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ਹਫਤਾ, (ਸ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ ਹੈ), ਡਾ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਦਸੰਬਰ 1913, (ਕੋਈ ਮਿਤੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ), ਡਾ. ਚਮਨ ਲਾਲ ਵੱਲੋਂ 8 ਦਸੰਬਰ 1913, ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸਾਜਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਜਨਵਰੀ 1914 (ਕੋਈ

ਤਰੀਕ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ, ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਿਉਲ ਨੇ ਇਹੋ ਸੂਚਨਾ ਦੁਹਰਾਈ ਹੈ), ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਬਹੁਤੀ ਡੂੰਘਾਈ ਵਿਚ ਨਾ ਵੀ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਿਤੀ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਦੀ ਕਿਉਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਲਿਖਤ “ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ” ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਛਪਿਆ ਉਹ ਬਲਾਕ ਉਪਲਭਦ ਹੈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 27 ਜਨਵਰੀ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 7 ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਗਿਣਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਪਤਾਹਿਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ 16 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿਤੀ ਨਵੰਬਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ਹਫਤਾ, 8/10 ਦਸੰਬਰ, ਜਾਂ ਜਨਵਰੀ 1914 ਕਿਵੇਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਪਰ ਗਦਰ ਦੇ ਮੂਲ ਪਰਚੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਲਝੀ ਤਾਣੀ ਸੁਲਝਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੇ. ਪੁਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ, ਅਤੇ ਜੋ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਕੋ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਹੈ, ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ “ਇਕ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਸਪਤਾਹਕ ਗਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਨਾਲ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅੰਕ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਸੀ।...ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ 9 ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।”¹³

ਕਨੇਡਾ ਵਸਦੇ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਪੂਨੀ ਅਨੁਸਾਰ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਸਾਂ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਉਰਦੂ 'ਚ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ 9 ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।”¹⁴

ਡਾ. ਵੇਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ‘ਵਟੁਕ’, ਮੇਰਠ ਦੁਆਰਾ ‘ਗਦਰ’ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਰਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ਨਸੀਬੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਦੋ, ਇਕ ਹਫਤੇ ਦਾ ਨਾਗਾ ਪਾ ਕੇ, 23 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਛਪਿਆ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਇਹ ਨੋਟ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, “ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਛਪਿਆ।...” ਇਸ ਨਾਗੇ ਕਾਰਨ ਹੀ 27 ਜਨਵਰੀ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਜੋ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਛਪਣ ਨਾਲ 8 ਨੰਬਰ ਬਣਨਾ ਸੀ, 7 ਨੰਬਰ ਰਹਿ ਗਿਆ। 16 ਦਸੰਬਰ 1913 ਵਾਲੇ ਨਾਗੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਨਵਰੀ 1917 ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਦੋਫਾੜ ਹੋ ਜਾਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਗਦਰ’ (ਪਿੱਛੋਂ ਬਦਲਵਾਂ ਨਾਉਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’) ਇਕ ਅੱਧ ਅਪਵਾਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਿਨ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ

‘ਗਦਰ’ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਰ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਦਾ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਵਿਹਲ ਦੇ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਨਿੱਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਪਰ 22 ਨਵੰਬਰ 1913 ਦੇ ਉਰਦੂ ‘ਗਦਰ’ ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐਤਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਇਧਰ ਉਧਰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸੋਮਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦਾ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੀ,
ਅਖਬਾਰ ਆਉਂਦੀ ਏ ਸੋਮਵਾਰ ਪਿਯਾਰੇ।
ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਰਦੀ,
ਜੇਹੜੇ ਹਉਂ ਤੁਸੀਂ ਮਾਈ ਦੇ ਲਾਲ ਪਿਯਾਰੇ।

ਇਸ ਲਈ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪਰਚੇ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਦਿਨ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਰਦੂ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਪਰਚਾ ਹਰ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਕਿਸੇ ਗਦਰੀ ਸਰੋਤ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕਿ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। “ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ” ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਗਲ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਲਈ ਯੋਗ ਰਾਸ਼ੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲਈ ਮੰਗਲਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ। (PART IV,) ਆਈਸਮੇਂਗਰ ਅਤੇ ਸਲੇਟਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਹੀ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ

ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਕੁੱਝ ਇਉਂ ਸੀ: ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਉੱਪਰ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਗਦਰ’ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਲੇਟਵੇਂ ਰੁਖ ਹਾਸ਼ੀਆ ਬਣਾ ਕੇ ਖੱਬੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ‘ਬੰਦੇ’ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ‘ਮਾਤ੍ਰਿਮ’ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੰਕਤੀ, ਥੋੜੇ ਅਸੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, “ਜੇ ਚਿਤ ਪਰੇਮ ਖੇਲਣ ਦਾ ਚਾਓ।। ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਓ” ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਬਣਾਈ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚ ਖੱਬੇ ਹੱਥ “ਜਿਲਦ ਪਹਲੀ” ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ “ਨੰਬਰ ਪੈਹਲਾ” ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਦੋ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਖੱਬੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ, ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗਲਾਂ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਨੁਕਤੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ:

1. ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਰ ਸਾਲ 50 ਕਰੋੜ ਰੁਪੈਆ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਏਤਨੇ ਗਰੀਬ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਦਿਹਾੜੀ ਹੈ।
2. ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ 65 ਰੁਪਏ ਸੌ ਮਗਰ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

3. 24 ਕਰੋੜ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਪੌਣੇ ਅੱਠ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈਆ ਤੇ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਪਰ ਸਿਰਫ ਦੋ ਕਰੋੜ ਪਰ ਫੌਜ ਤੇ 29 ਕਰੋੜ ਰੁਪੈਆ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
4. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਲ ਵੀ ਵਧ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦਸ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਕਰੋੜ ਆਦਮੀ ਮਰ ਗਏ।
5. ਪਲੇਗ ਨਾਲ ਸੋਲਾਂ ਬਰਸਾਂ ਵਿਚ 80 ਲੱਖ ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।
6. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚ ਨਫਾਕ ਕਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਡਰ ਬਠਾਉਣਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।
7. ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਖਰਾਬ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।
8. ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਦਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
9. ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫਸਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
10. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਰੁਪੈਏ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
11. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਅਬਾਦੀ 32 ਕਰੋੜ ਹੈ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਪਾਹੀ ਤੇ ਅਫਸਰ 79614 ਤੇ ਵਲੰਟੀਅਰ 38948 ਹਨ।
12. 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਨੂੰ 56 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਛੇਤੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਕਾਲਮ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ “ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਲੜੀ” ਹੇਠ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਇਉਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

ਲੇਖ:	ਪੰਨਾ
1. ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਸਾਡਾ ਨਾਉਂ	2
2. ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਗੁਆਹੀ	3
3. ਸਿਖ ਅਤੇ ਗਵਰਮਿੰਟ	4

4.	ਤਵਾਰੀਖ ਗਦਰ 1857	5
5.	ਮਿਰਕਣੀਐ ਕੀ ਕੈਂਹਦੇ ਹਨ	7
6.	ਹੁਣ ਤਾਂ ... ਬਣ ਗਈਆਂ	7
7.	ਸੁਤੇਆ ਜਾਗ ਸ਼ੇਰਾ ॥ ਝੋਕ	8
8.	ਨੋਟ	8

ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਪਰਕ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

ਸਾਰੇ ਚਿਠੀ ਪਤਰ ਤੇ ਮਾਯਾ ਦਾ ਦਾਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੇ
ਆਓਣ ॥

ਸਕੱਤਰ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ
ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ

ਇਸ ਤੋਂ ਹੇਠ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਵਿਚੋਂ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ” ਅਤੇ “ਤਵਾਰੀਖ ਗਦਰ 1857” ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸਥਾਈ ਫੀਚਰ ਬਣੇ। ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਅਉਧ ਇਕ ਅੱਧ ਅਪਵਾਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ” ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਇਸ ਹੀ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। “ਤਵਾਰੀਖ ਗਦਰ 1857”, ਜੋ ਵੀਰ ਸਵਾਰਕਰ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ “First War of Independence” ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸੀ, ਕਿਸਤਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗਦਰ’ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵੱਡੇ ਸਾਈਜ਼ ਦੇ 8 ਪੰਨੇ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਸੀ। ਇਕ ਆਮ ਅਖਬਾਰ ਵਾਂਗ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਖਬਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਹੋਰ ਅਖਬਾਰਾਂ/ਰਸਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੀਵੀਯੂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਮਗਰੀ ਬਾਰੇ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਵੀ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦਾ

ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੱਭ ਕੁੱਝ ਅੰਤ ਤੱਕ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਪੰਨੇ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਹੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਬੜਾ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ।

‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ ਦਾ ਅਰੰਭ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਅਸੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ “ਜੇ ਚਿਤ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਦਾ ਚਾਓ॥ ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਓ॥” ਲਿਖ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਨੂੰ “ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਓ॥” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। 3 ਮਾਰਚ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਤੋਂ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ‘ਚਿਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ‘ਤਉ’ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਗਈ।

‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਲਿਖਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਭਾਗ, ਭਾਵ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨ, ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਅੰਕ ਤੋਂ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸੋ ਦੂਜੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠਲੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ “ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ” ਅਤੇ “ਨੰਬਰ ਦੂਜਾ” ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ “ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਸਾਂ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ” ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਅਤੇ “23 ਦਸਮਬਰ 1913” ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤਾਰੀਖ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅੰਕ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਸੀ ਪਰ ਤੀਜੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਛੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੜ੍ਹੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ “ਇੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ “ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਖਬਾਰ” ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਅੰਕ ਤੋਂ ਕੀਤੇ ਨਵੇਂ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਮੋਟੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ” ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ “ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਬਾਰ” ਲਿਖ ਕੇ ਸੰਤੁਲਤ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵਧਾ ਕੇ,

ਅੰਤ ਤੱਕ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। 28 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਬਦਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ “ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ” ਦਾ ਨੰਬਰ 6 ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵਿਚਲੇ ਦ ਦੀ ਸਿਰੋਰੇਖਾ ਵਿਚ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਲੱਗੇ ਟਿੱਕੇ ਵਾਂਗ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਨੂੰ ਦੋ ਅੰਸ਼ਾਂ “ਹਫਤਾ” ਅਤੇ “ਵਾਰੀ” ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਿਰੋਰੇਖਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾ ਕੇ।

ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਚੰਦਾ:

ਸਪਤਾਹਿਕ ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਦਾ ਕੋਈ ਚੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਚੰਦੇ ਬਾਰੇ 23 ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ “ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੋਟ” ਹੇਠ “ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਚੰਦਾ” ਸੁਰਖੀ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਬਹੁਤ ਭਾਈ ਖਤ ਪਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਏਸ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੀ ਚੰਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਬ ਏਹ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਦਾ ਕੋਈ ਚੰਦਾ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਹ ਅਖਬਾਰ ਪਰੇਮ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੇਮ ਨਾਲ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੇਮ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਮੁਫਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਸ ਪਰੇਮ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋ ਭੇਜਨਾ ਹੈ ਭੇਜ ਦੇਓ। ਏਸ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੁਪਿਆ ਭੇਜ ਦੇਵੋ ਗਦਰ ਪਰਚਾਰ ਛੇਤੀ ਵਧ ਜਾਵੇ। ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਭੇਜ ਸਕੇ ਭੇਜੇ ਪੰਜ ਡਾਲਰ ਦਸ ਡਾਲਰ ਪੰਜਾਹ ਸੌ ਹਜਾਰ ਜੋ ਚਾਹੋ ਭੇਜ ਦੇਓ। ਸਾਰੇ ਰੁਪਇਆਂ ਦਾ ਹਸਾਬ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸਭਾ ਦੇ ਪਰੇਜੀਡੰਟ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਓਹ ਅਗੇ ਅਪਨੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਇੰਤਜਾਮ ਅਛੀ ਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਫਿਰ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਥੋੜੇ ਬਹੁਤੇ ਬਦਲਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

- 1 (i) Home –Political – A, Pros. March 1915, nos. 407 – 412, Extract from the appendix.
3. Name: Gadar newspaper;
Whether proscribed or prohibited: Prohibited under section 19 of the Sea Customs Act, 1878 (VIII of 1878) and proscribed under section 12 (1) of the Indian Press Act, 1910;
Remarks: Published by Lala Har Dyal at the Yugantar Ashram, San Francisco, First published in Urdu and Gurmukhi on 1st November 1913. The Gujrati edition appeared about June 1914.
(ii) Memorandum sent to Mr. Wheeler, The Secretary to Government of India, by M.C. Seton, Secretary Judicial and Public Department India Office White Hall London S. W. dated 9th September 1915 ਵਿੱਚ Government of India, Circular of April 1914 ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ “On the 1st November 1913, Har Dayal issued the first number of the “Gadar”, a weekly paper in Urdu and Gurmukhi (the Sikh language)
2. ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਚੈਨ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ: ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ” ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦਦੇਹਰ, ਬਾਬਾ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਕਨੇਡੀਅਨ, ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲਾ, ਆਦਿ ਦੇ ਬਿਆਨ) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ‘ਗਦਰ’ ਬਾਰੇ ਅਲਪ ਮਾਤਰ ਸੂਚਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।
3. ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ, ਪੰਨਾ 34
4. ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ: ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ – ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ, ਸੰਪਾਦਕ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਚੈਨ, ਪੰਨਾ 63
5. ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਲਾਸ ਏਂਜਲਜ਼ ਤੋਂ 7 ਅਕਤੂਬਰ 1956 ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ‘ਦਰਦ’ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਖਤ
6. ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਣਫੋਲੇ ਵਰਕੇ, ਪੰਨਾ 29
7. ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 101
8. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੀ. ਗ. ਪ. ਕਮੇਟੀ, 1970, ਪੰਨਾ 114
9. ਪੰਨਾ 118
10. ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ, ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਪੰਨਾ 12

11. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਿਰਤੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੂਝ ਦਾ ਸਫਰ, ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਨਾ 28
12. ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨਾਇਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ (ਹਿੰਦੀ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ,
2007, ਪੰਨਾ 9
13. ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ: ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਣਨੀਤੀ, ਪੰਨਾ 91
14. ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਗ਼ਦਰੀ ਯੋਧੇ, ਪੰਨਾ 33

ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ

ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਆਗੂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ “ਗ਼ਦਰ” ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਖਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਸਵੰਦ ਸਨ ਅਤੇ, ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਕੀਬ ਵੀ ਸੋਚ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਨੰਬਰ ਇਕ ਇਹ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਰਚੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਥਾਂ ਕਨੇਡਾ, ਫਰਾਂਸ, ਬਰਤਾਨੀਆ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਟਾਪੂਆਂ ਤੋਂ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਉਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਵਿਚ ਤਾਂਘਵਾਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦੇ ਰਹੇ। ਨੰਬਰ ਦੋ ਕਿ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲਣ ਦੇ ਵੀ ਦੋ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣਾ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਇਹ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਅਮਰੀਕਾ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲ ਮਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਆਪਣੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। “ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਨ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸੁਖਾਵੇਂ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਹ

ਜ਼ੁਬੀ ਤਰ੍ਹੀ ਪਰੇਮ ਖੋਲਣ ਦਾ ਚਾਓਂ ' ਸਿਰ ਧਰ ਤਕੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਓਂ "

ਹਫ਼ਤੇ ਵਾਰ

ਗ਼ਦਰ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਵੈਰੀ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਅੰਪਰਾਟ

Apr. 7, 1914

ਸਿਲਬ: ਪੰਜਾਨੀ ਯੁਗੀਤਰ ਅਸ਼ਰਮ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ! 7 ਅਪਰੈਲ ੧੯੧੪ ਨੰਬਰ: ੧

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠ

੧. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਰ ਸਾਲ ੫੦ ਕੋਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵੈਨਿੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ: ਏਥੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਇਹ ਹਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ੫ ਪੈਸੇ ਟਿਕਾਣੀ ਆਖਦੀ ਹੈ।
੨. ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਨਗਾਨ ਸੋਵਿੰਗੋ ੧੫ ਕੋਰੋੜ ਹਨ।
੩. ੨੪ ਕੋਰੋੜ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਕੋਰੋੜ ਰੁਪਏ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਟਾਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ੨ ਕੋਰੋੜ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ੨੨੯ ਕੋਰੋੜ।
੪. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਫ਼ਸਲ ਫਸਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ੧੦ ਸਾਲ ਵਿਚ ੨ ਕੋਰੋੜ ਆਦਮੀ, ਐਰੰਡਾਂ ਖੋਰੇ ਰੁਖ ਨਾਸ ਕਰ ਗਏ।
੫. ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸੋਨਾਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ੨੦ ਲੱਖ ਮਰ ਗਏ।
੬. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਏਸੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਕਸ਼ ਪਾਏ ਅਪਣਾ ਡਰਾਫਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।
੭. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਓ ਵੈਣ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਐਠੀ ਦੀ ਵਿਲਾੜ ਖਰਾਬ ਕਰਨ ਪੁਰ ਕੋਈ ਸਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ।
੮. ਹਿੰਦੂ ਮੁਕਤਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰੁਪਏ ਨਾਲ ਏਸਾਈ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
੯. ਹਿੰਦੂ ਮੁਕਤਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਫਸਦ ਕਰਾਓਂਦੇ ਹਨ।
੧੦. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਬੁਧਾਗ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਫੈਂਦੇ ਵਾਸਤੇ ਤਕਾਫ਼ ਦਿਤਾ।
੧੧. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਖ਼ਾਦੇ, ਵਰਮਾ, ਮਿਸਰ ਚੀਨ ਅਤੇ ਅਨੁਗਾਨਸਤਾਨ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।
੧੨. ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਆਕਾਦੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨਾਂ ਵਿਚ ੭ ਕੋਰੋੜ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਲਾਏ ਵਿਚ ੨੪ ਕੋਰੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰ ਤੇ ਸਾਧੀ ੭੯੧੪ ਅਤੇ ਵਾਲੰਟੀਅਰ ੩੨੯੪੪ ਹਨ।
੧੩. ਪਿਛਲੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ੫੬ ਬਸਮ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਦੀ ਕੜਾ ਚੁੱਠੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਨਵੀ

੧. ਵਾਰਿ: ਹੁਸਿਆਰ ਤੇ ਸਾਓਂ.....	੨
੨. ਮੈਂਕਸਰਿ ਵੀ ਗਦਰ ਪਾਠੀ ਵੀ ਸਿਰ.....	੪
੩. ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸੁਖਮੇ ਵਿਚ: ਗ਼ਦਰ ਪੱਥਰਾਂ.....	੬
੪. ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸੁਖਮੀ ਦਾ ਖੋਰ.....	੮
੫. ਕੋਰੋ: ਵੈਰੀ ਦਾ ਪੰਜਾ ਵਧ.....	੯
੬. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ.....	੧੦
੭. ਸਿੰਗ ਐਰੰਡਰ ਤਾ ਮੁੰਗ ਕਾਮਾ.....	੧੧
੮. ਜੁਲਮ ਦੀ ਹੋਰ.....	੧੨
੯. ਤਨਾਸੁਆਂ ਦੀ ਸੰਜ.....	੧੩
੧੦. ਤਵਾਰੀਖ ਗ਼ਦਰ ੧੯੧੪.....	੧੪

ਸਾਰੇ ਖੁੱਤ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਵਾਚਾਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਪੁਰ ਆਵੇ।

ਅਡੀਟਰ

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ
ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ
ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ

ਯੂਨੀਟਡ ਸਟੇਟਸ ਅਮਰੀਕਾ

'THE EDITOR'
HINDUSTAN-GADAR
SAN-FRANCISCO
CALIF.

U. S. A.

ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਇਸ (ਗਦਰ) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਨਾਮਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ”। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਵਿਚ ਕੱਢੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ, ਜੋ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਨਾਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਅੰਕ ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਗਦਰ’ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਲੇ ਬਰੀਕ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ’ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਗਦਰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਾਈਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਖਬਾਰ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ 10 ਮਈ 1914 ਦਾ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ”, ਜੋ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਸੀ, ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਅੰਕ ਦੀ ਸੁਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤਿੱਖੀ ਹੋਣੀ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਪਰ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਛਾਪਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੇਂ ਨਾਂ ਵਾਲੇ ਅਖਬਾਰ ਬਾਰੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ।

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ

ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਕਿਉਂਜੁ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗਦਰ ਨੂੰ ਹੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਭੇਜੇ ਜਾਂ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਅਧੀਨ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨਾਂ ਅਧੀਨ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਖਬਾਰ ਉੱਤੇ ਅਜਿਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਨਵਾਂ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਨਾਮ ਨਾਲ ਛਪੇ ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਛਪੇ ਪਰਚੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਵੀ ਇਉਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਅਖਬਾਰ

ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ 1878 ਦੀ ਧਾਰਾ 19 ਅਧੀਨ ਅਣਇੱਛਤ ਵਸਤ ਐਲਾਨਣ ਬਾਰੇ ਨਵਾਂ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੱਸਦਿਆਂ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਵੇਂ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿੱਚ “ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਉਰਦੂ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗਦਰ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਸ਼ਬਦ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹੋ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਮਲਯੋਗ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੋਧੇ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਉਤਾਰਾ ਕਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ ਦੇ ਕਾਉਂਸਲਰ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾ ਸਕਣ।

ਪਰ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਸੀ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਦਲੀਲ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਸਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਛਪੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੀ ਨਜ਼ੀਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹੁਣ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਲੰਡਨ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਦਫਤਰ ਅੱਗੋਂ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਸਥਿਤ ਰਾਜਦੂਤ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨਸ਼ਾਸ਼ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦਿਆਂ ਫਾਈਲ ਉਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਸੀ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ ਕੇਵਲ ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵੇਰਵਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਸੂਚਨਾ ਉਪਲਬਧ ਨਾ ਹੋਵੇ ਓਨੀ ਦੇਰ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਸੁਝਾਏ ਸ਼ਬਦ ਪਾਉਣੇ “ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ” ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿਚ “ਸਨ

ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗਦਰ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਪਿਛਲੇ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਛਾਪਕ ਦਾ ਨਾਉਂ ਵੀ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਪਿੱਛੋਂ ਦਲੀਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਲਈ ਸੂਰਤੇ-ਹਾਲ ਸ਼ਸ਼ੋਪੰਜ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਉੱਚ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਅਧਿਸੂਚਨਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਫਾਈਲ ਫੇਰ ਸੀ.ਆਈ. ਡੀ. ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਲਈ ਭੇਜੀ ਗਈ ਤਾਂ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਂ ਛੱਡ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗਦਰ’ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ‘ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਚੇ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਗੋਚਰੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦਾਖਲੇ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਲਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਇ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਲ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਿਆਂ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੋਰ ਮੋਕਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਵਿਚ “ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪੀ ਕਾਪੀ” ਸ਼ਬਦ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅੱਕ ਚੱਬ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਉਂਜੋਂ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਵੰਗਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਣਜ ਅਤੇ ਸਨਅੱਤ ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ 29 ਜੂਨ 1914 ਨੂੰ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਨੰ: 5247-69 ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਨੰ: 212-ਸੀ. ਮਿਤੀ 22 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ “ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਗਦਰ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਆਇਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸਥਿਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ

ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਓਟਾਵਾ ਸਥਿਤ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਨਕਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਨਾਲ ਭੇਜੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸਥਿਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਵਾਉਣ ਲਈ ਚਾਰਾਜੋਈ ਕਰਨ।

ਇਹ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਵ 25 ਨਵੰਬਰ 1914 ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੋ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ, ਇਕ, ਨੰ: 1183 'ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਨੰ: 1184 'ਗ਼ਦਰ' ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ।

'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਬਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਫਾਈਲ ਨੰਬਰ 407-412, ਮਾਰਚ 1915 ਦੀ ਅੰਤਿਕਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਹੈ:

ਲੜੀ ਨੰ:	ਨਾਂ	ਕੀ ਜ਼ਬਤ ਹੋਇਆ ਜਾਂ ਮਨਾਹੀ ਅਧੀਨ	ਟਿੱਪਣੀ
6	ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਗ਼ਦਰ	ਇੰਡੀਅਨ ਪ੍ਰੈੱਸ ਐਕਟ 1910 ਦੀ ਧਾਰਾ 12 ਅਧੀਨ ਜ਼ਬਤ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ 18178 (VIII of 1878) ਦੀ ਧਾਰਾ 19 ਅਧੀਨ (ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਨੰ: 5247-69 ਮਿਤੀ 29 ਜੂਨ 1914 ਮੁਤਾਬਕ) ਮਨਾਹੀ ਅਧੀਨ	ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੱਤਰ, ਇਹ 'ਗ਼ਦਰ' (ਲੜੀ ਨੰ: 3 ਉਪਰਲਾ) ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਨ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਸੁਖਾਵੇਂ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਮੁੜ ਨਾਮਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸੂਚਨਾ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਰਜ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਟਪਲਾ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਗਦਰ” ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਬਦਲਿਆ ਨਾਉਂ ਸੀ।

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਬਤੀ

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਤੀਜੇ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਿ ਇਸ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸਥਿਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਓਟਾਵਾ ਸਥਿਤ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਭੇਜਦਿਆਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਵਾਈ ਜਾਵੇ। ਦੂਜਾ ਸੁਝਾਉ ਇਸ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚਲੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਬਾਰੇ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਦਫਤਰ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਾ ਕੇਵਲ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਾਮਲਾ ਉਠਾ ਕੇ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚੋਂ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਹੇ ਸਗੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਪੱਤਰ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਵਾਉਣ ਲਈ ਹਦਾਇਤਾਂ ਜਾਰੀ ਕਰੇ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਗਦਰ’ ਅਤੇ ਫਿਰ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਜਲੀ ਜਾਂ ਥਲੀ ਰਸਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰਦਾ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਗਈ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਬੀਲਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਹ ਸੂਹ ਮਿਲਣ ਉੱਤੇ ਕਿ ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਬੰਡਲ ਮੀਰਚਾਉਮ ਵੈਲੀ, ਰਿਚਮੰਡ, ਨੀਊ ਸਾਊਥ ਵੇਲਜ਼ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਨੀਊ ਐਮਸਟਰਡਮ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਰਾਮ ਨਰੈਣ ਸ਼ਰਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੋਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਲੰਡਨ ਸਥਿਤ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਨੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨਾਲ ਉਠਾਇਆ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਨੇਡਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਡਾਕ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਗੀਆਨਾ ਜਾਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਵੰਡ ਰੋਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਖਤਰਾ ਕਨੇਡਾ

ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਨੇਡਾ ਜਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਕੇ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੰਡਨ ਸਥਿਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਦਫਤਰ ਨੇ ਜਮਾਇਕਾ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉੱਥੇ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵੰਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਅਤੇ ਜੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਮਗਰੀ ਪਕੜ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਹਦਾਇਤ ਤ੍ਰਿਨੀਦਾਦ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਵੱਲ ਵੀ ਭੇਜੀ ਗਈ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ‘ਗਦਰ’/‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਦੀ ਵੰਡ ਵੰਡਾਈ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਜਾਂ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਮਿਲਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਅਮਰੀਕਾ

ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਣਜ ਅਤੇ ਸੱਨਅਤ ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ 30 ਜੂਨ 1914 ਦੇ ਪੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਕਰ ਐਕਟ ਅਧੀਨ ‘ਗਦਰ’ ਉੱਤੇ ਲਾਈਆਂ ਮਨਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਵੰਡ ਵੰਡਾਈ ਵਾਸਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਡਾਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸਥਿਤ ਦੂਜੇ ਸਹਾਇਕ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਆਪਣੇ 31 ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ।

ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਗਦਰੀਆਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ 1 ਸਤੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ:

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ

“ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਾਸਤੇ ਡਾਕ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਕੌਂਸਲ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਖਬਰ ਨਾ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਯੂਰਪ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਸੱਚਾ 2 ਹਾਲ ਛਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਤਮਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਜਪਾਨੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਚੋੜ ਕੱਢ ਕੇ ਛਾਪਦੇ ਹਾਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਕਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚੇ ਹਾਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ

ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜਦ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਕਾਹਨੂੰ ਰੈਹਣਗੇ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੀ ਫਤੇਹ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪੌਂਹਚਾ ਕੇ ਮੁਫਤ ਦਾ ਰੋਬ ਜਮੌਦੇ ਹੋਨਗੇ, ਮਗ੍ਰ ਖੈਰ ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਨ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਰਾਸ ਕਮਾਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਮਾਲਾ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਹੁਨ ਪਿਆਰੇ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੌਣਗੇ। ਹਾਂ, ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਰ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ।”

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਜਨਰਲ ਅੰਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਾਂਦੇ, ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਕੌਂਸਲ ਵੱਲੋਂ ਤੋਂ ਮੁਢ ਨਾ ਮੰਗਦੇ ਜਾਂਦੇ, ਅਸਲ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰ ਗੱਲੋਂ ਪੂਰਪ ਦੀ ਬੜਾਈ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹਾਲ ਛਪਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚੋਂ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਤਮਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਰਮਨ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਚੜ ਕਢ ਕੇ ਛਾਪਦੇ ਹਾਂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੁਵਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਸੱਚੇ ਹਾਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਨਗੇ, ਅਤੇ ਜਦ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮ ਕਾਹਨੂੰ ਰੈਹਣਗੇ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੀ ਫਤੇਹ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪੌਂਹਚਾ ਕੇ ਮੁਫਤ ਦਾ ਰੋਬ ਜਮੌਦੇ ਹੋਨਗੇ, ਮਗ੍ਰ ਖੈਰ ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਹੁਨ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਰਾਸ ਕਮਾਰੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਮਾਲਾ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਹੁਨ ਪਿਆਰੇ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੌਣਗੇ! ਹਾਂ! ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਰ ਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਗੇ!

ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀ ਖਬਰ

ਇਹ ਮਨਾਹੀ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗਦਰੀ ਲੁਕਵੇਂ ਛਿਪਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ। ਫਲਸਰੂਪ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਾਰੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕੌਂਸਲ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦਰਮਿਆਨ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਖਤੋ-ਕਿਤਾਬਤ ਹੋਈ। ਅੰਤ ਅਮਰੀਕਨ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਨੇ 6 ਮਈ 1915 ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਭੇਜਣ ਲਈ ਅਮਰੀਕਨ ਡਾਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਦੇ 23 ਮਈ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ “ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, “ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕਾਲ ਨੇ 6 ਮਈ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਏਹ ਨੋਟ ਅਖ਼ਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕੇ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਨ ਗਵਰਨਮਿੰਟ ਦੇ ਸਾਮਨੇ ਰੋਣੇ ਪਿਟਣੇ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਹਕਮਾ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਇਤਆਦੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਅਖ਼ਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” “ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ” ਦਾ ਔਫੀਸ਼ਲ ਔਰੇਗਨ/ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸੰਦ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ:

ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਲੰਡਨ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ 'ਗਦਰ' ਅਥਵਾ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ। ਫਲਸਰੂਪ ਮਿਸਟਰ ਆਰ. ਐੱਮ. ਫਰਗੂਸਨ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਆਫ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਨੇ 18 ਮਾਰਚ 1915 ਨੂੰ ਇਕ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗ਼ਦਰ (ਉਰਦੂ) ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਦੇ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਆਫ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਦਾਖਲੇ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਾਮਨਵੈਲਥ ਆਫ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਗਜ਼ਟ ਨੰ:2, ਮਿਤੀ 20 ਮਾਰਚ 1915 ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇੰਗਲੈਂਡ:

ਲੰਡਨ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਮਿਡਲ ਟੈਂਪਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਗਰ ਚੰਦ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਇਧਰ ਉਧਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਾਗਰ ਚੰਦ ਵਲੈਤ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਆਇਆ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਕੁੱਝ ਪਰਚੇ ਗੁਪਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਦੂਰ ਪੂਰਬ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ ਘੱਲ ਦਿੰਦਾ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸੂਹੀਆਂ ਨੇ 20 ਅਗਸਤ ਤੋਂ 2 ਸਤੰਬਰ 1915 ਤੱਕ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਦੇ 435 ਪਰਚੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲਏ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 300 ਡੱਚ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਕਤੂਬਰ 1915 ਦੌਰਾਨ ਲੰਡਨ ਦੀ ਗ੍ਰੇ ਇਨ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਕੁੱਝ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ' ਦੇ ਪਰਚੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਮਿਸਟਰ ਜਾਹਨ ਸਾਈਮਨ ਨੇ 22 ਅਕਤੂਬਰ 1915 ਦੇ ਪੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ “ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਪਾਰਸਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ 1324 ਵੈਲੈਂਸੀਆ ਸਟਰੀਟ, ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਪਤੇ ਤੋਂ ਆਇਆ ਗ਼ਦਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਛਪੀ ਸਮਗਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੋਵੇ, ਰੋਕਣ, ਖੋਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ” ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ।

ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ:

ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੋਂ ਅਛੂਤਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉੱਥੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਕਲੋਨੀ ਵਿਚ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਨ ਫਰਨੈਂਡੋ ਅਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸਿਜ਼ ਕਸਬੇ ਵਿਚ, ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਜਦ ਪੁਲਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਗ਼ਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਰਚੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਦੇ ਨਾਉਂ ਪਤੇ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼:

ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਡਾਕ ਪਰਣਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੂਰਬੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਵਿਚ ਇਹ ਮਨੀਲਾ (ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼) ਰਾਹੀਂ ਪੁੱਜਦਾ ਸੀ। ਗ਼ਵਰਨਰ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਛਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਮਨੀਲਾ ਵਿਚਲੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਾਉਂਸਲ-ਜਨਰਲ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭੇ। ਕਾਉਂਸਲ-ਜਨਰਲ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਮਨੀਲਾ ਪੁਲਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਛਪਦਾ ਤਾਂ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਪਰ “ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ 20 ਕੁ ਕਾਪੀਆਂ ਮਨੀਲਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸੂਤਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗਾਹਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੀ. ਡੀ. ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਭੇਜਦਾ ਹੈ।” ਪੁਲਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ “ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।” ਪੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਅਖ਼ਬਾਰ ਭੇਜਦਿਆਂ ਇਹ ਪੱਕ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੈ? ਕਾਉਂਸਲ-ਜਨਰਲ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸੂਚਨਾ ਗ਼ਵਰਨਰ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਨੂੰ ਭੇਜਦਿਆਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਫਿਲਪਾਈਨਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ

ਟਾਪੂ ਤੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਵੱਲ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰੇਗੀ।

ਚੀਨ:

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਲੰਡਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੈਨਟਨ ਸਥਿਤ ਕਾਊਂਸਲ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਚੀਨ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮੇਲ ਕਰ ਕੇ ਉੱਥੇ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ 'ਗਦਰ' ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਲਈ ਚੀਨੀ ਡਾਕ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਹੇ। ਕਾਊਂਸਲ ਜਨਰਲ ਦੇ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਕੀਤੇ ਯਤਨ ਸਫਲ ਹੋਏ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: 167 ਮਿਤੀ 6 ਜੁਲਾਈ 1915 ਦੁਆਰਾ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚੀਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤਿਆਨਤਿਨ, ਹੈਂਕਾਓ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਘਾਈ ਸਥਿਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਅਜਿਹਾ ਅਵਸਰ ਬਣੇ ਤਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਵਾਉਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ। ਉਸ ਨੇ ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਲੰਡਨ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਜਾਪਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਉਠਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠਲੇ ਚੀਨੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਪਾਨੀ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜੇ ਜਾ ਰਹੇ 'ਗਦਰ' ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰੇ।

ਥਾਈਲੈਂਡ:

ਥਾਈਲੈਂਡ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚੌਥੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ' ਦੇ ਪਰਚੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਿਆਮ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਫਲਸਰੂਪ ਬੰਗਕਾਕ ਸਥਿਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਡਾਕ ਮਹਿਕਮੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਈਲੈਂਡ ਵੱਲ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਥਾਈਲੈਂਡ ਪੁੱਜਾ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੰਡਲ ਉਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਥਾਈਲੈਂਡ ਪੁੱਜਾ ਹੋਵੇ। ਜਦ ਬੰਗਕਾਕ ਸਥਿਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ' ਦੇ ਬੰਡਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਰਚੇ ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਡਾਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿਆਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥਾ ਪ੍ਰਗਟਾਈ।

ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਪਰਚੇ ਵੱਡੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਲੋਟੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਦੂਜੇ ਪਰਚਿਆਂ ਦੀ ਲਿਪੀ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਿਆਮੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹਨ। ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡਰ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਜੇ ਕਰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਬੰਡਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹੇ ਬੰਡਲ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਿਆਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਦੇਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਤਰਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰਚੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਿੰਸ ਚਾਰਲੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਰਾਹੀਂ ਇੱਥੇ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਮ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁਝਾਉ ਸੀ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਬੰਡਲ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਰੋਕੇ ਜਾਣੇ ਹੀ ਉਚਿੱਤ ਹੋਣਗੇ।

ਇਉਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ‘ਗਦਰ’/ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਸੱਗੋਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੇਠਲੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵੀ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅਸਰਹੀਣ ਕਰਨ ਲਈ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਪੈਂਤੜੇ ਨੇ ਅਗਲੇ ਕੁੱਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮਿਥੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਹੀ ਮੰਨੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਗਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗੁਆਨਾ ਅਤੇ ਆਫਾਹਨ ਵਿਚ ਵੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਬਾਰੇ ਪਾਬੰਦੀ ਆਇਦ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਗਦਰ ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ:

ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ‘ਗਦਰ’/‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਖਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲਤਰ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਸਦੇ ਪਾਰਟੀ ਸਮਰਥਕਾਂ

ਅਤੇ ਹਮਦਰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠੀ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਡਾਕ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪੈਦੀਆਂ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਹਾਂਗਕਾਂਗ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ, ਰੰਗੂਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕਲਕੱਤਾ, ਮਦਰਾਸ, ਬੰਬਈ ਆਦਿ ਉੱਤੇ ਪੜਤਾਲਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮਾਲ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ੱਕੀ ਸਮੱਗਰੀ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਕੇ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਅਤਿੱਕਾ ਪੈਦਾ ਵੇਖ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿੱਚ ਪਰਚੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵੱਲ ਡਾਕ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੈਨੇਡਾ ਲੈ ਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਥੋਂ ਡਾਕ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਹਿੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਭੇਤ ਜਾਣ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਪਰਚੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿੱਧ ਮੌਲਵੀ ਬਰਕਤਉੱਲਾ ਨੂੰ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੌਲਵੀ ਬਰਕਤਉੱਲਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਦੱਸ ਕੇ ਮੈਡਮ ਕਾਮਾ ਪਾਸ ਪੈਰਿਸ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਥੋਂ ਇਹ ਡਾਕ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਭੇਤ ਵੀ ਭੇਤ ਨਾ ਰਿਹਾ, ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਪਰਚੇ ਤਕਸੀਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸਫਾਹਨ, ਸ਼ੰਘਾਈ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ, ਹਾਂਗਕਾਂਗ, ਮਨੀਲਾ, ਕੈਸਾਬਲਾਂਕਾ ਆਦਿ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਚੇ ਵੰਡਣ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵੱਜੋਂ ਵਰਤਿਆ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਗੋਆ ਵਿਚਲੇ ਗਦਰੀ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਹ ਗਦਰੀ ਏਜੰਟ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਪਰਚੇ ਭੇਜਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਗੋਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਆ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਡਾਕ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਧੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੈਕਟ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚਲਾ ਪਤਾ ਲਿਖ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੋਆ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪੈਕਟ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਗੋਆ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਇੱਥੇ ਗੋਆ ਸ਼ਬਦ ਕੱਟ ਕੇ ਪੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਸਿਰਨਾਮਿਆਂ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ

ਭੇਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਬੰਬਈ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਪੁਰਤਗੇਜ਼ੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਖਿਆ।

1917 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪਰਚੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵੰਡਾਈ ਬਾਰੇ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹ ਲੁਕਣਮੀਟੀ ਦੀ ਖੇਡ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰਹੀ।

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਬਾਰੇ ਫੁਟਕਲ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਚਿਹਨ-ਚੱਕਰ

ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਤੋਂ ਜਦ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਸ਼ਬਦ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖ ਕੇ ਕਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਕਦੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਡੰਡੀ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ, ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ’ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੂਨ 1914 ਤੱਕ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਤਿੱਖੇ ਕੋਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 13 ਦਸੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵਿਚਲੇ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ” ਅਤੇ “ਗ਼ਦਰ” ਵਿਚਲੇ ਅੱਖਰ ਇਕ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸੇਧ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।

27 ਜੂਨ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੁਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਂਝ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਕੁੱਝ ਤਜਰਬੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ ਵਿਲੱਖਣ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਫੋਟੋ ਇੱਥੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼-ਵਾਕ

ਪਰਚੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਉਪਰਲੀ ਡੱਬੀ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਧੇਰੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914, ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ, ਨੰਬਰ 1 ਵਿਚ ਇਸ ਡੱਬੀ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ “ਜਉ ਤਉ ਪਰੇਮ ਖੇਲਣ ਚਾਓ॥ ਸਿਰ ਧਰ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਓ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ 20 ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਤੱਕ ਛਪਦੀ

ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਕੁੱਝ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਨਾ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ 1 ਨਵੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 8 ਨਵੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਉਰਦੂ ਗਦਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਾਵਿ-ਸਤਰ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ ਹਿੰਦੀ ਜਵਾਨੋ ਜਲਦੀ ਲੋ ਹਥਿਆਰ” ਛਾਪੀ ਗਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 15 ਨਵੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਬਣਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਛਾਪੀ ਗਈ ਅਤੇ 6 ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਤੱਕ ਛਪਦੀ ਰਹੀ। 13 ਅਤੇ 20 ਦਸੰਬਰ 1914 ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਉੱਤੇ ਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਜੀ ਕਾਵਿ-ਪੰਕਤੀ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ 27 ਦਸੰਬਰ 1914 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਟਾਈਟਲ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਫਿਰ ਕਾਵਿ-ਪੰਕਤੀ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ ਹਿੰਦੀ ਜਵਾਨੋ ਜਲਦੀ ਲੋ ਹਥਿਆਰ” ਲਿਖੀ ਗਈ।

ਸਾਲ 1915 ਦੌਰਾਨ 12 ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਤੱਕ ਟਾਈਟਲ ਉੱਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਤੁਕ ਜਾਂ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ ਹਿੰਦੀ ਜਵਾਨੋ ਜਲਦੀ ਲੋ ਹਥਿਆਰ” ਕਾਵਿ-ਪੰਕਤੀ ਛਾਪਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਕਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਤੁਕ ਛਾਪ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜਿਵੇਂ 10 ਜਨਵਰੀ, 21 ਫਰਵਰੀ, 28 ਫਰਵਰੀ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ, ਕਦੇ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ...” ਕਾਵਿ-ਪੰਕਤੀ ਛਾਪੀ ਗਈ ਜਿਵੇਂ 17 ਜਨਵਰੀ, 14 ਫਰਵਰੀ, 7 ਮਾਰਚ, 11 ਅਪਰੈਲ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰਚੇ; ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਪਰਚੇ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛਾਪੀ ਗਈ। 19 ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਤੋਂ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ ਪਰ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣ ਗਈ ਭਾਵ 24 ਨਵੰਬਰ 1915 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਉਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਸਤਰ ਲਿਖ ਕੇ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ” ਇਕ ਖੁੰਜੇ ਵਿਚ ਬਰੀਕ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ, 1 ਦਸੰਬਰ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਛਾਪੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਪਰ 29 ਦਸੰਬਰ 1915 ਤੋਂ ਫਿਰ “ਐ ਮਰਦਾਨੋ” ਕਾਵਿ-ਸਤਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੰਕਤੀ ਨਹੀਂ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਜਨਵਰੀ 1917 ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਫੁੱਟ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਦੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਗਈ। ਇਕ ਧੜੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਧੜੇ ਦੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਹੱਥ। ਫਲਸਰੂਪ ਦੋਵਾਂ ਧੜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਪਰਚਾ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੀਸ਼-ਵਾਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਦੂਜੇ ਧੜੇ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੀਸ਼-ਵਾਕ ਨਿਰੰਤਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ, ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ

ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ। 25 ਅਪ੍ਰੈਲ 17 ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਕੁੱਝ ਪਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਉਰਦੂ ਸ਼ਿਅਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

ਹੋਂ ਜ਼ੋਰੇ ਜ਼ਫਾ ਲਾ-ਜ਼ੁਲਮੋ ਸਿਤਮ,
ਹਟਨੇ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪੀਛੇ ਕੋ ਕਦਮ,
ਜਿਸ ਨੇ ਯਹ ਕਹਾ ਦਬ ਜਾਏਂਗੇ ਹਮ,
ਉਸ ਨੇ ਯਹ ਖਾਮ-ਖਿਆਲ ਕੀਆ।

ਜੁਲਾਈ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਇਕ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

ਜ਼ਮੀਂ ਹਿੰਦ ਭੀ ਫੂਲੇ ਫਲੇਗੀ ਏਕ ਦਿਨ,
ਮਿਲੇਂਗੇ ਖਾਕ ਮੇਂ ਲਾਖੇਂ ਹਮਾਰੇ ਗੁਲਬਦਨ ਪਹਿਲੇ।

ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 14 ਸਤੰਬਰ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

ਜੁਲਮ ਕਬ ਤੱਕ, ਸਿਤਮ ਕਬ ਤੱਕ,
ਉਠੋ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਲੋ ਸ਼ੇਰੋ, ਨਿਕਾਲੋ ਇਸ ਫਰੰਗੀ ਕੋ।

ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਉਪਜ ਸੀ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਪੰਨਾ-ਵੰਡ

“ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ” ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਉੱਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੇਰਵਾ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਟਾਈਟਲ ਪੰਨੇ ਦਾ ਬਾਕੀ ਬਚਿਆ ਹੇਠਲਾ ਭਾਗ ਦੋ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੱਜੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਉੱਪਰ “ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਲੜੀ” ਸੁਰਖੀ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਮਗਰੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਤਾਲ-ਮੇਲ ਲਈ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨ ਲਈ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ” ਉਨਵਾਨ ਹੇਠ “ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗਲਾਂ” ਦਰਜ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਅਉਧ ਇਹ ਕਾਲਮ, ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਢੁੱਕਵੀਂ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲ, ਲਗਾਤਾਰ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਦੂਜੇ ਹੀ ਅੰਕ ਵਿਚ ਲੜੀ ਨੰਬਰ 11 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, “ਹਿੰਦੋਸਥਾਨ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਲਾਕੇ ਵਿਚ 24 ਕਰੋੜ ਤੇ ਰਿਯਾਸਤਾਂ ਵਿਚ 7 ਕਰੋੜ ਹੈ।” ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਲੜੀ ਨੰਬਰ 11 ਵਿਚ

ਦਰਜ ਕਥਨ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਕ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, “ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਹੀ ਜਾਣੇ।” ਮਈ 1914 ਵਿਚ 1857 ਵਾਲੇ ਗਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮੌਕੇ ਲੜੀ ਨੰਬਰ 12 ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਅਤੇ ਵਧਾ ਕੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ, “ਪਿਛਲੇ ਗਦਰ ਨੂੰ ਅੱਜ 57 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਬੋਹਤ ਛੇਤੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਿਯਾਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।”

ਸੰਪਰਕ ਪਤਾ

‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੰਦਾ/ਦਾਨ ਭੇਜਣ ਲਈ ਇਹ ਸੰਪਰਕ ਪਤਾ “ਸਕੱਤਰ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ” ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਜਦ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਗਿਰਫਤਾਰੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗਦਰੀਆਂ ਨੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਦੀ ਦੂਹਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਫਲਸਰੂਪ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸੰਪਰਕ ਪਤਾ ਬਦਲ ਕੇ “ਐਡੀਟਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨਾਈਟਡ ਸਟੇਟਸ ਅਮਰੀਕਾ” ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਨੂੰ ਕੱਢੇ ਗਏ ਅੰਕ ਨਾਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ। ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਦਲ ਕੇ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਨਵੇਂ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਸੀ।

ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਵਿਘਨ:

ਹਫਤਾਵਾਰੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਅਧਿਆਦੇਸ਼ ਨੰ: 212-ਸੀ., ਮਿਤੀ 22 ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਜਲੀ ਜਾਂ ਥਲੀ ਮਾਰਗ ਦੁਆਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ

ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਕਾਰਨ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਨਵੇਂ ਨਾਉਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਨਾਲ ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਸੀ। 1917 ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਦੁਫੇੜ ਪੈ ਜਾਣ ਤੱਕ ਇਕੱਠੇ ਦੁੱਕੜ ਅਪਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਹ ਪਰਚਾ ਨਿਰੰਤਰ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

- ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਅੰਕ ਨੰ: 6 ਨਿਰਧਾਰਤ ਮਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ 12 ਮਈ 1914 ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ 1857 ਵਾਲੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ 10 ਮਈ ਨੂੰ ਬਣਦੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਦੋ ਦਿਨ ਅਗੇਤਾ ਭਾਵ 10 ਮਈ 1914 ਨੂੰ ‘1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਅਗਲਾ ਅੰਕ ਭਾਵ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਨੰਬਰ 7 ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਦੀ ਮਿਤੀ 19 ਮਈ 1914 ਨੂੰ ਹੀ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ।
- ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਵਿਚ 7 ਜੁਲਾਈ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਛਪਿਆ। ਇਸ ਗ਼ੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ 30 ਜੂਨ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪਿਆ “ਨੋਟ” ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:

ਨੋਟ: 7 ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗਾ
 “ਕਿਉਂਕੇ 30 ਜੂਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚੇ ਮਗਰੋਂ 3 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰਾ ਜਲਸਾ ਸਟੇਕਟਨ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਨਤਜ਼ਾਮ ਵਾਸਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੇਵਕ ਓਥੇ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ 7 ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕੇਗਾ, ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀ 14 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੇ।”
- ਪਰਚੇ ਦਾ ਨੰਬਰ 27 ਵਾਲਾ ਅੰਕ 13 ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਟਾਈਟਲ ਉੱਤੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ 15 ਸਤੰਬਰ ਲਿਖਿਆ

ਗਿਆ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਪੰਨਿਆ ਉੱਤੇ 13 ਅਕਤੂਬਰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

- ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਖਰਾਬੀ ਕਾਰਨ 20 ਅਕਤੂਬਰ 1914, ਨੰਬਰ 29 ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਛਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਹਫਤਾ ਪਿੱਛੋਂ 27 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 20 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਭਾਵੇਂ ਪੂਰੇ ਆਕਾਰ ਭਾਵ 8 ਪੰਨਿਆ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਪਰ 27 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਕੇਵਲ ਦੋ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛਪਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਪਰਚੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦੋਵੇਂ ਅੰਕ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਅੰਕ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ 27 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਬਰੀਕ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ:

“ਬੇਨਤੀ: 18 ਉਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਟੁਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਭੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰੋਂ(ਨ) ਦੇ ਕਾਰਨ 20 ਉਕਤੂਬਰ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਵੇਲੇ ਪਰ ਨਹੀਂ ਛਪ ਸਕਿਆ ਇਸ ਕਰਕੇ 27 ਅਕਤੂਬਰ ਦੋਨੋਂ ਪਰਚੇ ਇਕੱਠੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਗੇ।”

- 27 ਅਕਤੂਬਰ 1914, ਨੰਬਰ 29 ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪਰਚਾ ਹਫਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾਣੀ 3 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਛਪਣਾ ਸੀ ਪਰ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪਰਚਾ ਦੋ ਦਿਨ ਅਗੇਤਾ ਭਾਵ 1 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਬੇਧਿਆਨੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ ਨੰਬਰ 1’ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 8 ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ‘ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ ਅੰਕ 2’ ਲਿਖ ਕੇ ਪਿਛਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਹੋਈ ਗਲਤੀ ਸੋਧ ਲਈ ਗਈ।
- ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਵਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਚਾ 9 ਮਈ 1915 ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇਹ ਇਕ ਦਿਨ ਪਛੜ ਕੇ 1857 ਵਾਲੇ ਗਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ 10 ਮਈ 1915 ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਦਾ

ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗਦਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਾਂਗ ਉਚੇਚਾ ਗਦਰ ਦਾ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ।

- ਨੰਬਰ 13, 30 ਜੂਨ 1915 ਦੇ ਪਰਚੇ ਪਿੱਛੋਂ 7 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪਰਚਾ ਨਹੀਂ ਛਪਿਆ। ਨਾਗੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ 14 ਜੁਲਾਈ 1915 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਨੰਬਰ 14 ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ।
- ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮਾਂ ਅਵਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਚਾ 31 ਅਕਤੂਬਰ 1915 ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਚੜ੍ਹਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪਰਚਾ 1 ਨਵੰਬਰ 1915 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ ਨੰਬਰ 1 ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।
- ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ ਦਾ ਅੰਕ ਨੰ: 2 ਤਾਂ ਬਣਦੀ ਮਿਤੀ 8 ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਤੀਜਾ ਅੰਕ ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਭਾਵ 15 ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਥਾਂ 17 ਨਵੰਬਰ 1915 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ।
- ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸਾਲ 1916 ਦਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਵੇਖਣਾ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਕੇਵਲ 17 ਮਈ 1916 ਦਾ ਅੰਕ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੀ ਫੋਟੋ ਛਾਪੀ ਗਈ। ਤਸਵੀਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, “ਜੋ ਨਵੰਬਰ 1916 ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਪਾ ਗਿਆ।” ਇਥੇ ਸਾਲ ਗਲਤ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਲ 1915 ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਭੁੱਲ ਦੀ ਸੋਧ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਨੋਟ ਛਾਪ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ।
- 3 ਅਤੇ 10 ਜਨਵਰੀ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਛਾਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਛਾਪੇ ਗਏ। ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਨੋਟ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ, “ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਛਾਪਨੇ ਮੇਂ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਹਫਤੇ ਦੇ ਹਫਤਿਆਂ ਦਾ ਅਕਠਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ

‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਛਪਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸੂਚਨਾ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਅੰਕ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਅਖ਼ਬਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਿਭਿੰਨ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। 31 ਮਾਰਚ 1914 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ “ਐਡੀਟਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ: ਗੁਜਰਾਤੀ ਗ਼ਦਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਉਰਦੂ”

“ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਕੋ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਰਨਮਿੰਟ ਦਾ ਅੜਾਟ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਨ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਗ਼ਦਰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਭੀ ਛਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਭਾਈ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ਓਹ ਸਾਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਵਨ ਤਾ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤੀ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭੀ ਗ਼ਦਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ।”

10 ਮਈ 1914 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਦੀ ਮਰਾਠੀ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਾਈ ਵੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸੀ।

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ 28 ਫਰਵਰੀ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ “ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ” ਉਨਵਾਨ ਅਧੀਨ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

“ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਏਹ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਿਚ ਭੀ ਕਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਹ ਗ਼ਦਰ ਸਾਜ਼ਮਾਨੀਆਂਕੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਕਾ ॥ ਕਰੋ ਮਾਤਮ ॥ 1 ਮਾਰਚ 1915

ਦੇ ਸਾਹਮਣੀ ਹਿੰਦੀ ਜਾਨੀ ਅੰਦੀਲੀ ਹੁਇਯਾ ॥ ਜਸਮ ਜੀਠੀ ਕੀਸੇ ਆਪਸ ਮੇਲਤ ਹੀਏ ਪਈ ਸਭਾ
 ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਹ ਮੇਂ ਗ਼ਦਰ ਕਰੇ ਆਜ਼ਾਦੀ (ਲਕੰਤਰੀ) ਆਪਣੀ ਕਰੇ ਕਾ ਤੇ ॥ ਇਸਕਾਲੇ ਸਮਾਜ ਹੁਤਭੇ, ਇਕੋ
 ਗਿਰਠੇ, ਪਠਾਨੀ ਕੀ ਸਿਰ ਕਰ ਗ਼ਦਰ ਕਰਿਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ਅਠੀਏ 22 ਮਾਰਚ ਕੇ ਬੰਦੀਕਰ ਕਰੇ ਸੁਰਕਲਮ ਕਰ
 ਨਾ ਚੀਏ ॥

ਹਿੰਦੋਸ਼ਾਹ

ਕਰੋ ਸਾਥਮ। ਕਰੋ ਸਾਥਮ।
 ਦੇ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਹ ਕੇ ਕੀਰੀ।
 ਤਸ ਸਮਝ ਸਭ ਘੋਲ ਮਹਾਤਮੀ
 ਕੇ ਫੇਛ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਮੰਤ੍ਰੇ ਤੇਲੇ
 ਸਾ ਜਾਏ ॥

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾ ਅੰਗੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਜ਼ਾਇਕ ਹੁੰਦੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਨੀ, ਅਲਬਾਰ,
 ਸਿਰ ਮਹਿੰਦੀ ਸਾਜ਼ਮਾਨੀਆਂਕੋ ਚੇਤਕਾਇਨ ਹੋਕਾਹੇ 1915 ਮਾਰਚ 1915 ਪਰਚੀਨ 7

- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾ ਕੜਾ ਚਿਠਾ.**
- 1 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੁ ਸਾਜ਼ਮਾਨ ਕੇ ਹੁਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੰਗ ਕਰ
 ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਲੇ ਜਾਏ ਹੋ ਰਹੇ ਸਭਾ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਾਹ ਹੀਏ ਹੋ ਗਏ ॥
 - 2 ਕਿ ਸੁਜਨ ਪਛ ਕੇ ਦਿਨਿਕ ਆਪ ਪੁੰਦੇ ॥
 - 3 ਤੁਸੀਂ ਕੀਲਾਨੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਜਾਏ ॥
 - 4 24 ਮਾਰਚ ਸੁਭਾ ਪਰ ਚੇਤੇ ਕਰੋ 24 ਦੁਸ਼ਮਣੀਆਂ ਲਾਭਕਾਰ ਹੋਕਾ ਹਰ 2
 ਕੰਧੇ ਹੁਕਮ ਲਕੰਕਿਯਾ ਜਾਏ ॥
 - 5 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਮੇਂ ਅੰਗ ਕਰੇ ਜਾਏ ਹੋ, ਜਿਹ ਕਿ ਕਰੇ ਕਰੇ ਮੇਂ ਕੀ ਤੁਮ
 ਕੀ ਕਰੋ ਮਾਥੇ ਖਾਯੇ ॥
 - 6 ਪੰਛ ਕੇ ਖਾਨਾ ਖਾਨੇ ਮੇਂ ਪਲ ਗਏ ਸੁਭ 24 ਮਾਰਚ ਲਾਭ ਦੇ ਕਰ
 ਕਰ 34 ਮਾਰਚ ਲਾਭ ਹੋ ਸਕੇ ॥
 - 7 ਹਿੰਦੋਸ਼ਾਹੀ ਪਿਛਲੀ ਮੇ ਕੇ ਮਾਥ ਕੇ ਲਾਹੁਰੀ ਕੈਲਿਨ ਕੀ ਕੇ
 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਕਾ ਸਾਨ ਸਿਪਾਹੀਓ ਕੀ ਰਾਜੀਏ ਕਮਾਏ
 ਲਾਭ ਜਾਏ ॥
 - 8 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਸਾਹਲਾਨੇ ਚੇਰ ਲੀਓ ਕੀ ਕਾਝ
 ਨੀ ਕਰੇ ਕੀ ਕਰੇ ਲਾਹੁਰੀ ਏਸੀ ॥
 - 9 ਹਿੰਦੂ ਸੁਜਨ ਸਾਨੀ ਕੇ ਹੁਕਮੇ ਇਸੀ ਪਾਠੀਓ ਕੀ ਲਾਭਤਾ ਕੇ
 ਜਾਏ ॥
 - 10 ਹਿੰਦੋਸ਼ਾਹ ਕੀ ਕਲਾ ਕੀ ਗੁਰ ਕੇ ਅੰਗਾ ਕੀ ਗੁਰਨਿਸ-
 ਤਾਨ ਕੀ ਲਾਮ ਪਹੁਚਾਨ ਕੇ ਸਿਧੇ ਨਥ ਕਰ ਦਿਸੀ ਗਯਾ ॥
 - 11 ਸਿਧ ਸੁਲਠਮੀ ਮੇਂ ਸਗਠਾ ਕਰੇ ਕੀ ਪਰ ਕੇ ਜਾਏ ॥
 - 12 ਹਿੰਦੋਸ਼ਾਹ ਕੇ ਲੋਕੇ ਕੀ ਜਾਨੀ ਕੀ ਹੁਕਮ ਕੇ ਅਠਗਨਿਸਾਨ ਸਿ-
 ਸੁ, ਕਰਾ, ਕਰਾ ਲਾਹੁਰੀ ਖੀਨ ਕਾ ਖਾਏ ਕਿਏ ਸੰਧ ॥
 - 13 ਹਿੰਦੋਸ਼ਾਹ ਕੇ ਸੁਭ ਗਾਨਾ ਪਿਛਲੀ ਮੇਂ 24 ਮਾਰਚ ਦੇ ਰਾਜ ਮੇਂ 24
 ਕਰੇ ॥
 - 14 ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਾ ਕੋਠਾ ਕਲਾ 24 ਮਾਰਚ ਦੇ ਅਠ ਲਾਹੁਰੀ ਖੀਏ ॥

ਮੈਰ 1915 ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ
 19 ਸਮ 1915 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਕੇ 40 ਕਰ
 ਹੁਕਮੇ ਦੇ ਆ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਆਂ
 ਕਾ ਖਾਧ ਕਰਾ ॥

ਹਿੰਦੀ ਗ਼ਦਰ

ਅਜ ਹਿੰਦੀ ਹਿੰਦੀਓ ਕੇ ਚੇਰ ਆਕਾਰ ਕਾ ਹਿੰ
 ਨਾਥਾ ਨਿਕਲੇ ਹੁਕਮੇ ਸਾਥ ਕਰ ਕਰੇ ਕੀ
 ਮੇਂ ਲਾਭ ਹੋ ਏ ਓ ਸਾਧਾਰਾ ਠੇਰ ਖਾਧ ਕੀ ਲੀ-
 ਜਾਏ ॥ ਇਸ ਆਕਾਰ ਕੀ ਸੀਸ ਕਰੇ ਨੀਏ ॥ ਇਸ
 ਆਕਾਰ ਕੀ ਕੀਸਤ ਅਪਨਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖਾ ਕੇ
 ਆਧਾਰ ਕਲਾਏ, ਚਾਹੇ ਸਭ ਕਾਮ ਸੁਭ ਕਰੇ ॥
 ਦੇ ਖਲਿਕ ਹਰ ਖਿਨ ਸੁਭ ਕਾਮ ਕਰੇ ॥ ਜਿਏ
 ਪਠਨੇ ਕੀਨੇ ਸੋਧੀ ਸੋਧੀ ਕਰੇ ॥ ਕਿ ਗ਼ਦਰ
 ਕੀ ਸਭ ਕਰ ਕੇ ਚੇਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਆਂ ਸਮ ਗ਼ਦਰ ਕੀ
 ਕੀਜ ਮੇ ਲਿਕਲਾਏ ॥ ਕਰ ਪਰ ਚਾਹੀ ਆਰੇ ਲਕ
 ਕੇ ਡਾਨਾ ਅਧਕਾ ਹੁਕਮ ਲਾਹੁਰੀ ਕੇ ਡਾਨਾ
 ਡਾਨਾ ਕਾ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਖੀਨੇ ਕੀ ਪਰਾ ਸੈ-
 ਕੇ ਨੇ ਲਾਭਕਾਰ ॥

ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀਓ ਆਕਾਰ ਕੀ ਮੇਂ 24
 ਲਕ ਲਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਆਂ ਕੀ ਸੋਧੀ ਕੀ ਕਰੇ ਕੀ
 ਹਿੰਦੀ ॥ ਜਾਪਨੀ ਲਾਹੁਰੀਆਂ 19 ਮਾਰਚ
 ਕਰੇ ਕੇ ਜਾਪਨੀ ਲਾਹੁਰੀਆਂ 19 ਮਾਰਚ
 24 ਮਾਰਚ ਮੇਂ ਲਾਹੁਰੀਆਂ ਕੇ ਲਾਹੁਰੀਆਂ 24 ਮਾਰਚ
 ਮੁਕਾਫ਼ ਹੀਏ ॥

ਪਰਚਾਰ ਕਰਾ: The Editor Hindustan Bhabhar, San Francisco, Cal. U.S.

4 ਅਪਰੈਲ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਨਿਪਾਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਿਆ ਹੈ।

25 ਅਪ੍ਰੈਲ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਰਚੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ “ਸਪਤਾਹਿਕ ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਹਿੰਦੀ ਗੁਜਰਾਤੀ ਪਸ਼ਤੋ ਗੋਰਖੀ” 4 ਅਪ੍ਰੈਲ 1915 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਿਪਾਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ “ਹਦ ਹੋ ਗਈ + ਨਿਪਾਲੀ ਗ਼ਦਰ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ:

“ਪਿਆਰੇਓ ਹਦ ਹੋ ਗਈ ਗੋਰਖਾ ਜ਼ਬਾਨ ਮੇਂ ਭੀ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨਿਕਲ ਆਏਆ ਨਿਪਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੇਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਕਾ ਨੰਬਰ ਛਾਪਾ ਗਿਆ ਹੈ ਸਚਮੁਚ ਹਦ ਹੋ ਗਈ ਔਰ ਅਬ ਗੋਰਖਾ ਭਾਈ ਭੀ ਗ਼ਦਰ ਪੜ੍ਹ ਕਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੋਂ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੋ ਜਾ(ਏਂ)ਗੇ। ਸਚਮੁਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਹੀ ਹੈ। ”

ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ 1916 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਗਾਲੀ, ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਨਿਪਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਪੈਸ਼ਲ ਅੰਕ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਯਾਦ ਰੱਖਣਯੋਗ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪਰਚਾ ਇਕ ਅੱਧ ਅਪਵਾਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ

ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਵੀ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ; ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਲਮੀ ਨਾਉਂ, ਜਿਵੇਂ “ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ”, “ਇਕ ਦੁਖੀਆ”, “ਦੇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ”, “108” “ਇਕ ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਿੰਘ” ਆਦਿ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ‘ਗ਼ਦਰ’ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਉਂ 28 ਮਾਰਚ 1915 (ਜਿਲਦ ਦੂਸਰੀ, ਨੰਬਰ 22) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਛਪਿਆ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਇਕ “ਅਪੀਲ” ਸੀ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਸਨ “ਯੂਰਪ ਸੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ, ਅਮਰੀਕਾ ਸੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ”।

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉਤੇ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ 13 ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਤਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ, “ਪਿਛਲੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ 56 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਛੇਤੀ ਲੋੜ ਹੈ।” ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਗ਼ਦਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ 1857 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਰਗੇ ਉਪਰਾਲੇ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ, 1857 ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦੇ ਮੌਕੇ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਛਾਇਆ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਢੁਕਵਾਂ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ। ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਪੁਰੀ ਅਨੁਸਾਰ “10 ਮਈ 1857 ਦੀ ਜੰਗ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੁੰਦੀ।”¹

ਗ਼ਦਰ 1857 ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਅੰਕ

‘ਗ਼ਦਰ’ ਨੂੰ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਨਾਉਂ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮਾਂ ਸਾਰਨੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਪਰਚੇ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਅੰਕ 5 ਮਈ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਅਗਲਾ ਛੇਵਾਂ ਅੰਕ 12 ਮਈ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਿਉਂ ਜੋ 1857 ਦਾ ਗ਼ਦਰ 10 ਮਈ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਗਲਾ ਅੰਕ 1857 ਵਾਲੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਕਰ ਕੇ 10 ਮਈ 1914 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ 5 ਮਈ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਨੰਬਰ: ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਅਗਲਾ ਪਰਚਾ 12 ਮਈ ਦੀ ਜਗਾ ਦਸ ਮਈ ਨੂੰ ਹੀ ਛਪੇਗਾ। ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਏਹ ਨੰਬਰ ਓਹਨਾਂ ਸੂਰਬੀਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਨਿਕਲੇਗਾ ਜੇਹਨਾਂ ਨੇ

ਜਿਲਦ ਪੈਗ਼ਸੀ ਸਾਂ ਫ਼ਰਾਂ ਸਿਸਰੋ ਅਮਰੀਕਾ ੧੦ ਜਲੀ ੧੯੧੪ ਨੰਬਰ ੬

ਗ਼ਦਰ

ਗ਼ਦਰ ਨੰਬਰ

ਇੰਗਲੈਂਡੀ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਪੈਗ਼ੀ ਹਫ਼ਤਾ ਵਾਰ
ਉਰਦੂ ਗ਼ਦਰਪੰਥੀ ਗ਼ਦਰਗ਼ਤੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ

ਜਿਲਦ ਪੈਗ਼ਸੀ ਸਾਂ ਫ਼ਰਾਂ ਸਿਸਰੋ ਅਮਰੀਕਾ ੧੦ ਜਲੀ ੧੯੧੪ ਨੰਬਰ ੬

ਇੰਗਲੈਂਡੀ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਚਿੱਠਾ
ਮੋਟੀ ਮੋਟੀ ਖ਼ਾਤਾਂ

- ੧ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾ ਸਗੋਂ ਇੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ੫੦ ਸੌਂਤਰੂ ਰੁਪੈਆਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ "ਏਕ ਸਰੋ ਪਿੰਦੀ ਏਤਰੇ ਗ਼ਦੀਬ ਤੋਂ ਗਏ ਹਨ ਇੰਦੋਸਤਾਨੀ ਪੰਜ ਮੀਨੇ ਏਕ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਹੈ" ॥
- ੨ ਜਮੀਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੋ ਵਿੱਚੋਂ ੧੫ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧਤਾ ਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥
- ੩ ੨੪ ਸੌਂਤਰੂ ਅਦਮੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦਿਕਾ ੫੦ ਚੋੜ੍ਹੇ ਅਠ ਸੌਂਤਰੂ ਸਾਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ੫੦ ਏਕ ੨ ਸੌਂਤਰੂ ਰੁਪੈਆਂ ਪਥਰੂ ਸੌਂਤਰੂ ਜਾਂਦੇ ॥ ੫੦ ਰੁਕੂ ੫੦ ਸਾਢੇ ਅਠ ਸੌਂਤਰੂ
- ੪ ਇੰਗਲੈਂਡੀ ਗ਼ਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡਾ ਵਕਫ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ॥ ਏਕ ਸਾਡਾ ਵਿਚ ੨ ਸੌਂਤਰੂ ਅਦਮੀ ਖੋਚੇ ਮੋਰਗ਼ੇ ਸਾਡਾ ਨਾਕ ਅਰ ਗਏ ਹਨ ॥
- ੫ ਪੰਜੇਕ ਨਾਕ ਸੌਂਤਰੂ ਸੌਂਤਰੂ ਵਿੱਚ ੮੦ ਰੁਕੂ ਅਰੇ ਹਨ ॥
- ੬ ਇੰਗਲੈਂਡ ਇੰਦੋਸਤਾਨੀ ਵਿਕਾਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੋ ਵਿੱਤਰੂ ਪਾਏ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥
- ੭ ਇੰਗਲੈਂਡ ਇੰਦੋਸਤਾਨੀ ਅਦਮੀਆਂ ਦੇ ਅਰਏਨ ੫੦ ਅਰੇ ਇੰਦੋਸਤਾਨੀ ਮੋਰਗ਼ੇ ਦੀ ਵਿਚੁ ਖਰਾਬ ਸਗੋਂ ੫੦ ਸੌਂਤਰੂ ਸਾਡਾ ਨਾਕੀ ਮਿਲਦੀ ॥
- ੮ ਸੌਂਤਰੂ ਸਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਖੋਚੇ ਨਾਕੀ ਸਾਡੀ ਖਰਾਬੀਆਂ ਦੀ ਅਦਿਤ ਸੌਂਤਰੂ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥
- ੯ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚੁ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਾਤਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥
- ੧੦ ਇੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਸੁਪਰ ਏ ਸਾਡੀ ਗ਼ਦੀ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਫ਼ਰਾਇੰਦੇ ਖਰਾਬ ਤਕਾਓ ਸੌਂਤਰੂ ਹੋਵੇ ॥
- ੧੧ ਇੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਸੁਪਰ ਏ ਇੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨੀ ਖਪਾ ਏ ਮਿਲਾ - ਖਰਾਬ ਜੀਨ ਚੋੜ੍ਹਾ ਆਫ਼ਗ਼ਾਨਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਜਿਤਿਆ ਗਿਆ ॥
- ੧੨ ਇੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਸਾਡਾ ਦੀ ਵਿਕਾਸਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੌਂਤਰੂ ਸਾਡੇ ਖੋਚੇ ਨਾਕੀ ਵਿਕਾਸੇ ਵਿਚੁ ੨੪ ਸੌਂਤਰੂ ॥ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅਫ਼ਸਰ ਏ ਸਾਡੀ ਅਫ਼ਸਰੀ ੧੦ ਸਾਡੇ ਫ਼ਰਾਇੰਦੇ ਅਰ ੨੮੯੪ ੪ ੪ ॥ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸੁਟਾ ਹੀ ਜਾਣੇ ॥
- ੧੩ ਪਿਛਲੇ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਅਜਿ ੫੭ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਗਏ ਹਨ ਖੁਟਾ ਵਜੇ ਦੀ ਖੋਚਰ ਫ਼ੋਟੀ ਨਾਕੀ ॥ ਤਿਆਰੀਆਂ ਤੋਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ॥

ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਨਕ਼ੀ

ਨੰਬਰ	ਲੇਖ	ਪੰਨਾ
੧	ਗ਼ਦਰ ੧੮੫੭ ਗ਼ਦਰ ਨੰਬਰ	੨
੨	ਅਜਿ ਦਾ ਵਿਚ	੪
੩	ਮੋਟੀ ਵਾਕੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਸਾਡੀ	੬
੪	ਪਿਛਲੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਸਾਡੀ	੬
੫	ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਸੌਂਤਰੂ	੭
੬	ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਸੌਂਤਰੂ	੮

ਸਾਡੇ ਚਿੱਠੀ ਖਤਰ ਤੇ ਆਪਾ ਦਾ ਦਾਨ ਹੋਗਾ
ਸਾਡੇ ਖਤਰੇ ੫੦ ਚੋੜ੍ਹੇ ॥

ਮੋਟੀ ਟਰਾ ਇੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ
ਸਾਂ ਫ਼ਰਾਂ ਸਿਸਰੋ - ਮੋਟੀ ਟਰਾ ਸਾਡੀਆਂ ॥

ਸ਼. ਮੈਸ - ਅਮਰੀਕਾ ॥
EDITOR HINDUSTAN GADDAR
SAN FRANCISCO, CAL.
U.S.A.

ਨੋਟ: ਸਾਡਾ ਗ਼ਦਰਪੰਥੀ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥

ਨੋਟ: ਸਾਡਾ ਗ਼ਦਰਪੰਥੀ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਮੋਟੀ ਦੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੋਚੇ ਹਨ ॥

کشمی بائی

ہندوستان کی بے پناہ
ہندوستان کی بے پناہ

وہ کشمی بائی جس نے اپنے باپ کو جہانسی پر لٹکا دیا
اس لئے کہ وہ انگریزوں کا طرفدار تھا۔

جب 1857ء میں جہانسی کی مانی کشمی بائی کو اُنکے خلیفہ دھارمپ۔ اور دندا اور لگ بگ کہنے لگے۔ کہ انگریزوں پرست
ہوں۔ ان سے جنگ کرنا مشکل ہے۔ لا کشمی ہلا ہلا۔

"میں جہانسی چھوڑ دوں۔ نہیں۔ میں اپنی جہانسی
نہیں دوں گی۔ جو شخص مجھ سے میری جہانسی
چھینا جاتا ہے۔ وہ میدان جنگ میں آکر
اپنے جوہر دکھائے۔ دیکھئے کون جہے سامنے آتا ہے۔"

مائی کو آزادی کے جوش سے
تیار نہیں کر سکتا۔ اس وقت
جبکہ کشمی کی مگرں سے
مگرں کا آفری قلعہ پر جہے ہو۔
اور کشمی آزادی کے زور کو
اپنے سینے کے ساتھ لٹکائے
چرہ لٹکائے چرہ لٹکائے
سار چہرے اور اپنے دل سے
لئے آزادی اور جہانسی کی تڑپ
شمال پیش کر رہی۔ مگر
اور تڑپ لڑا لڑا لڑا
تیم بھی اُس آگ میں ہیں مگر
خاکستر ہو جاتے ہیں۔

ہندوستان کی بے پناہ مانی کشمی بائی

ہندوستان کی بے پناہ مانی کشمی بائی

تسا لیم کشمی سے اُس کے
آزادی کے جوش سے کہہنے کی
جرات کر کے جہانسی
کی کشمی بائی آزادی کی جہانسی
سے چھوڑ سکتی ہے۔ کسی کو
نہ آزادی اپنی آزادی کو کر کے
دے سکتا ہے۔

"نہ تو میں دنیا میں فرماؤں گی
اور لکھن اور نرنشہ اہل
چہرے آزادی کے چھیننے کی
ملاؤں گے۔ جب تک
کشمی کے بدن میں خون کا
قلو ہی باقی رہے۔ اور
جنگ کرنی لگے جہانسی کی"

۲۸
۱۹
۱۹

۱۹
۱۹
۱۹

۱۹
۱۹
۱۹

کام طارن بت میں پڑ پر ہونی چاہئے۔
The Editor Hindustan Leader San Francisco, Cal.
۱۹۱۵

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜੇਹੜੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਆਣ ਪੁਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਏ ਸੀ ਜੇਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਚਲੋਣੇ ਦੀਆਂ ਤਿਯਾਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।”

ਇਕ ਹੋਰ ਨੋਟ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ

“ਸਾਰੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 10 ਮਈ 1914 ਕੋ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਪੁਰ ਪਿਛਲੇ ਗਦਰ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਜਲਸੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਗਦਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਦੂਜੇ ਗਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪਰਣ ਕਰਨ।”

ਇਸ ਅੰਕ ਨੂੰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਦਾ ਗਦਰ ਨੰਬਰ” ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਪੁਰੀ ਅਨੁਸਾਰ “10 ਮਈ 1914 ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਛਾਪੀ ਗਈ, ਇਸ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਦਾ ਗਦਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 1857 ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।”²

ਇਸ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਲੇਖ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ:

“ਏਹ ਅਖਬਾਰ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਪੈਹਨ ਕੇ ਕਿਯੋਂ ਨਿਕਲਆ ਹੈ? ਏਹ ਗਦਰ ਨੰਬਰ ਹੈ, 1857 ਦੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ।”

ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਤਮ ਲੇਖ “ਗਦਰ ਦੀ ਮੈਹਮਾ” ਦਾ ਅੰਤ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਬੱਸ ਅੱਜ ਗਦਰ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਪੈਹਨ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਂਹਦਾ ਹੈ, ਆਓ! ਜੋ ਕੁਛ ਮਾੜੇ ਮੋਟੇ ਟੁੱਟੇ ਭੱਜੇ ਹਥਯਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਹਨ ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਓ ਅਤੇ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੋ ਕੇ ਜੋ ਕਿਯਾਮਤ ਤੱਕ ਯਾਦ ਰਖਣ।”

ਇਹ ਅੰਕ 1857 ਵਾਲੇ ਗਦਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ - ਗਦਰ 1857 ਗਦਰ ਨੰਬਰ ਅਤੇ ਚਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਲੇਖ ਗਦਰ 1857 ਜਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਇਹ ਲੇਖ ਸਨ: ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ, ਔਣੇ ਵਾਲੇ

ਗਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਪਿਛਲੇ ਗਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਗਦਰ ਦੀ ਮੈਹਮਾ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚਲੀ ਇਕੋ ਇਕ ਕਵਿਤਾ “ਗਦਰ ਦੀ ਬੈਂਤ” ਵਿਚ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਗਦਰ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ, ਇਸ ਅੰਕ ਦੀ ਸੁਰ ਪਹਿਲੇ ਆਮ ਅੰਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜੋਸ਼ੀਲੀ ਅਤੇ ਕਾਟਵੀਂ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ।

ਪਰ ਜਦ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਗਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਆਈ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਿਖਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਢਾਅ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗਦਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਫਰਵਰੀ 1915 ਵਿਚ ਰਾਜ ਪਲਟਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਗਦਾਰ ਦੀ ਮੁਖਬਰੀ ਕਾਰਨ ਕੇਵਲ ਅਸਫਲ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ, ਸੱਗੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਦਰੀ ਆਗੂ ਗਿਰਫਤਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਆਗੂਆਂ ਉਤੇ ਪੈਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਿਚ 9 ਮਈ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਪਛੜੇਵਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗਦਰ ਦਿਵਸ ਭਾਵ 10 ਮਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਦਮ ਖਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਗਦਰ 1857 ਸਨ ਵਿਚ ਜੇਹੜੇ ਸ਼ਹੀਦ ਫਾਂਸੀ ਪਰ ਲਟਕਾਏ ਗਏ, ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬਾੜ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਰ ਗਏ, ਵੋਹ ਅਬ ਕਹਾਂ ਹਨ... “ਵੋਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਖਾਦ ਹੋ ਗਏ।” ਚੱਲੋ ਗਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਯੋ! ਇਸ ਖੇਤ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਸਿੰਜੋ।”

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਮਗਰੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ “ਗਦਰ ਸਨ 1857” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“10 ਮਈ 1857 ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗਦਰ ਕੀਆ ਥਾ। ... ਅਜ 10 ਮਈ ਹੈ। ਜਿਨਾਂ ਬੀਰਾਂ ਨੇ ਅਜ ਦੇ ਦਿਨ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਗਦਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਆ ਥਾ, ... ਉਨ ਸਭ ਕਾ ਪਵਿਤਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਇਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਪਰਚਾ ਨਿਕਾਲਾ ਜਾਤਾ ਹੈ।”

ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਸਾਲ 1916 ਵਿਚ 1857 ਵਾਲੇ ਗਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਆਉਣ ਤੱਕ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਸਟਾਫ ਕੁੱਝ ਸੰਭਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਡਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੌਅ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਰਦੂ ਵਾਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਉਤੇ ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਾਪ ਕੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਤਾਜ਼ਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸਾਲ 1917 ਵਿਚ ਗਦਰ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਗਦਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੀ ਘੱਟ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਫਰਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਇਹ ਕਿ ਮਈ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਗਦਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਹਾਰਡਿੰਗ ਬੰਬ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਅੰਕ

ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਪੁਰੀ ਅਨੁਸਾਰ “23 ਦਸੰਬਰ 1913 (ਜੋ ਕਿ ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਉਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਵੀ ਸੀ) ਦਾ ਗਦਰ (ਉਰਦੂ) ਦਾ ਅੰਕ ਪੀਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕੀ ਸੀ “ਹਮਾਰਾ ਕੇਸਰੀ ਲਿਬਾਸ”।³ ਗੁਰਮੁਖੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ “ਸਾਡਾ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪੈਹਲੀ ਵਾਰ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਪੈਹਨ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਏਹ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜਾਮਾ ਹੈ।... ਅਜ ਏਸ ਨਵੀਂ ਸਜ ਧਜ ਨਾਲ ਸੂਰਮਾ ਗਦਰ ਨਿਕਲੇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓ ਸੂਰਮੇ ਵੀਰੋ! ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕੇਸਰੀ ਜਾਮਾ ਪੈਹਨ ਲਵੋ ਫੇਰ ਕੇਸਰੀ ਕਪੜੇ ਪੈਹਨ ਕੇ ਅਜਾਦੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਭੇਟ ਦੇਓ।... ਬੱਸ ਅਜ ਕੇਸਰੀ ਵਸਤਰ ਦਾ ਗਦਰ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਲਾਓਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤੁਰਿਆ ਰਹੇ, ਜਿਥੇ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਅਜਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਕ ਜਾਨ ਵਾਰੀ ਹੈ ਓਥੇ ਤੁਸੀਂ ਲਾਖ ਜਾਨ

ਵਾਰੇ। ਏਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਚਲੇ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਗਦਰ ਕਰੋ, ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਓ। ”

ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਅੰਕ

ਕੁੱਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ‘ਗਦਰ’ ਵੱਲੋਂ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਘਟਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ” ਵਿਚ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਦੇ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ “ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਵਿਚ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਉਚੇਚਾ “ਕੋਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਨੰਬਰ” ਕੱਢਿਆ।”⁴ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਡਾ. ਦਲਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਯਾਦਗਾਰ ਕਮੇਟੀ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਿਤਾਬਚੇ “ਇਤਿਹਾਸ ਬੋਲਦਾ ਹੈ” ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, “ਉਸ ਸਮੇਂ (ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਨੂੰ ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਮੋੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ - ਲੇਖਕ) ਤੱਕ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਹੋਇਆਂ ਤੇ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਨਿਕਲਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਦੋਂਦਿਆਂ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਇਕ ਸਪੈਸ਼ਲ ਅੰਕ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਕੱਢਿਆ।”⁵ ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਸਰੋਤ ਲੱਭਣ ਦੀ ਥਾਂ ਡਾ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਵਿਰਲੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, “ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਪ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਇਸ ਜੁਲਮ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਮਝ ’ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।⁶ ਇਹ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੈਂਸਰਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦਾ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਸ ਕਥਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਨੂੰ ਵਾਚ ਕੇ ਹੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਜੁਲਾਈ 1914 ਵਿਚ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਨੂੰ ਵੈਨਕੋਵਰ (ਕਨੇਡਾ) ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਮੋੜਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਵਕਤ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਗਦਰ’ ਤੋਂ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਬਾਰੇ ਖਬਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਨਾਲ ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਮੰਦੇ ਸਲੂਕ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਛਾਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਭੁਲੇਖੇ ਸੁਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਪਰਖ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅਰੰਭ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਦਾ ਬਿਆਨ ਉਧਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਖਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਉਹ ਸੱਜਣ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ‘ਗਦਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਾਰਨ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਬਿਉਰਾ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੁੱਲ ਭੁਲਾ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣਾਈ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਲਪਨਿਕ ਅੰਸ਼ ਦਾ ਆ ਜਾਣਾ ਵੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਕੁੱਝ ਵਾਪਰਿਆ “ਗਦਰ” ਵੱਲੋਂ ਕਾਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਕੱਢਣ ਬਾਰੇ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. ਗਦਰ ਲਹਿਰ: ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਣਨੀਤੀ, ਪੰਨਾ 93
2. ਉਹੀ
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 95
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 121
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 73
6. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਿਰਤੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੂਝ ਦਾ ਸਫਰ, ਪੰਨਾ 40

ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਕਾਮੇ

21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1913 ਨੂੰ ਆਸਟੋਰੀਆ (ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨਾਲ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਨਾਉਂ ਦਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਖਿਲਾਫ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਠਹਿਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੱਕ ਉਹ ਜਨਤਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਵਿਚ ਆਗੂ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਟਾਲਾ ਵੱਟਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜਦ ਪਾਰਟੀ ਵਰਕਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਇਸ ਸੁਸਤੀ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਪਾਰਟੀ ਪਰਧਾਨ ਭਾਈ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਖਰ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਭਾਵੇਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਦਰਜ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੋਵਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਰਦੂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛਪਿਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਗ਼ਦਰ ਪਿੱਛੋਂ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਤੋਂ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਉਰਦੂ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਭਾਵੇਂ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਟਾਫ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ

ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਸੈਂਸਰਾ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗਦਰ’ ਲਈ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਵਲੰਟੀਅਰ ਸਨ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਅਤੇ ਰਘੁਬਰ ਦਿਆਲ ਗੁਪਤਾ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵਰਕਰ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਰਦੂ ‘ਗਦਰ’ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ 9 ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 16 ਦਸੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅੰਕ ਵਰਕਰਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਅੰਕ ਨੰ:2, ਮਿਤੀ 23 ਦਸੰਬਰ 1913 ਵਿਚ ਸਕੱਤਰ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵੱਲੋਂ “ਲੋੜ ਹੈ” ਉਨਵਾਨ ਅਧੀਨ ਵਲੰਟੀਅਰ ਸੱਦਣ ਲਈ ਇਹ ਨੋਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

“ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਤਿਨ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਜੋ ਥੋੜੇ ਮਹੀਨੇ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਕਤਾਬਾਂ ਛਾਪਨ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਦੇ ਸਕਨ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਖਰਚ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤੋਂ ਕਰਨ। ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਰੈਹਨ ਕਰਾਯਾ ਮਾਫ ਹੋਵੇਗਾ। ਖਰਚ 15 ਡਾਲੇ ਦੇ ਨੇੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਜੇਹੜੇ ਸਜਨ ਆ ਸਕਨ ਓਹ ਪੈਹਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਤ ਪਤਰ ਕਰਨ। ਮੇਰੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਆਉਣ।”

ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਵਲੰਟੀਅਰ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਨ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਵਾਅਦਾ ਮਾਫ ਬਣੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ (ਦੂਜਾ) ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਸੰਬਰ 1913 ਵਿਚ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ, ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਨ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਮਰ

ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਜੇਹੀ ਸੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ 20 ਜਨਵਰੀ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 6 ਉਸ ਨਵੇਂ ਕਾਤਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਜੇ ਵੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਮਿਆਰ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਤਰਦੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਐਡੀਟਰ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਨੋਟ ਵੀ ਛਪਿਆ:

“ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ ਏਹ ਪਰਚਾ ਇਕ ਨਵੇਂ ਵੀਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ
 ਭੁਲ ਸੋਹਧ ਕੇ ਪੜ ਲੈਣੀ। ਦੂਜਾ ਪਰਚਾ ਠੀਕ ਸੋਧ ਕੇ ਲਿਖਿਆ
 ਜਾਵੇਗਾ।”

ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਅੰਕ ਵੀ ਇਸ ਹੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਪਰ ਲਿਖਾਈ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 11, ਮਿਤੀ 24 ਫਰਵਰੀ 1914 ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਫਿਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ।

‘ਗਦਰ’ ਨੰਬਰ 7, ਮਿਤੀ 27 ਜਨਵਰੀ 1914 ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਅੱਜ ਦੋ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਮੱਦਤ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਏ ਹਨ॥” ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਕੀ ਲਤਾਲਾ ਸਨ ਪਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਗਤ ਰਾਮ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਕੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਅਖਬਾਰ ਨਿਯਮਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਹੀ ਦੋ ਹੋਰ ਵਰਕਰ ਫਰਵਰੀ 1914 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ 10 ਫਰਵਰੀ 1914 ਵਾਲੇ ਨੰਬਰ 9 ਵਿਚ “ਅੱਜ ਦੋ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਮੱਦਤ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਏ ਹਨ” ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਹੋਰ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਟੀਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਮੁੜ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਈ। ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸ੍ਰੀ ਰਘੁਬਰ ਦਿਆਲ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸ੍ਰੀ ਖੇਮ ਚੰਦ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਵਿਹਲ ਅਤੇ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗਦਰ ਦੇ ਕਈ ਕਈ ਅੰਕਾਂ ਵਿੱਚਲੀ ਸਮਗਰੀ ਦਾ

ਸਾਰ ਮਹੀਨੇ ਵੀਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨਿਯਮਤ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਨੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਹਿੰਦ ਵੱਲ 17 ਮਾਰਚ 1914 ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ “ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਦਰਿਸ਼ੀ ਚੈਨਚੈਈਆ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਆਰ. ਡੀ. (ਰਘੁਬਰ ਦਿਆਲ) ਗੁਪਤਾ, ਗੋਬਿੰਦ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਅਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ” ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਜਾਣ ਦੇ ਤੁਰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ’ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੇ ਜੁੰਮੇ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲੈਣ ਲਈ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਇਸ ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਸਤੇ ਕਦੋਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਿਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਪਰ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਇਸ਼ਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, “ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਥਾਂ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਖਣ ਲਈ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।”¹ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਪਰੈਲ 1914 ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲੀ, ਉਧਰ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭੇ ਦੇ ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਨ ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦਾ ਅੰਤ ਮਿਥਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਾਭੇ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਬਾਰੇ ਬਾਬਾ ਭਕਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੂਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਬਰਕਤੁੱਲਾ 23 ਮਈ 1914 ਨੂੰ ਸਨ ਫ਼ਾਂਸਿਸਕੋ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ “ਇਕ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਜਾ ਠਹਿਰੇ। ਨੂਾ ਧੋ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੇ ਤੇ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆ ਉਤਰੇ ਹਾਂ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਆਏ ਤੇ ਮਿਲੇ। ਉਹ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਗਦਰ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ।”² ਬਾਬਾ ਭਕਨਾ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, “ਸਟਾਕਟਨ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਦੋ ਦਿਨ ਅਸਰਾਮ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੌ. ਬਰਕਤੁੱਲਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਾਨ ਫ਼ਾਂਸਿਸਕੋ ਯੁਗਾਂਤ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਅਜੇ ਮੈਨੂੰ ਆਇਆਂ ਚਾਰ ਕੁ ਦਿਨ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ

ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਸੁਣਾਈ ਕਿ ‘ਮੈਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਉਡੋਣਾ ਸਿੱਖ ਆਇਆ ਹਾਂ।’³ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਿਆਨ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਈ 1914 ਦੇ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਾਭਾ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਕੇਵਲ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਭਰ ਬਾਹਰ ਰਿਹਾ।

ਸਰਾਭੇ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਬਦਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ 5 ਮਈ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਐਡੀਟਰ ਵੱਲੋਂ “ਲੋੜ ਹੈ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਇਕ ਸੇਵਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਉਰਦੂ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬਣਾ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਛੀ ਤਰਾਂ ਲਿਖ ਸਕੇ ਜੋ ਭਾਈ ਔਣਾ ਚਾਹੇ ਓਹ ਪੈਹਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰੇ।”

ਅਗਲੇ ਭਾਵ 10 ਮਈ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਫਿਰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

“ਜ਼ਰੂਰਤ: ਇਕ ਸੋਹਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣੇ ਵਾਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜੋ ਪਰੇਮੀ ਔਣਾ ਚਾਹੇ ਓਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕਰੇ, ਐਡੀਟਰ।”

ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਾਹਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਦਲੀ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੱਕ ਉਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿੱਥੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਉੱਥੇ ਐਡੀਟਰ ਦਾ ਕਾਰਜ ਭਾਰ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ, ਪੰਡਤ ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਪਾਠਕ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਜਗਤ ਰਾਮ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇਕ ਚਾਰ ਮੈਂਬਰੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸਨੇ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ 5 ਜੁਲਾਈ 1914 ਦੇ ਦਿਨ ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵਿਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੇਤੀ ਫਾਰਮ ਉੱਤੇ ਪਾਰਟੀ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬੰਬ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੱਲ ਗਿਆ। ਬਾਰੂਦ ਨਾਲ ਹੱਥ ਉੱਡ ਜਾਣ

ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਬਾਂਹ ਵੀਣੀ ਕੋਲੋਂ ਕੱਟਣੀ ਪਈ। ਇਸ ਹਾਦਸੇ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ “ਟੁੰਡੀ ਲਾਟ” ਆਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। 23 ਮਈ 1914 ਤੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੌਲਵੀ ਬਰਕਤੁਲਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਜਾਪਾਨ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਲਈ ਸਮਗਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀਤਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਅਤੇ ਐਡੀਟਰੀ ਦਾ ਭਾਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਆਉਣ ਦੇ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਤੁਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਗਦਰ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੋਹੀ ਨੂੰ ਐਡੀਟਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਐਡੀਟਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਹੀ ਉਰਦੂ ਐਡੀਟਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੋਧਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਐਡੀਟਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤੰਬਰ 1914 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਿੰਗਲੇ ਵੀ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। 5 ਸਤੰਬਰ 1914 ਨੂੰ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਭਿਖੀਵਿੰਡ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਆਟਲ ਵਿਖੇ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਗਸਤ 1914 ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੱਲ ਰਵਾਨਗੀ ਕਰਨ ਤੱਕ ਗਦਰ ਛਾਪਣ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਜਦ ਗਦਰੀ ਆਗੂ ਗਦਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆ ਪਈ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਯਕੀਨਨ ਇਸ

ਅਸੰਤੋਸ਼ ਨੇ ਅਖਬਾਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ‘ਗਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ’ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਰਕਰ ਵੀ ਕੰਮ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਦਸੰਬਰ 1914 ਵਿਚ ਹਰਚਰਨ ਦਾਸ ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਆ ਕੇ ਗਦਰ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1915 ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਉੱਤੇ ਮਾਵਰਿਕ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰ ਬਣਿਆ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਹੌਰ, ਬਰਮਾ ਅਤੇ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਅਦਾ ਮਾਫ ਬਣ ਕੇ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਖਿਲਾਫ ਭੁਗਤਿਆ। ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੋਧਾ ਰਾਮ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਘਾਲੀ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣੇ।

ਫਰਵਰੀ 1915 ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ‘ਹਿੰਦੀ’ ਪਨਾਮਾ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਗਦਰ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਇਹਨੀਂ ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਗਦਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਵਰਕਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ, ਸੰਭਵ ਹੈ ਇਹ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ‘ਹਿੰਦੀ’ ਹੀ ਹੋਵੇ। 7 ਮਾਰਚ 1915 ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਪਰਚਾ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਲਿਖਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਕੁੱਝ ਸੁਰਖੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਉਂ ਸਨ, “ਕੈਨੇਡਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀਓਂ ਕੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੁੱਤੋਂ ਕੇ ਧੋਕੇ ਸੇ ਬਚਨਾ ਚਾਹੀਏ”, “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਹੋਂ ਤੇ ਐਸੇ ਹੋਂ”, “ਅੰਗਰੇਜ਼ੋਂ ਕੀ ਬਦਮਾਸ਼ੀਓਂ ਕਾ ਤਾਜ਼ਾ ਸਬੂਤ”। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਬਦਲ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

“ਜੇ ਭਾਈ ਏਕ ਜਗਾ ਸੇ ਦੂਸਰੀ ਜਗਾ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਵੋਹ ਅਪਨੀ ਪੂਰੀ ਐਡਰੈਸ ਕਾ ਪਤਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦੀਆ ਕਰੋਂ।”

ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹੋ ਗੱਲ 4 ਫਰਵਰੀ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ:

“ਜਿਸ ਭਾਈ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਦੂਸਰੀ ਜਗਾ ਬਦਲਨਾ ਹੋਵੇ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਿਖਯਾ ਕਰੋਂ।”

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਫ਼ਦਰ ਦੇ ਕਾਮੇ

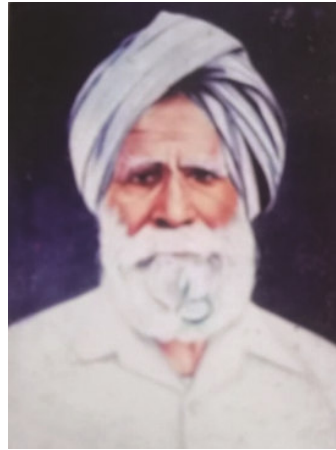
ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਮ

ਗੋਬਿੰਦ ਬਿਹਾਰੀ ਲਾਲ

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਲ
(ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ)

ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਹਿੰਦੀ
(ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ)

ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਪਤਚਰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੁਆਰਾ 1934 ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ‘ਗਦਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ’ ਅਨੁਸਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਵਿਚ ਕਾਰਟੂਨ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ‘ਹਿੰਦੀ’ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇਹਨਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਗਦਰ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵਧੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹੀ। ਫਲਸਰੂਪ 13 ਜੂਨ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ: ਇਕ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਦੋ ਉਰਦੂ ਦੇ ਅਛੇ ਖਤ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ, ਜੋ ਭਾਈ ਇਥੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਔਣਾ ਚੋਹਣ ਓਹ ਪੈਹਲਾਂ ਖਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਅਡੀਟਰ ਨਾਲ ਖਤ ਪੱਤਰ ਕਰਨ।”

ਇਸ ਹੀ ਅੰਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੰਨਾ 4 ਉੱਤੇ ਇਹੋ ਸੂਚਨਾ “ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਇਕ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਦੋ ਉਰਦੂ ਚੰਗੇ ਲਿਖੇ ਪੜੇ ਵਿਦਿਆਵਾਨੋਂ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਜੋ ਭਾਈ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਬੋਹਤ ਸੋਹਣੀ ਲਿਖ ਸਕਦੇ ਹੋਣ ਵੋਹ ਭਾਈ ਪੈਹਲੇ ਖਤ ਕੇ ਨਮੂਨੇ ਭੇਜ ਦੇਵੇਂ ਅਤੇ ਆਸ਼ਰਮ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਸੇ ਖਤੋ ਕਿਤਾਬਤ ਕਰੇਂ।”

ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਆਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਇਮਾਮ ਦੀਨ ਦੇ ਗਦਰ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਸਟਾਫ 1917 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਖੋਹ ਲੈਣ ਤੱਕ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਨੇ ਗਦਰ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਗਣੇਸ਼ ਪਿੰਗਲੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਖਾਨਖੋਜੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਹਨ।⁴

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. ਮੇਰੀ ਰਾਮ ਕਹਾਣੀ, ਪੰਨਾ 100
2. ਗਦਰੀ ਬਾਬਾ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’, ਪੰਨਾ 166
3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 111
4. ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 107

ਗ਼ਦਰ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ: ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਖ ਦਾ ਪੁਸ਼ਟੀਕਾਰ

ਗ਼ਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਅੰਦੋਲਨ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ‘ਕਾਲੀਆਂ ਭੇਡਾਂ’ ਦੁਆਰਾ ਮੁਖਬਰੀ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਅਸਫਲ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗ਼ਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਤ 82 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਿਨਸ਼ਾਹ ਖਿਲਾਫ ਜੁੱਧ ਛੇੜਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਐਲਾਨ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ। ਧਾਰਾ 121, 123, 396 ਆਦਿ ਅਧੀਨ ਦਰਜ “ਸ਼ਾਹਿਨਸ਼ਾਹ ਬਨਾਮ ਅਨੰਦ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਤੇ ਹੋਰ” ਨਾਉਂ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ 26 ਅਪ੍ਰੈਲ 1915 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ 13 ਸਤੰਬਰ 1915 ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਕੀ ਛੋਟੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ 24 ਗ਼ਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਅਤੇ 27 ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਭੋਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਣ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਗਵਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ:

“ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਣ, ਸਾਰੇ ਯੂਰਪੀਨਾਂ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਤਖਤਾ ਉਲਟਾ ਕੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਾਤਲਾਨਾ ਅਤੇ ਦੋਚਿਤੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਸੀ।”

ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਸੁਰ ਅਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ “ਸਾਡਾ ਨਾਓਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ” ਸੁਰਖੀ ਅਧੀਨ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ:

“ਐਸ ਪੈਹਲੀ ਨੁਬੰਮਬਰ ਸਨ 1913 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਸੱਮਤ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਓਂਕਿ ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਜੰਗ ਛਿੜਦੀ ਹੈ।...

“ਸਾਡਾ ਨਾਓਂ ਕੀ ਹੈ? ਗਦਰ।

“ਕੰਮ ਕੀ ਹੈ? ਗਦਰ.....

“ਕਿੱਥੇ ਗਦਰ ਹੋਵੇਗਾ? ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ।

“ਕਦੋਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਬਰਸਾਂ ਤੱਕ।

“ਕਿਓਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿਓਂਕਿ ਅਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਤੋਂ ਖਿਲਕਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜਨ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ।”

ਇਸ ਹੀ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

“ਉੱਠੋ ਸ਼ੇਰੋ! ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ!

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਵੱਲੋਂ ਗਦਰ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਟਰ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਭੜਕਾਊ’ ਅਤੇ ‘ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਰ ਵਾਲਾ’ ਗਰਦਾਨਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹੋਰ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੇ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਤੋਂ 15 ਸਤੰਬਰ 1914 ਤੱਕ ਦੇ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਦੋ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਗ 1 ਵਿਚ “ਕਾਨੂੰਨੀ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ” ਕਰਦਿਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਾਗ 3

“ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਜੰਗ” ਵਿਚ “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ” ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ। ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ:

1. ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਅਤੇ ਬਦਖੋਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਲਾਂ, ਨਹਿਰਾਂ, ਕਣਕ ਦੀ ਬਰਾਮਦਗੀ, ਵਬਾ, ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।
2. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਿਆਇਆ ਲਈ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਜੋਂ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬਗਾਵਤਾਂ, ਇਨਕਲਾਬਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ।
3. ਹਰ ਅੰਕ ਵਿਚ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 1857 ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਗਦਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਤਰਜਮਾ।
4. ਤਿਲਕ, ਅਰਬਿੰਦੋ ਘੋਸ਼, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਤਿਆਦਿਕ, ਅਖੌਤੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਿਚ ਨੋਟ।
5. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਕਤਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ।
6. ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਪਸੰਦੀਦਗੀ।
7. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਸਤੇ ਉਕਸਾਉਣਾ।
8. ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਦ-ਕਿਸਮਤ ਵਿਅਕਤੀ, ਸੰਸਥਾ, ਦੀ ਹਰ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਭੈੜੀ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਢੇ ਨਿੰਦਾ।

9. ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਜਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਲੀ ਗਲੋਚ ਭਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਰਗ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਸ਼ਾਇਦ, ਅਜਿਹਾ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
10. ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗਦਰ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਲਮ ਭੈੜੇ ਤੋਂ ਭੈੜੇ ਇਰਾਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਕੇ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਲੇਗ ਅਤੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨੀਆ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੌਲਤ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ “ਸੌਖੇ ਸਮਝ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਸਦਕਾ” ਉਪਰੋਕਤ ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ 1, 2, 3, 4, 9 ਅਤੇ 10 ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ। ਭਾਵੇਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸਨ? ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਇਹਨਾਂ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਅਦਾਲਤ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੱਕ ਉਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੁੱਜ ਜਾਣੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫਲਸਰੂਪ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੇਵਲ ਨੁਕਤਾ ਨੰਬਰ 5, 6, 7 ਅਤੇ 8 ਬਾਰੇ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ‘ਗਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਅੰਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਕਤਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ, ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਪਸੰਦੀਦਗੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣ, ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹਰ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਭੈੜੀ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਢੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਵੱਲੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਚਿਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ:

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਕਤਲਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ

29 ਨਵੰਬਰ (1913) ਦੇ ਅੰਕ¹ ਅਤੇ 23 ਦਸੰਬਰ (1913) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਡਾਕੇ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਛਪੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਖਬਰਾਂ ਬਾਰੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਜਿਹਾ “ਬੰਗਾਲ ਵਿਚਲੇ ਰਾਜਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇਣ ਵਜੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੱਡੀ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਡਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਭਾਗ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ।” 23 ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਖਬਰ ਬਾਰੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਖਬਰ ਵਿਚ “ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਣ ਅਤੇ ਡਾਕੇ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।”

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲੇਖ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਕਿਸੇ ਨਿਯਮਤ ਮੀਟਿੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਦਰਜ ਕੀਤਾ, “ਪਰਚਾ 1 ਨਵੰਬਰ (1913) ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ।”

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 26 ਮਈ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਫਿਰ ਇਸ ਹੀ ਮੰਤਵ ਦੀ ਖਬਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ “ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਸਿਆਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚਲੇ ਸਿਆਸੀ ਡਾਕਿਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵਕਾਲਤ ਹੈ।”

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ 16 ਜੂਨ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਬੰਬ ਕਾਂਡ ਬਾਰੇ ਖਬਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਇਸ ਖਬਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਉਂ ਕੀਤੀ, “ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਮੁਲਜ਼ਮ ਬੇਕਸੂਰ ਸਨ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਯੂਰਪੀਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਨ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਮਿਲਣਾ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨਗੇ।”

ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਪਸੰਦੀਦਗੀ

ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵੇਰਵੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਨ:

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ 15 ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਪੈਰਾ ਉਧਰਿਤ ਕੀਤਾ:

“ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਇਕ ਸਾਂਝਾ ਦੁਸ਼ਮਣ (ਅੰਗਰੇਜ਼) ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਜਰਮਨ ਸਾਥੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

4 ਅਗਸਤ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਖ “ਜੰਗ ਦਾ ਬਿਗਲ ਬਜ ਗਿਆ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਛਪਿਆ ਸੀ। ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿਖਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨੀ ਇਕੱਲਿਆਂ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

21 ਜੁਲਾਈ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ‘ਅਹਿਬਾਬੇ-ਹਿੰਦ’ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਿੱਤਰ) ਨਾਉਂ ਦੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਜਿਊਰਿਚ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਸਾਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਜਰਮਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾਊਸਨ ਦਾ ਲੇਖ “ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਭਰਾ” ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਦਾ ਰੀਵੀਊ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼

ਮੁਕੱਦਮੇ, ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਪਏ ਕਾਲ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਈਨ ਦੇ ਲੇਖ “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ” ਦਾ ਜਰਮਨ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਇਸ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪੱਖੀ” ਪਰਚਾ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ, “ਰਸਾਲੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ 1 ਜੂਨ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਦਰ ਦੇ ਜਿਸ ਅੰਕ ਦਾ ਅਸੀਂ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖ “ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਆਪ” ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਹੀ ਸਹੀ ਖਬਰ ਦੇਵੇਗਾ; ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਸੁਏਜ਼ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਮਿਸਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਯੂਰਪੀਨ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਕਿ ‘ਅਹਿਬਾਬੇ-ਹਿੰਦ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।”

“ਇਉਂ ਗਦਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਰਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਲਈ ਜਾ ਰਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਚਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਬਾਰੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

18 ਅਗਸਤ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

1 ਸਤੰਬਰ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਡੁਬਾਉਣ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਿਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਰ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਜਲਦੀ ਹੋ ਸਕੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਉਣ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰਤ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸੱਦਾ

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ “ਐਸਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਮਾਮਲਿਆਂ - ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੋਰੀ ਨਸਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ

ਹਾਕਮ ਹੋਣ - ਕਾਰਨ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।” ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਉਧਰਿਤ ਕੁੱਝ ਹਵਾਲੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:

“15 ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਾਫ ਸਾਫ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਟੀਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਗਵਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਨੂੰ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਚਿਤਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ 107 ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਬੁਖਾਰ ਜਿੰਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਾਨਪੁਰ ਮਸੀਤ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਗਲੀ ਸੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਹੱਥ ਲੱਗਣ ਸਾਰ ਡਿੱਗ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ ਜਦ ਯੂਰਪੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਗਿਲਝਾਂ ਖਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਗਦਰ ਵੇਲੇ ਕਾਨਪੁਰ ਦੇ ਖੂਹ ਜੇਹੇ ਸਥਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣਗੇ।”

“29 ਨਵੰਬਰ (1913) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਬਗਾਵਤ ਭੜਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਕਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

“ਅੰਕ 23 ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਾਲੇ ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੀ ਜ਼ਾਇਆ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

“15 ਨਵੰਬਰ (1913) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਡਾਕੂ ਦੱਸਦਿਆਂ, ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

“6 ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸੈਕਰੇਟੇਰੀ ਵਿਚ 31 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੂਰਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੁਖ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਾਲਟੈਣ ਸਲਾਈਡਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬੇਪਰਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਅੰਕੜੇ ਦੱਸੇ ਗਏ, ਅਰਬਿੰਦੋ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਇਉਂ ਹੀ “ਬਗਾਵਤ ਆ ਰਹੀ ਹੈ”, “ਅੱਗੇ ਵਧੋ” ਵੀ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਹਰਦਿਆਲ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਧੱਕਾ ਲਗਾਉਣਾ ਹੀ ਬਾਕੀ ਹੈ,

ਜਰਮਨੀ ਉਸ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੈ; ਕਿ ਅਫਗਾਨਸਤਾਨ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਕਿ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਹੀਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀ ਦਿਨ ਦੁੱਗਣੀ ਰਾਤ ਚੌਗੁਣੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ; ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹਨ; ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਰਕਾਰ ਖਿਲਾਫ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਹਨ; ਕਿ ਇਸ ਅਖਾਣ ਵਾਂਗ ਕਿ “ਜਦ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ” ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਜੇ 1857 ਦਾ ਗਦਰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ; ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“12 ਜਨਵਰੀ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਪਹੁੰਚਣ, ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਬੇਗਿਣਤ ਹਥਿਆਰ ਲਿਆ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।”

“17 ਫਰਵਰੀ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਯੂਰਪੀਨ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਬੈਰਕਾਂ ਛੱਡਣ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।”

“24 ਫਰਵਰੀ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਮਾਲੀਆ ਵਧਾਉ ਸਰਕਾਰ ਹੈ, ਜ਼ਿਮੀਨੀ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਕੁੱਝ ਅੰਕੜੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।”

“10 ਮਾਰਚ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਵਈਏ ਨੂੰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਪਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸੈਕਰੇਮੈਂਟੋ ਵਿਚ 4 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਈ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਵੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।”

31 ਮਾਰਚ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ 31 ਬੰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਛਾਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦ ਹੇਠਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

“ਚੱਲੋ ਚੱਲੀਏ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਕਰਨੇ,
ਏਹੋ ਆਖਰੀ ਬਚਨ ਫਰਮਾਨ ਹੋ ਜੇ।”

“7 ਅਪ੍ਰੈਲ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ ਛਪਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦਾ ਸੱਦਾ

ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਗੁਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਸਹਿਯੋਗ ਉੱਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੁਖੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਕਾਰ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਿਕੰਜੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਲਈ ਖਤਰਾ ਸਹੇੜੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ।”

“9 ਜੂਨ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪੁਲਸ, ਫੌਜ ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।”

“7 ਅਪ੍ਰੈਲ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ‘Marseillaise’ ਦਾ ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਅਨੁਵਾਦ ਦਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਰੰਗਰੂਟ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।”

“23 ਜੂਨ (1914) ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਗਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਤੱਕ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ 1 ਜੁਲਾਈ (1914) ਸਪੈਸ਼ਲ ਤਿਲਕ ਨੰਬਰ, 14 ਜੁਲਾਈ (1914) ਵਿਚਲੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਲੇਖ “ਮਾਰੋ ਫਰੰਗੀ ਨੂੰ”, 28 ਜੁਲਾਈ (1914) ਵਿਚ ਛਪੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਤ, ਅਗਸਤ (1914) ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਕਾਰਟੂਨ, 18 ਅਗਸਤ (1914) ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਬੰਬ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਖਬਰ, 1 ਸਤੰਬਰ (1914) ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਾਪਸੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਸੱਦੇ ਆਦਿ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ 1 ਸਤੰਬਰ (1914) ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਛਪੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਐਲਾਨੀਆਂ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਹ ਸਨ:

1. ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਮਚਾ ਦਿਓ ਜੁੱਧ ਜਲਦੀ,
ਹੁਣ ਲੋਕ ਭੀ ਰੰਗ ਵਟਾ ਚੱਲੇ।
2. ਉਘੜ ਗਿਆ ਫਰੰਗੀ ਦਾ ਪਾਜ ਸਾਰਾ,
ਜਰਮਨ ਫਤਿਹ ਅੰਗਰੇਜ ਤੇ ਪਾ ਚੱਲੇ।
3. ਲਿਆ ਮਾਰ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਮੁਲਕ ਸਾਰਾ,
ਰੜੇ ਰੂਸ ਵੀ ਦੰਦ ਭੰਨਾ ਚੱਲੇ।

ਇਹ ਕਾਵਿ ਤੁਕਾਂ ਉਧਰਿਤ ਕਰਕੇ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਨਤੀਜਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ “ਉਪਰੋਕਤ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਆਖਣਾ ਜਾਂ ਪਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਦੇਸ਼ ਪਰਤ ਰਹੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖੜੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਦੱਸਣਾ ਇਕ ਵੱਢੋਂ ਹੀ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।”

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਾਇ ਨਾਲ ਹੁਣ ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ, ਸੰਸਥਾ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਢੋਂ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ:

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਇ, ਗੋਖਲੇ, ਗਾਂਧੀ, ਲਾਲਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਾਇ ਰਾਮ ਸਰਨ ਦਾਸ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰਥਲਾ, ਹਿੰਦੂ ਸਭਾ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਕੌਮੀ ਕਾਂਗਰਸ, ਲੋਕ ਸੇਵਕ ਮੰਡਲ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਗਦਰ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਛਪੀਆਂ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਗਦਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੰਮਤੀ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ “ਰਾਏ ਬਾਂਦਰਾਂ ਮੁਲਕ ਵੈਰਾਨ ਕੀਤਾ, ਪਿਯਾਰ ਰੱਖਦੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘੋ” ਲਿਖ ਕੇ ਰਾਇ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ‘ਬਾਂਦਰ’ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ “ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੂ ਅਜੇ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਖਿਆਲ ਕੋਈ, ਔਨਰ ਜਾਂ ਬੈਲ ਅਤੇ ਬਾਂਦਰ ਸਦਾਨ ਜੀ” ਲਿਖ ਕੇ ‘ਆਨਰੇਬਲ’ ਨੂੰ ਆਨਰ ਬੈਲ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਲਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ‘ਗਦਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਰਚਾਰ ਦਾ ਵਾਹਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਵੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. ਇਹ ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਉਰਦੂ ਪਰਚਿਆਂ ਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮੱਗਰੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪੱਛੜ ਕੇ ਵੀ ਛਪਦੀ ਰਹੀ। ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਅੰਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

.ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ .ਗਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੂਚਨਾਵਾਂ

‘ਗਦਰ’ ਅਥਵਾ ‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ, ਹਦਾਇਤਾਂ ਆਦਿ ਬਾਕਾਇਦਗੀ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। .ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਏ ਉਤਰਾਵਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਸਮਗਰੀ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

1. ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਾਰੇ
2. ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ
3. ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਲੀਹਾਂ ਬਾਰੇ
4. ਪਾਰਟੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ
5. ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ

.ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ .ਗਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਾਰੇ

.ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ .ਗਦਰ ਦੇ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਅੱਗੜ ਪਿੱਛੜ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ:

- ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਵਿਚ 16 ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੇ ਅੰਕ ਦਾ ਨਾਗਾ ਪੈਣ ਪਿੱਛੋਂ 7 ਜੁਲਾਈ 1914 ਦਾ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਦੀ ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ 30 ਜੂਨ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪਿਆ “ਨੋਟ” ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:

“ਨੋਟ: 7 ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੇਗਾ

“ਕਿਉਂਕੇ 30 ਜੂਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚੇ ਮਗਰੋਂ 3 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਗਦਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰਾ ਜਲਸਾ ਸਟੇਕਟਨ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਨਤਜ਼ਾਮ ਵਾਸਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੇਵਕ ਓਥੇ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ 7 ਜੁਲਾਈ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕੇਗਾ, ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀ 14 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਗਦਰ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਗੇ।” ***

- 27 ਅਕਤੂਬਰ 1914, ਨੰਬਰ 29 ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਕੇਵਲ ਦੋ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛਪਿਆ ਅਤੇ ਇਹ 20 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਅੰਕ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੋਰੀ ਨਾਲ ਅੰਕ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕਾਰਨ 27 ਅਕਤੂਬਰ ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਬਰੀਕ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ:

“ਬੇਨਤੀ: 18 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਟੁਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਭੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰੋਂ(ਨ) ਦੇ ਕਾਰਨ 20 ਉਕਤੂਬਰ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਵੇਲੇ ਪਰ ਨਹੀਂ ਛਪ ਸਕਿਆ ਇਸ ਕਰਕੇ 27 ਉਕਤੂਬਰ ਦੋਨੋਂ ਪਰਚੇ ਇਕੱਠੇ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਗੇ।”

- 3 ਅਤੇ 10 ਜਨਵਰੀ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਛਾਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਛਾਪੇ ਗਏ। ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਨੋਟ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ:

“ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਛਾਪਣੇ ਮੇਂ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਹਫਤੇ ਦੇ ਹਫਤਿਆਂ ਦਾ ਅਕਠਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਾਰੇ ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਰਟੀ ਪਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

- 2 ਮਈ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:
 “ਗਦਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਖਤ ਪਤਰ ਕੀਤੇ ਕੋਈ ਭਾਈ ਨਾ ਆਵੇ।
- * 30 ਮਈ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:
 “ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ:
 ਗਦਰ ਦਫਤਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੰਮਨ ਜਾਰੀ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਯਾ ਖੇਤਾਂ ਅਤੇ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰੋਹਣੇ ਦੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਚਲੋ ਗਦਰ ਨੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਖਤ ਪਤਰ ਦੇ ਕੋਈ ਭਾਈ ਨਾ ਆਵੇ।”

ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਲੀਹਾਂ:

ਗਦਰ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੀਹਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਵਾਚਣਯੋਗ ਹਨ:

ਗੁਰਮੁਖੀ ਗਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਭਾਵ 9 ਦਸੰਬਰ 1913 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਛਾਪੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਸੀ, “ਸੁਤੇਆ ਤੂੰ ਜਾਗ ਸ਼ੇਰਾ ਸੁਤੇਆ ਤੂੰ ਜਾਗ ਓ।” ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇਹ ‘ਨੋਟ’ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ:

“ਏਹ ਗੀਤ ਝੋਕ ਦੇ ਭਾ ਉਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਮੈਦ ਹੈ ਕਿ ਸਬ ਭਾਈ ਏਸ ਨੂੰ ਲੱਛੀ ਬਨਤੋ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਛੀ ਨਗਾ ਨਾਲ ਦੇਖਣਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਏਹ ਅਜਾਦੀ ਦਾ ਖੇਆਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਓਹ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ।”

- 27 ਜਨਵਰੀ 1914 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 7 ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਵਾਸਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ:
 “ਕਵਤਾ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਵਤਾ ਭੇਜਿਆ ਕਰਨ। ਬੈਂਤ ਲਿਖੋ ਤੋ ਐਸੀ ਜੈਸੇ ਕਾਲੀਦਾਸ ਤੇ ਵਾਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਬੈਂਤਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਹੈ, ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ ਐਸਾ ਹੋਵੇ ਜੈਸੇ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਹ ਬੁੱਤ ਦਾ ਕਿੱਸਾ।

ਝੋਕ ਐਸੇ ਤਰੀਕੇ ਪਰ ਲਿਖੇ: ਵਗਦੀ ਸੀ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਬੂਟਾ ਕਰੀਰ ਦਾ+ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਦਾ+ ਜੋ ਕਵਤਾ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਓਸ ਕੋ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਾਪਾ ਜਾਏਗਾ ਜੋ ਬੇਸੁਰੀ ਕਵਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਓਸ ਕੋ ਨਹੀਂ ਛਾਪ ਸਕਦੇ। ਹਰਫਾਂ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਸਾਫ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।”

- 9 ਜੂਨ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪਣ ਵਾਸਤੇ ਕਵਿਤਾ ਭੇਜਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਾਸਤੇ

ਐਡੀਟਰ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਨੋਟ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

“ਜੇ ਗਦਰ ਦੇ ਪਰੇਮੀ ਗਦਰ ਵਾਸਤੇ ਕਵਤਾ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਐਡੀਟਰ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਧਨਬਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕਵਤਾ ਛਪਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁਮਦਿ ਹੈ ਓਹ ਛਾਪ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੂਲ ਦੀ ਵਜਾ ਸੇ ਕਿਤੇ ਤਬਦੀਲੀ ਭੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

ਪਾਰਟੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ, ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਖਬਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਮਲ ‘ਗਦਰ’ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੰਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।²³ ਦਸੰਬਰ 1913 ਦੀ ਮਿਤੀ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਚਨਾ ‘ਨੋਟ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਇਉਂ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“31 ਦਸੰਬਰ ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ਨੂੰ ਸੈਕਰਮੈਂਟੋ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਸਭਾ ਹੋਊਗੀਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਭਾਈ ਅਪਨਾ ਅਪਨਾ ਵਚਾਰ ਸੁਨਾਵਨਗੇ। ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਆਵਨਗੇ। ਸਾਰੇ ਭਾਈਆਂ ਓਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਵਨ ਤੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ”।

ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹੋ ਸੂਚਨਾ ਕੁੱਝ ਬਦਲਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਗਈ। ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਸਭਾ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ 6 ਜਨਵਰੀ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਪਰਚਾ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਭਗ ਹਰ ਮੀਟਿੰਗ/ ਸਭਾ/ ਇਕੱਤਰਤਾ/ ਸਮਾਗਮ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਅਗਾਊਂ ਸੂਚਨਾ ਗਦਰ/ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇੰਝ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਸੀ।

ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

- ਗਦਰ/ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ “ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ” ਅਨੁਵਾਨ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ 24 ਮਾਰਚ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ “ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ” ਹੇਠ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਲਿਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਸਭ ਵੀਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੈਂਤਾਂ ਵਿਚ “ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ” ਨਾਵੇਂ ਪੁਸਤਕ ਛਪ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 1000 ਪੋਥੀਆਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਅਤੇ ਮੁਫਤ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।”

“ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ” ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਬਾਰੇ 28 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਰਾਹੀਂ “ਖੁਛੀ ਦੀ ਖਬਰ” ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਨਾਮੀ ਪੋਥੀ ਮਾਰਚ 1914 ਤੋਂ ਛਪ ਕਰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਕਈ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਪੌਂਹਚ ਚੁਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਭਾਈ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉਹ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਵਾ ਲਵੇ, ਮੁਫਤ ਭੇਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਏਹ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਏਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਰਖਨਾ -- ਐਡੀਟਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ”

- ਫਿਰ “ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ” ਉਰਦੂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ 23 ਜੂਨ 1914 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਸ ‘ਨੋਟ’ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ:

“ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ” ਉਰਦੂ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ ਤਿਯਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਸਜਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਪਰੇਮ ਹੋਵੇ, ਖਤ ਭੇਜ ਕੇ ਮੁਫਤ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਐਡੀਟਰ”

- ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇਕ ਕਿਤਾਬਚਾ “ਜੰਗ ਦਾ ਹੋਕਾ” ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਦਰੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ‘ਗਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ’ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬਚੇ ਨੂੰ ਜਲੀ ਜਾਂ ਥਲੀ ਮਾਰਗ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗਦਰੀਆਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ”, ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ, ਨੰਬਰ 5, ਮਿਤੀ 5 ਮਈ 1914 ਵਿਚ “ਜੰਗ ਦਾ ਹੋਕਾ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਨੋਟ ਛਾਪਿਆ:

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲਾਟ (ਬਡੇ ਡਾਕੂ) ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਜੰਗ ਦਾ ਹੋਕਾ’ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਾ ਔਣਾ ਪਾਏ। ਅਸੀਂ ਕੈਂਹਦੇ ਹਾਂ ਡਾਕੂ ਤੂੰ ਜੰਗ ਦੇ ਹੋਕੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚਾ ਜੰਗ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਕਾਗਜ ਪੁਰ ਤਾਂ ‘ਜੰਗ ਦੇ ਹੋਕੇ’ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇਂਗਾ ਪਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬੰਦ ਕਰੇਂਗਾ। ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਇੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਨੇ ਘਬਰਾ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਨੂੰ ਰੋਕਨੇ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰਾ ਜੋਰ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਓ ਤਿਯਾਰ ਹੋ ਜਾਓ ਦੁਸ਼ਮਨ ਲਲਕਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

10 ਮਈ 1915 ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ “ਗ਼ਦਰ ਦਫਤਰ ਨੂੰ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਦਾ ਨੋਟਸ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

6 ਮਈ ਨੂੰ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੇ ਮੈਹਕਮੇ ਦੇ ਬੜੇ ਅਫਸਰ ਨੇ ਦਫਤਰ ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਨੋਟਸ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗਵਰਨਮਿੰਟ ਨੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਡੀ. ਸੀ. ਵਿਚ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਪਰੇਸ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਰਸਾਲਾ ‘ਨੀਮ ਹਕੀਮ ਖਤਰਾ-ਏ-ਜਾਨ’ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਭੇਜਣੇ ਤੇ ਬੰਦ ਕੀਤਾ

ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗਦਰ ਦਫਤਰ ਯੇਹ ਰਸਾਲਾ ਅਮਰੀਕਾ ਸੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨਾ ਭੇਜੇ।

* 1 ਅਗਸਤ 1915 ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ “ਗਦਰ ਦਾ ਕੜਾਕਾ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“ਏਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਭਾਈ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ ਕੇ ਪੁਸਤਕ ‘ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਨੰ:2 ‘ਗਦਰ ਦਾ ਕੜਾਕਾ’ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

..... “ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਪੈਹਲੇ ਬੜੇ ਵਜ਼ੀਰ ਬਰਾਇਨ ਦੀ ਕਤਾਬ “ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ” ਦਾ ਤਰਜਮਾ (ਬੰਗਾਲੀ ਵਿਚ) ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।... ਇਸੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਭੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।”

* 8 ਅਗਸਤ 1915 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ “ਹਿੰਦਸੋਂ ਕੀ ਗਵਾਹੀ” ਪੇਥੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਾਰੇ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“ਹਿੰਦਸੋਂ ਕੀ ਗਵਾਹੀ: ਉਰਦੂ ਔਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਮੇਂ ਛਪ ਕਰ ਤਿਯਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।...

* 8 ਸਤੰਬਰ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ “ਖੁਸ਼ ਖਬਰੀ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

“ਨੀਮ ਹਕੀਮ ਖਤਰਾ ਜਾਨ” ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ ਤਯਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਗਦਰ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।”

• 24 ਨਵੰਬਰ 1915 ਚ ਇਹ ਹਦਾਇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ।”

ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਬੜੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ।

ਫੁਟਕਲ

ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਛਾਪ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 10 ਮਾਰਚ 1914 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦੱਤ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ “ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਬਰ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

“ਮੈਨੀਲਾ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਗੁਰੂ ਦੱਤ ਕੁਮਾਰ ਨਾਲ ਏਸ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਆਸ਼ਰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਤਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਤੇ ਜੇਹੜੇ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਪੈਸਾ ਭੇਜਣਾ ਹੋਵੇ ਓਹ ਸਿੱਧਾ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਭੇਜਣ।”

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਫੁੱਟ : ਸਾਮਾਨੰਤਰ ਅਖ਼ਬਾਰ

ਮਈ 1916 ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬੀ ਟਾਪੂਆਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਅਮਰੀਕਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਿਚ ਗਦਰ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਉਹ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰਟੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਖਿਆਨਤ ਬਾਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਭ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਣਸੁਣੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੱਖਣੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਕੁੱਝ ਮਹੀਨੇ ਉਧਰ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਅਕਤੂਬਰ 1916 ਵਿਚ ਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰਟੀ ਫੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਘਪਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈਆਂ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਸ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ “ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਹਿੰਦੀ, ਇਕ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ, ਤਿੰਨ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਇਹ ਦਰਿਆਫਤ ਕਰਨ ਕਿ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਫਤੀਸ਼ ਕੀਤੀ, ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਦੇਖਿਆ, ਸਬੂਤ ਜਿਹੜੇ ਸਨ, ਉਹ ਲਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆ ਕੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ “ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਹੈ।” ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੌਂਸਲ ਨੇ, ਜਿਹੜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਸਤੀਫਾ ਮੰਗਿਆ। ਪੰਡਤ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਅਸਤੀਫਾ ‘ਗਦਰ’ ਵਿਚ ਛਪਿਆ।”¹

ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਦੇਸ਼ਾ

ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭਾਵੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵੀ ਬਣਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਫੰਡਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਝੱਟ ਪਟ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਹ 436 ਹਿਲ ਸਟਰੀਟ ਸਥਿਤ ਗਦਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਅਤੇ 1324 ਵੈਲੈਂਸੀਆ ਸਟਰੀਟ ਸਥਿਤ ਇਮਾਰਤ, ਜਿਥੇ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦਾ ਅਧਿਕ੍ਰਿਤ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ‘ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਛਾਪਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਦੂਜੇ ਧੜੇ ਨੂੰ ਮਾਤ ਦੇ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਵੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਕਈ ਸਾਲ ਤੋਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਉੱਪਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ “ਫਿਰ ਅਸਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪ੍ਰੈੱਸ ਅਤੇ ਦਫਤਰ ’ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਓ। ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੋ ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਭੇਜ ਦਿਓ। ਸਾਡੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਆਦਮੀ ਸਨ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਬਹੁਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਲੱਥ ਸਨ। ਕੌਮ ਦਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵਿੰਗਾ ਟੇਢਾ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜੁੱਤੀ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਧੁਲੇਤਾ, ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰੀਹ ਸ਼ੰਕਰ, ਭਾਈ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰੀਹ ਸ਼ੰਕਰ ਤੇ ਭਾਈ ਫੁੱਲੜ ਸਿੰਘ ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਆ ਗਏ। ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, “ਭਾਈ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਓ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ।” ਮੈਂ ਲਾਸ ਏਂਜਲਜ਼ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ, ਜਿਹੜਾ 436 ਹਿੱਲ ਸਟ੍ਰੀਟ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਓ, ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਵਿਚ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੇਵਾਂ ਮਿੰਟ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਊ, ਫਿਰ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।” ਸਾਰੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ 1324 ਵੈਲੈਂਸੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੈੱਸ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਘਾਲੀ ਤੇ ਮੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਕ ਲਓ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਨੇ, ਉਹ ਰਹਿਣ ਦਿਓ।” ਉਹ ਵੀ ਨਿਕਲ

ਗਏ। ਇਉਂ ਪ੍ਰੈੱਸ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।”² ਇਹ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਖੁੱਸਣ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ 5 ਵੁਡ ਸਟਰੀਟ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ, ਜੋ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਫੰਡ ਵਰਤ ਕੇ ਖਰੀਦੀ ਗਈ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤੋਂ ਅਖਬਾਰ ਛਾਪਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਖਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਅਨੁਮਾਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 28 ਮਾਰਚ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਤਾਂ “ਯੁਗੰਤ ਆਸ਼ਰਮ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ” ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੰਨਾ 6 ਦੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਹੇਠਾਂ ਹਾਸ਼ੀਏ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦਾ ਪਤਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ “ਨੰਬਰ 5 ਵੁਡ ਸਟਰੀਟ ਸਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਆਪਣੇ ਧੜੇ ਦੇ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਵਾਸਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਗਦਰੀ ਆਗੂ ਭਾਈ ਹਰਜਾਪ ਸਿੰਘ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, “ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਅਨਗਿਣਤ ਰੁਪਇਆ ਜਰਮਨ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਚ ਨੰਬਰ ਪੰਜ ਵੁਡ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਤਿੰਨ ਮੰਜਲਾ ਮਕਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਗ਼ਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਤੇ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਉੱਤੇ ਚੁੰਕਿ ਪਬਲਿਕ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਗ਼ਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰੈੱਸ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ। ਪੰਡਤ ਜੀ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਕੌਡੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕੁੱਝ ਇਤਬਾਰੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕਠਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮੇਂ ਦੋ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਤੇ ਦੋ ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਏ।”³

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਦੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਪੰਡਤ ਹੁਰਾਂ ਇਕ ਦੂਸਰਾ ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਸਾਡੀ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ‘ਗ਼ਦਰ’ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੋ ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਹ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।”⁴

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਧੜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੈਂਸਰਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ “ਉਸ (ਰਾਮ ਚੰਦਰ) ਨੇ ਨਵਾਂ ਪਰੈਸ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉੱਤੇ ‘ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”⁵

ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੇ. ਪੁਰੀ ਅਨੁਸਾਰ “ਜਨਵਰੀ - ਫਰਵਰੀ 1917 ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਨੇ ਮੁਤਵਾਜ਼ੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਤਵਾਜ਼ੀ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਕੱਢਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।”⁶

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ “ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ” ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਡਾ. ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ‘ਕੇਸਰ’ ਨੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “1916-17 ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਧੜੇਬੰਦੀ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪਰਚੇ ਦੋਹਾਂ ਧੜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਧੁਲੇਤਾ ਦੇ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਤੇ ਦੂਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਸ਼ੋਰੀਏ ਦੇ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ। 1917 ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਪਰਚਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।”⁷

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਧਿਕ੍ਰਿਤ ਅਖਬਾਰ

ਗਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਲੱਗ ਗਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਫਰਵਰੀ 1917 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਅੰਕ ਨਹੀਂ ਕੱਢੇ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ 20 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਰਚਾ ਹੀ ਚੌਥੀ ਜਿਲਦ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨੰਬਰ 14 ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਪਈ ਦੁਫੇੜ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪਰਚੇ ਮਿਤੀ 27 ਫਰਵਰੀ, ਨੰਬਰ 15, ਵਿਚ “ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਵੋ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

“ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ “ਗਦਰ” ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚੋਂ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਇਸ ਪਰਚੇ ਨੂੰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨਾਉਂ ਦਿੱਤਾ। ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਰਚਾ ਇਸ ਨਾਂ ਹੇਠ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ, ਪਰਚਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ

ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਫਿਰ “ਗਦਰ” ਅਤੇ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ” ਗਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਉਂ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਭਾਵ ਦੋਵੇਂ ਪਰਚੇ ਉਸ ਨੇ ਹਥਿਆ ਲਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਇਸ ਗਦਰ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਚੰਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਾਨੂੰ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਪਰਚੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਸਲ ਪਰਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮਾਇਕ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ।”

ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ ਉਪਰੰਤ ਅਗਲਾ ਪਰਚਾ ਨੰਬਰ 16, 14 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਪਈ ਫੁਟ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

“ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਬਲਿਕ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਗਦਰ ਪਰਚਾ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਗਦਰ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਵੈਲੈਂਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਦੇ ਨੰਬਰ 1324 ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਨੰਬਰ 1617 ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਗਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਡਾਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਚੇ ਉਸ ਦੇ ਪੋਸਟ ਬਾਕਸ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ। ਦੋ ਦਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜਦ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਪੋਸਟ ਮਾਸਟਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸ ਕੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਰੀ ਡਾਕ ਸਹੀ ਥਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਪੰਡਤ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠ ਪਰੋਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਅਲਸਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਅਤੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਘਟੀਆ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ

ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਫੰਡ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਨਾ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਪਰਚਾ ਛਾਪਣ ਲੱਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਐਡੀਟਰਸ਼ੈੱਪ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।”

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂ ਜੋ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਖਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਛਾਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ 1324, ਵਲੈਂਸੀਆ ਸਟਰੀਟ, ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਪਤੇ ਉੱਤੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ।

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਵਿਚ ਖਬਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੋਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਿਕ ਸੇਧ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਉਲੀਕੀ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਹਰ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਸੂਹ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਰਸਾਲਾ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਇਸ ਐਲਾਨਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਯੁਗਾਂਤਰ” ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਰੂਸ ਵਿਚ ਲੈਨਨ ਪੱਖੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਮਾਰਚ 1917 ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਲੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੀ ਤਾਰ ਭੇਜੀ। 28 ਮਾਰਚ 1917 ਦੇ ਅੰਕ ਨੰਬਰ 17, ਜਿਲਦ 4, ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, “ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚੋਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਵੀਂ ਰੂਸੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੀ ਤਾਰ ਭੇਜੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਂਝਾ ਮਕਸਦ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਖੱਕਾ ਲੱਗਾ। ਫਲਸਰੂਪ 11 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨਹੀਂ ਛਪਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਹੀ 11 ਅਤੇ 18 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਪਰਚਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਪਰਚਾ ਨਾ ਛਪਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹਾ “ਆਸ਼ਰਮ ਸਟਾਫ ਦੀ ਗਿਰਫਤਾਰੀ” ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਝਮੇਲਿਆਂ ਕਾਰਨ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਬਿਘਨ ਪੈਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇਖਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ ਸਦਕਾ ਪਰਚੇ ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਅੜਿੱਕਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਖਿਮਾ ਕਰਨ।

9 ਮਈ 1917 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲ ਪਰਚਾ ਗਦਰ 1857 ਦੀ ਵਰ੍ਹੇ-ਗੰਢ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ 10 ਮਈ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ।

ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਸੀਲੇ ਉਪਲਭਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਪਰਚਾ ਛਪਣ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹੀ। ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸਥਿਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜਦੂਤ ਮਿਸਟਰ ਸਰ ਸੀਸਲ ਏ. ਸਪਰਿੰਗ ਰਾਈਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਪੁੱਛ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿਖੇ ਤੈਨਾਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਾਊਂਸਲੇਟ ਜਨਰਲ ਮਿਸਟਰ ਏ. ਕਾਰਨੇਗੀ ਰੋਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਪੱਤਰ ਨੰ: 154 ਮਿਤੀ 1 ਮਈ 1917 ਦੁਆਰਾ ਭੇਜੀ ਗਈ ਸੂਚਨਾ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਅਨੁਮਾਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸੇ ਦੀ ਤੋਟ ਕਾਰਨ ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਤੱਕ ਗਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਵਿਚ ਜੇ ਛਪਾਈ ਕਾਰਜ ਹੋਇਆ ਵੀ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਨਾ ਮਾਤਰ। ਮਿਸਟਰ ਏ. ਕਾਰਨੇਗੀ ਰੋਜ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

“ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਛਪਾਈ ਬਾਰੇ ਹੁਣੇ ਜਿਹੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਪੁੱਛ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗਦਰ ਪ੍ਰੈੱਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਵੈ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

“ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਟਾਰਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਨੂੰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਡਾਕ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਨਹੀਂ।

“ਮੈਂ ਖੱਕਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਵੈਲੈਂਸ਼ੀਆ ਗਲੀ ਵਾਲੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਫਾੜ ਪੈਣ ਸਮੇਂ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੰਬੇ ਡੰਗ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਖੁਦ ਡਗਲਸ, ਐਰੀਜ਼ੋਨਾ, ਵਿਖੇ

ਜੇਲ ਵਿਚ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਧੜੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਾ ਧੜਾ ਫੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਕਿ ਫੁੱਟ ਪੈਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਫੰਡ ਦੇਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।”

ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਲਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੁੱਝ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਗਦਰੀਆਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਰ ਨਰਮ ਪੈ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਉਣ ਲਈ 25 ਜੁਲਾਈ 1917 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ:

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਗ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਬਰਤਾਨੀਆ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ‘ਗਦਰ’ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ‘ਗਦਰ’ 32 ਕਰੋੜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਬੁਰੇ ਵਕਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਡੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ‘ਗਦਰ’ ਅੰਤ ਤੱਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। (ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਰਿਕਾਰਡਜ਼ ਵਿਚ ਉਪਲਭਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਕਾਪੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਪੁਰੀ ਕੋਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ।)

ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਨੇ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਗਰੁੱਪ ਵੱਲੋਂ 19 ਅਗਸਤ 1917 ਨੂੰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਛਾਪੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।⁸ ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਅਖਬਾਰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੌਖ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਲੈ ਲਿਆ। 26 ਅਗਸਤ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦਾ ਫੋਨ ਨੰਬਰ 3406 ਅਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦਾ ਫੋਨ ਨੰਬਰ 3131 ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ “ਗਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ” ਦਾ 30 ਸਤੰਬਰ 1917 ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪਰਚਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ।

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਗ਼ਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ

1324 ਵਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਾਲੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਉੱਤੇ ਗਿਆਨੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ 1017 ਵਲੰਸ਼ੀਆ ਸਟਰੀਟ ਵਿਖੇ ਨਵਾਂ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਲਾ ਕੇ 7 ਫਰਵਰੀ 1917 ਨੂੰ “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਦਾ ਪਰਚਾ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਕੱਢਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਲਦ ਨੰ: 4, ਪਰਚਾ ਨੰ: 14 ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ “ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦ ਐਡੀਟਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ:

“31 ਜਨਵਰੀ 1917 ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦ ਨੇ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਗ਼ਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਦਰਖਾਸਤ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਔਣਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਤਅੰਤ ਧਨਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਸੇਵਾ ਬਦਸਤੂਰ ਇਖਿਤਯਾਰ ਕਰ ਲੈਈ ਹੈ। - - ਆਸ਼ਰਮ ਸੇਵਕ”

ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ:

ਖਤ ਪੜ੍ਹ ਏਸ ਪਤੇ ਪਰ ਭੇਜਿਆ ਕਰੋ:

RAM CHANDRA

EDITOR HINDUSTAN GADAR

P.O. BOX 16 SAN FRANCISCO, CAL. U.S.A.

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ “ਪੰਡਤ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਐਡੀਟਰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਨਾਮ” ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਇਉਂ ਸੀ:

“ਪਿਰਯਾ ਵਰ ਐਡੀਟਰ ਗ਼ਦਰ ਜੀ, ਬੰਦੇ ਮਾਤ੍ਰਮ। ਮੈਂ ਨੇ ਆਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਕੰਮ ਆਦਿਕ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਰ ਤ੍ਰਾਂ ਦਰੁਸਤ ਪਾਯਾ, ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਵਗੈਰਾ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੁਨ ਕੇ ਬੌਹਤ ਉਫਸੋਸ ਹੋਯਾ ਕਿ ਕਈਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਝੂਠ ਮੁਠ ਖਬਰਾਂ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਭਾਈ ਉਹਨਾਂ ਦਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾ ਕਰਨ।

ਆਪ ਦਾ ਦਾਸ,

ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ

ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀਰ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਬਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ” ਕਿਸਤਾਂ ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੀ ਲੜੀ ਟੁੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਵੀਰ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਛਾਪਣ ਪਿੱਛੋਂ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਵੀਰ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਗਦਰ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਅਖਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਿਲਸਲਾ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਹੁਣ ਫੇਰ ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਇਸ ਤਾਰੀਖ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਹਫਤਾਵਾਰ ਇਕ ਕਾਲਮ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਯਾ ਕਰੂਗਾ। ”

ਅਗਲੇ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਾਜ਼ਿਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ “ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ” ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਾਰਨ ਵੀਰ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਭਾਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। “ਮੁਕੱਦਮਾ ਗਦਰ ਲਾਹੌਰ” ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਛਾਪੇ ਗਏ।

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ 7 ਫਰਵਰੀ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਨੂੰ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਗਲਾ ਭਾਵ 15 ਫਰਵਰੀ 1917 ਦੇ ਅੰਕ ਨੂੰ “ਗਦਰ” ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ ਨੰ: 23 ਲਿਖ ਕੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪਰਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“**ਸਾਡਾ ਨਾਮ ਤੇ ਕੰਮ:** ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਗਦਰ ਹੈ, ਪੈਹਲੀ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਨੇ ਪਰ 24 ਮਾਰਚ 1914 ਨੂੰ ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ ਨੰ: 22 ਤਾਈਂ ਪੌਂਹਚ ਕੇ ਮੈਂ ਰੂਪ ਬਦਲ ਲਿਆ ਸੀ. ਹੁਣ ਫੇਰ ਮੈਂ ਪੈਹਲੀ ਫਰਵਰੀ 1917 ਨੂੰ 24 ਮਾਰਚ 1914 ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਿਲਦ ਪੈਹਲੀ ਨੰ: 23 ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ”

ਗਦਰ

ਸਿਨੇਮਾ ਨੰਬਰ ੧ + 15 ਫਰਵਰੀ 1917 + ਨੰਬਰ 234

ਇੰਦੀ ਸੋਨ ਵਿਚ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ +

INDIA'S HEROES

ਇਹ ਇੰਦੀ ਸੋਨ ਪਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਸੌਂਦ ਭੁਗਤ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹਥ ਕੜੀ ਸਾਂ ਅਤੇ ਪੰਗਣ ਚ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਕ ਸੋਠਿਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦਨ ਨੂੰ ਗੇ ਅ ਪਣੇ ਭੁਖ ਹਨ ਪੁਰ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਮਾਂ ਬਠਾਣਨ ਹੋ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੋਸ ਨੂੰ ਖੁਫ਼ੇ ਰਹੇ ਹਨ ਸ਼ਾਂਗੇ ਸ਼ਾਂਗੇ ਸ਼ਾਂਗੇ	 Jagan Lal	 Nidhan Singh	 Prof. Parashar
	 Jwala Singh	 Ram Singh	 Parshvi Singh
	 Pritam Singh	 Nidhan Singh	 Bhaskar Singh
	 Jagan Lal	 Nidhan Singh	 Bhaskar Singh

U.S.A.
 San Francisco, Cal.
 Ram Chander
 Editor

ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਉੱਤੇ “The Organ of the Gadar Party” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਿਖੇ ਗਏ, ਹੁਣ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਪਰਚਾ ਉਸ ਧੜੇ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈਸੀਅਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

15 ਫਰਵਰੀ 1917 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਸਮਾਂ ਥੋੜਾ ਹੈ ਕੱਮ ਬੌਹੁਤ ਹੈ ਦੁਸ਼ਮਨ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹਨ। ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਅਨਮੋਲ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਖਰਾਬ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਿੱਥੇ ਤਾਈਂ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜ਼ਾਤੀ ਮਾਣ ਅਭਿਮਾਨ ਦੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਉ ਨਾਲ ਅਕਤ੍ਰ ਹੋਵੋ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਥੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੋ। ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕਰੋ।”

ਇਸੇ ਅੰਕ ਵਿਚ “ਵਚਾਰ ਯੋਗਿਆ ਬਚਨ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“...ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਮਤਭੇਦ ਕੇਵਲ ਮਤਭੇਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜ਼ਾਤੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ। ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਮਤਭੇਦ ਗੁੱਸਾ ਝਗੜਾ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਤੇ ਫਸਾਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਦੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਵਚਾਰ ਨਾਲ ਧਾਗਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਦਾ ਧਾਗਾ ਵਚਾਰ ਦੇ ਬਿਨਾ ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਬਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

“ਕਿਸੇ ਬੜੀ ਤੇਹਰੀਕ ਵਿਚ ਮਤਭੇਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤੇਹਰੀਕ ਦੇ ਅਸਲੀ ਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਥੇ ਤਾਈਂ ਇਕ ਸੇਵਕ ਮਾਣ ਭਾਓ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਥੇ ਤੱਕ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਦੇ ਅਤੇ ਅਸੂਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਕੇਵਲ ਜ਼ਾਤੀ ਮਾਣ ਅਭਿਮਾਨ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੱਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੱਮ ਬਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਛਾਪੀ ਗਈ। ਪੱਤਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

“ਗਦਰ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨੈਹਰੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਨੇ ਦੇ ਲੈਕ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਹਨ ਪਰ ਝਗੜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮਿੰਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਹ ਨੋਟ ਵੀ ਦਰਜ ਸੀ:

“ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਨੰਬਰਾਂ ਦੀ ਜਗਾ ਤਿੰਨ ਨੰਬਰ ਨਿਕਲਨਗੇ।”

ਸੋ ਫਰਵਰੀ 1917 ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅੰਕ 28 ਫਰਵਰੀ ਦੀ ਮਿਤੀ ਹੇਠ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਕ ਤੋਂ ਪਰਚੇ ਦਾ ਨਾਉਂ ਫਿਰ ‘ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ’ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਰਚੇ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ “ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ਆਰਗਨ” ਤਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਗਿਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਚ “ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ ਬਨਾਮ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ 1917” ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ “COPY RIGHT BY GADAR PARTY 1917” ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੈਂਠ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ ਪੰਨੇ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਸਵੀਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਇਕ ਉਸ ਦੇ ਤੁਰਕੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸੀ। ਖਤ ਪੱਤਰ ਲਈ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ “ਪੋਸਟ ਬਾਕਸ ਨੰਬਰ 16” ਵਾਲਾ ਪਤਾ ਹੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਵੀ ‘ਸੇਵਕ’ ਦੀ ਲਿਖੀ ਕਵਿਤਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਹ ਸਨ:

ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਕਰੋਧ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਧਾਰੋ,

ਅੱਖੀਂ ਲਾਲ, ਓਇ ਕਮਲਿਓ ਸੋਚਦੇ ਨੀ।

ਆਓ ਬੈਠੀਏ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਦੇ,

ਮਿਲੋ ਨਾਲ, ਓਇ ਕਮਲਿਓ ਸੋਚਦੇ ਨੀ।

ਤੁਹਾਡੀ ਅਕਲ ਗੁਆਚ ਹੈ ਗਈ ਕਿੱਥੇ,

ਕਰੋ ਭਾਲ, ਓਇ ਕਮਲਿਓ ਸੋਚਦੇ ਨੀ।

ਸਾਡੀ ਬੇਇਤਫਾਕੀ ਨੇ ਕੰਮ ਸਾਡਾ,

ਦਿੱਤਾ ਗਾਲ, ਓਇ ਕਮਲਿਓ ਸੋਚਦੇ ਨੀ।

ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਵਾਂ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਗਈ:

“ਗਦਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਾਹਵਾਰੀ ਰਸਾਲਾ ਕਡਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਫਿਰ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ:

“ਗਦਰੀ ਵੀਰੋ, ਆਪ ਨੇ ਏਸੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਸਫੇ ਤੇ ਇਹ ਪੜ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਦਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨੇਵਾਰ ਰਸਾਲਾ ਕਡਨ ਦਾ ਪਰਵੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਬਰਾਂ ਆਦਕ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਨਗੇ, ਦੂਰ ਦਰਾਜ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰਸਾਲਾ ਬੜਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਗਾ। ਅਖਬਾਰ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।...ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ ਦਲੀਲ ਪੁੱਛੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।”

ਮਾਰਚ 1917 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਪਰਚੇ ਦੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਅੰਕ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। 28 ਮਾਰਚ 1917 (ਜਿਲਦ 4 ਨੰਬਰ 16) ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਿਆਂ ਵਾਂਗ “ਯੁਗੰਤ ਆਸ਼ਰਮ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਨੇ ਦੇ ਹੇਠ “ਖਤ ਪੜ੍ਹ ਏਸ ਪਤੇ ਪਰ ਹੋਨੀ ਚਾਹਿਏ” ਸੂਚਨਾ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ “ਪੋਸਟ ਬਾਕਸ 16” ਵਾਲਾ ਪਤਾ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਪੰਨਾ 6 ਦੇ ਹੇਠ “ਗਦਰ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਪਤਾ No. 5 Wood Street San Francisco, Cal.” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਹ ਨੋਟ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ,

“ਛੇੜ ਛਾੜ ਦਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਜਾਂ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨ ਥੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਫੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੇ ਥੋਂ ਓਹ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਵਾਹਿਸ਼ ਹੋਵੇ..... ਤੂੰ ਤੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਣ ਥੋਂ ਪਬਲਿਕ ਦੇ ਸਫੇ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਕਤ ਜ਼ਾਇਆ ਹੰਦਾ ਹੈ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਏਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ।

ਇਸ ਹੀ ਰੰਗ ਢੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” (ਜਿਲਦ 4, ਨੰਬਰ 17) ਦੇ ਉੱਪਰ ਭਾਵੇਂ 1 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਮਿਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰਲੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਿਤੀ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ‘ਗ਼ਦਰ ਪਰੈਸ’ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ:

“ਜਿਸ ਭਾਈ ਨੇ ਗ਼ਦਰ ਪਰੈਸ ਔਣਾ ਹੋਵੇ ਵੱਡੀ ਘੜੀ ਕੋਲੋਂ ਏ ਜਾਂ ਬੀ ਜਾਂ ਸੀ ਨਮਬਰ ਦੀ ਕਾਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੁਡ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਉਤਰ ਕੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ, ਪੰਜ ਨਮਬਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਏ।”

ਇਸ ਅੰਕ ਤੋਂ “ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ” ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਮਰੀਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਮਹਿਕਮੇ ਵੱਲੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਾਸੂਸੀ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਛਾਪਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ।

7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਨੂੰ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਗਿਰਫਤਾਰ ਕੀਤਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵੀ। ਜਿਸ ਮਿਤੀ ਵਾਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਗਿਰਫਤਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜਿਲਦ 1, ਨੰਬਰ 18 ਅਤੇ ਮਿਤੀ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ‘ਅਖੌਤੀ’ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਉੱਤੇ ਰਿਹਾਈ, ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਈ, ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਮਿਤੀ ਬੇਧਿਆਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਜਾਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਪਾਈ ਗਈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਰਚਾ ਕਿਸੇ ਪਿਛਲੀ ਮਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਕਲਿਆ।

‘ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ’ ਸਪਤਾਹਿਕ ਦੇ 15 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਦੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਪਲੀਮੈਂਟ ਵੱਜੋਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਇਮਾਮਦੀਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ “ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸੇਵਕ” ਦੱਸ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮਨਘੜਤ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਣ ਦੇ ਕਸੂਰ ਵਿਚ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਐਲਾਨ ਉੱਤੇ 28 ਮਾਰਚ 1917 ਦੀ ਮਿਤੀ ਪਾਈ ਗਈ। ਐਲਾਨ ਦਾ ਅੰਤ ਇਸ ਵੰਗਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ:

“ਜੇ ਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਾਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਭੈੜੇ ਬਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਆਵਾਂਗੇ।”

ਇਸ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਛਪਿਆ ਅਗਲਾ ਪਰਚਾ (ਜਿਲਦ 4, ਨੰਬਰ 19) 22 ਅਪਰੈਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ “ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਯਾਦ ਦਾਸਤ, ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਗਦਰੀ ਕੀ ਕਲਮ ਸੇ” ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਛਪੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਂਝ ਇਸ ਬਾਰੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਹੀ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ:

“ਇਸ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਗਦਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਅਤੇ ਆਸ਼ਰਮ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਕੈਹਣੇ ਸੁਣਨੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਕਰੈਡਿਟ ਮੈਂ ਉਨਾਂ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਆਸ਼ਰਮ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤੇ ਬੇਗਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਪਰਚਾਰਕਾਂ ਮਦਦਗਾਰਾ ਸਹਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਗਦਰ ਦੇ ਸੁਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਅਠਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਰੋਜ ਮੇਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਧਨ ਅਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਇਨਾਂ ਸਭ ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਦਾ ਫਖਰ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਬਚਨ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਗਦਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਜਲਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਜੁਦੀ ਜੁਦੀ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਲਖਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪਣ ਅਤੇ ਇਕ ਗਦਰ ਸਥਾਨ ਬਨੋਣਾ ਜਿਥੇ ਹਰ ਗਦਰ ਸੁਨਿਆਸੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਰੋਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕੇ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪੈਹਨਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੁਨ ਜੇ ਕਿਸੇ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਮੈਨੂੰ ਜੇਲਖਾਨੇ ਭੇਜ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਕ ਮੌਕਾ ਸਾਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਚਲੀਏ ਅਤੇ ਮਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਈਏ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਖਟ ਪਟ ਭੁੱਲ ਕੇ ਅਕੱਠਾ ਹੋਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।.....।”

ਇਸ ਲਿਖਤ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਛਾਪੀ ਗਈ।

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਜਿਲਦ 4, ਨੰਬਰ 23 ਵਾਲਾ ਪਰਚਾ ਭਾਵੇਂ ਨਿਯਮਤ ਮਿਤੀ ਤੋਂ ਦੋ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਵ 26 ਮਈ 1917 ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਭਾਵ ਅਗਲੇ ਛੇ ਪਰਚੇ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ

ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਜੋ ਜੂਨ ਅਤੇ ਜੁਲਾਈ ਵਿਚ ਨੰਬਰ 24 ਤੋਂ 31 ਤੱਕ, ਕ੍ਰਮਵਾਰ 2, 9, 17 ਅਤੇ 23 ਜੂਨ, 1 ਅਤੇ 7 ਜੁਲਾਈ 1917 ਦੀ ਮਿਤੀ ਪਾ ਕੇ ਕੱਢੇ ਗਏ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਲੰਕੇ ਡੰਗ। ਜਿਲਦ 4, ਨੰਬਰ 23 ਮਿਤੀ 26 ਮਈ 1917 ਵਿਚ “ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੁਕਦਮਾ ਗਦਰ ਵਿਚ ਉਮਰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ” ਅਤੇ “ਹਾਫਜ਼ ਅਬਦੁਲਾ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਮੁਕਦਮਾ ਗਦਰ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ” ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਵਿਚ ਜੋ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਛਪੀਆਂ ਉਹ ‘ਸੇਵਕ’ ਜਾਂ ‘ਸੇਵਕਾ’ ਉਪਨਾਮ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਮਿਤੀ 9 ਜੂਨ 1917, ਨੰ: 25 ਦੇ ਪੰਨਾ 6 ਉੱਤੇ ਸੀਹਰਫੀ ਦੇ ਕੁੱਝ ਬੰਦ ਛਾਪੇ ਗਏ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਰੇ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਬੰਦ ਇਉਂ ਸੀ:

ਰੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਰਖਿਆ ਗਦਰ ਜਾਰੀ,
ਆਪ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਝੱਲ ਵੀਰੋ।
ਮੂਰਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਮੇਹਣੇ,
ਐਪਰ ਉਨਾਂ ਨੇ ਗਿਣੀ ਨਹੀਂ ਗੱਲ ਵੀਰੋ।
ਕਈਆਂ ਤੋਹਮਤਾਂ ਉਨਾਂ ਤੇ ਬੋਹਤ ਲਾਈਆਂ,
ਐਪਰ ਪੰਡਤ ਜੀ ਰਹੇ ਨਿਚੱਲ ਵੀਰੋ।
ਜੋ ਜੋ ਪਾਈਆਂ ਫਰੰਗੀਆਂ ਗਦਰ ਉਤੇ,
ਕੀਤੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੱਲ ਵੀਰੋ।

23 ਜੂਨ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਛਾਪੀ ਗਈ:

ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਫੇਰ ਖੁਫੀਆ ਪੁਲਸ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ,
ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਗਿਆ ਸੀ
ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਅੰਕ ਜੋ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਜਿਲਦ 4, ਨੰਬਰ 29 ਮਿਤੀ 7 ਜੁਲਾਈ 1917 ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਪਰ ਇਸ ਨੂੰ “The Organ of the Ghadr Party” ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁੱਜਣ ਜਾਂ ਤਾਲ ਮੇਲ

ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਅਮਰੀਕਾ 8 ਜੋਲਾਈ 1917” ਦੀ ਸੁਰਖੀ ਹੇਠ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

“ਜੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈ ਦਫਤਰ ਗਦਰ ਵਿਚ ਔਣਾ ਚੌਹਣ ਓਹ ਫੈਰੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਤੇ ਗਡੀ ਨੰਬਰ ਏ ਯਾ ਬੀ ਯਾ ਸੀ ਲੈ ਕੇ 5 ਵੁਡ ਸਟਰੀਟ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ। ਜਿਨਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਯਾ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨਾਲ ਬਾਤ ਚੀਤ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਓਹ ਫੋਨ ਨੰਬਰ 1161 ਦੇ ਰਾਹ ਬਾਤ ਚੀਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੇ ਜਾਣ ਲਈ ਇਹ ਬਿਲਡਿੰਗ 1960 ਵਿੱਚ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

1. ਗ਼ਦਰੀ ਬਾਬਾ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ (ਸੰ: ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ), ਪੰਨਾ 258
2. ਉਹੀ ਪੁਸਤਕ, ਪੰਨਾ 258-59
3. ਡਾਇਰੀ ਗ਼ਦਰੀ ਹਰਜਾਪ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 48
4. ਉਹੀ ਪੁਸਤਕ, ਪੰਨਾ 259
5. ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 278
6. ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ: ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਣਨੀਤੀ, ਪੰਨਾ 130
7. ਪੰਨਾ 13
8. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ: ਏ ਸ਼ਾਰਟ ਹਿਸਟਰੀ, ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਪੰਨਾ 45

ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹਫਤਾਵਾਰੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖਬਰਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਾਰਟੀ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਾਸਿਕ ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਫਲਸਰੂਪ “ਯੁਗਾਂਤਰ” ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਮਈ 1917 ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ।

ਮਹੀਨਾਵਾਰ “ਯੁਗਾਂਤਰ”

“ਯੁਗਾਂਤਰ” ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਅੰਕ, ਮਈ 1917, ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉੱਤੇ ਫੌਜੀ ਵਰਦੀ ਪਹਿਨੀ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਆਫ ਝਾਂਸੀ, ਦੀ ਜੋਨ ਆਰਕ ਆਫ ਇੰਡੀਆ”। ਹੇਠਾਂ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਸੀ, “ਯੁਗਾਂਤਰ ਆਸ਼ੂਮ ਸਾਂ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ”। “ਮਿਲਣੇ ਦਾ ਪਤਾ” ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, “ਐਡੀਟਰ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ, ਸਾਂ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ (ਕੈਲੇਫਰਨੀਆ), ਯੂ. ਐੱਸ. ਏ”। ਅੰਤਲੀ ਪੰਕਤੀ ਸੀ, “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦ੍ਰ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚੋਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ”। ਅਗਲੇ ਪਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬਾਕੀ ਸੂਚਨਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਹੀ ਰਹੀ ਪਰ ਤਸਵੀਰ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਖੜ੍ਹੇ ਲੰਮੇ ਬਰਛੇ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਬਿਗਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਦੇਵਤੇ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਹਨ।

“ਯੁਗਾਂਤਰ” ਦਾ ਅਰੰਭ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ:

“ਅੱਜ 10 ਮਈ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਮਾਹਵਾਰੀ (ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਮਹੀਨੇ) ਰਸਾਲਾ ਛਾਪਣਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।”

ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਨਾਮਕਰਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ;

“ਯੁਗਾਂਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਏਹ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣਾ.....ਯੁਗਾਂਤਰ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਯੁਗ (ਰਾਜ) ਦੇ ਖਾਤਮੇ (ਅੰਤ) ਲਈ ਜਨਮ ਧਾਰਿਆ ਹੈ।”

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਦਿਆਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ:

“ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਯੁਗਾਂਤਰ ਅਖਬਾਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਅਡੀਟ੍ਰੀ ਲੈਕ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਭੋਪਿੰਦੂ ਦਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਗਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ....ਅਸੀਂ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਰੱਖ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰੀਏ। ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤੀਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸੁਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਔਰ ਏਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਈਏ।”

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚਾ ਕੇਹਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਗਦਰੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ। ਇਸੇ ਪਰਚੇ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸੀ:

“ਹੁਣ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕਲਯੁਗ ਹੈ ਫੇਰ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਤਯੁਗ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਦੇਸਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

“ਉਠੋ ਇਨਸਾਨ ਬਣੋ। ਆਪਨੇ ਹੱਕ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਗਵਰਨਮਿੰਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਦਰ ਕਰ ਦੇਵੋ। ਪੈਹਿਲਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਯੁਗਾਂਤਰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਏਹ ਹੈ ਕਿ ਫਰੰਗੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪੰਚੈਤੀ ਰਾਜ ਕੈਮ ਕਰੋ।”

ਇਹ ਅੰਤਲੀ ਪੰਕਤੀ ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮੋਟੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਸਨ, “ਗਦਰ! ਆਜ਼ਾਦ! ਗਦਰ!”

ਜਿਲਦ ਪੰਜਿਲੀ.

ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੧੭

ਨੰਬਰ ਪੰਜਿਲਾ

ਯੁਗਾਂਤਰ

Rani Lakshmi Bai
Of Jhansi.
Jean de Arc Of India.

ਯੁਗਾਂਤਰ ਮਾਸ਼ੂਮ ਜਨਨਠਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ

ਮਿਲੇਣੁਦਪਤਾ.

The Editor, Hindustan Gadar

San Francisco. (Cal) U.S.A

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਦਰ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿੱਚੋਂ ਛਪਿਆ ਗਿਆ.

ਯੁਗਾਂਤਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ, ਮਈ 1917

“ਯੁਗਾਂਤਰ” ਦਾ ਇਹ ਅੰਕ ਪੱਥਰ ਛਾਪੇ ਉੱਤੇ ਛਪੇ ਫੁੱਲ ਸਕੇਪ ਆਕਾਰ ਦੇ 16 ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਟਾਈਟਲ ਪੰਨੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਦੇ ਪੰਨੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੱਤਰ ਦੇ ਮਨੋਰਥ, ਪਿਛੋਕੜ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ 8 ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਸ੍ਰੀ ਅਰਵਿੰਦੋ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। “ਇਕ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਅਤੇ ਡਰਾਕਲ ਹਿੰਦੀ” ਉਨਵਾਨ ਅਧੀਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਕ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਪਾਸੋਂ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਡਰਾਕਲ ਹਿੰਦੀ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਹਿਤ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਦਰਜ ਹੈ:

“10 ਮਈ ਦੇ ਸੁਭਾਗ ਦਿਵਸ ਪ੍ਰ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਡਰਾਕਲ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਖੁਸ਼ੇ ਹੋਏ ਹੱਕ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸੀ ਤਰਾਂ ਜਿਨਾਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਵਦੇ ਹੱਕ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਏ।”

ਅਤੇ ਅੰਤ ਇਸ ਸ਼ੇਅਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ:

ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੇ ਮਰਨਾ ਬੇਹਿਤੁ ਹੈ
ਮੁਰਦਾ ਦਿਲ ਭੀ ਖਾਕ ਜੀਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੋ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ “ਨਵੀਆਂ ਖਬਰਾਂ” ਸੁਰਖੀ ਅਧੀਨ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ, ਨਜ਼ਰਬੰਦੀਆਂ”, “ਤਲਾਸ਼ੀਆਂ”, “ਰੂਸ ਵਿਚ ਗਦਰ”, “ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਡੁਬ ਡਬੋਈ” ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਖਬਰਾਂ ਦਰਜ ਸਨ। ਅਗਲੇ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤੁਰਕੀ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ।

“ਯੁਗਾਂਤਰ” ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਮਗਰੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਗੱਲ ਜੋ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਛਾਪੀ ਗਈ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਅੰਕ ਵਾਰਤਿਕ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਛਪੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ “ਗਦਰ” ਅਥਵਾ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਅਲਪ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ ਦਰਜਨਾਂ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲ

ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਜੂਨ 1917 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਉਂ ਸਨ:

ਉਠੋ ਹਿੰਦੀਓ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਲਈਏ,
ਸਾਰੇ ਰਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਜੰਗ ਕਰੀਏ।
ਬਦਲਾ ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਬ ਲਈਏ,
ਨੌਹਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀ ਗੰਗ ਕਰੀਏ।
ਕਰੋ ਗਦਰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਲਵੋ ਜਲਦੀ,
ਜੁਦਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅੰਗੋ ਅੰਗ ਕਰੀਏ।
ਹੋਰ ਛੱਡੀਏ ਝੂਠਿਆਂ ਝੇੜਿਆਂ ਨੂੰ,
ਇਕ ਯੁੱਧ ਆਜ਼ਾਦੀ ਆਰੰਭ ਕਰੀਏ।

ਜੁਲਾਈ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਕ ਕਾਫੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਗਦਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਦੱਸਦਿਆਂ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ:

ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫਰੰਗੀ ਜਿਤਨੇ ਬਹੁਤੇ ਜੁਲਮ ਕਮਾਵਨਗੇ।
ਆਪੇ ਰਲ ਮਿਲ ਬਾਗੀ ਸਾਰੇ ਜਲਦੀ ਗਦਰ ਮਚਾਵਨਗੇ।

ਸਤੰਬਰ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਪੀ ਕਵਿਤਾ “ਵਤਨ ਵਾਸੀਓ” ਦੀਆਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:

ਉਠੋ ਹਿੰਦੀਓ ਵਤਨ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰੀਏ,
ਹੋਇ ਜੰਗ ਤੇ ਜੰਗੋ ਜਦੱਲ ਗਿਆ ਜੇ।
ਖਾਵੇ ਕਸਮ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਆਨ ਉਤੇ,
ਬਦਲਾ ਲੈਨ ਖਾਤਰ ਸੀਨਾ ਸੱਲ ਗਿਆ ਜੇ।

ਯੁਗਾਂਤਰ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ’ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਕਿਤਾਬਤ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਹੈ।

ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਗਦਰੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਕਾਰਨ “ਯੁਗਾਂਤਰ” ਦੇ ਗਿਣਤੀ

ਦੇ ਅੰਕ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਹ ਲੰਮਾਂ ਸਮਾਂ ਜਾਰੀ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਕੇਵਲ ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਤੱਕ ਦੇ ਅੰਕ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਯੰਗ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ

“ਯੁਗਾਂਤਰ” ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਸਨ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਸਿਕ “ਯੰਗ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ” ਕੱਢਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ 30 ਸਤੰਬਰ 1917 ਦੇ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਵਿਚ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ:

ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਸਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਾਲ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ “ਗਦਰ” ਜਾਂ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਸੁੰਦਰ ਬਾਲ ਨੂੰ ਸਖਤ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਇਸ ਬਾਲ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਹ ਗੱਭਰੂ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਬਲਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹੇਗਾ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕੀ ਕੁੱਝ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਮੂਹ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹਲ ਰੱਖ ਕੇ ਜਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਤਾੜਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬ ਪਹਿਲਾਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ‘ਗਦਰ’ ਨੇ ਆ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਗਦਰ ਨੇ

ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। 1757 ਵਿਚ ਪਲਾਸੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਅਤੇ 1857 ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਗਦਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਿਹਾਇਤ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਈਸਾ, ਜੋ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਅਣਦੱਸੀ ਥਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਪੈਰ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜੇ ਲੋਕੋ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਈਸਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਕਤੀ-ਦਾਤਾ ਭੇਜਾਂਗਾ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਏਗਾ।” ਸਚਮੱਚ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ “ਯੁਗਾਂਤਰ” ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਤੀਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਗੱਭਰੂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਟਿੱਲ ਲਾਇਆ ਪਰ ਇਸ ਸ਼ੇਰ ਦਿਲ ਨੇ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲੜਾਈ ਦਾ ਚਰਾਗ ਲਟ ਲਟ ਬਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀ ਆਇਆਂ!

ਜੀ ਆਇਆਂ! ਜੀ ਆਇਆਂ!

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਗਦਰ’ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਅਮਰੀਕਨ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ; ਜੋ ਸਹੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੈਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਏਗਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਲ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਅਕਤੂਬਰ 1917 ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ “ਯੰਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ” ਹੈ, ਦੇ ਜਨਮ ਉੱਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਲਵਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਛੋਟੇ

ਭਰਾ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ। “ਯੰਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ” ਦੇ ਇਕ ਪਰਚੇ ਦਾ ਮੁੱਲ 10 ਪੈਨੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਵਸਦੇ ਵੀਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ “ਯੰਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ” ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਚਿਤ ਹੋਇਆ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕਾਪੀਆਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਮੁਫਤ ਵੰਡਣ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ‘ਗਦਰ’ ਦਾ ਮਾਇਕ ਬੋਝ ਘਟੇਗਾ। ਇਕ ਕਾਪੀ ਵੀ ਖਰੀਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ। ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਚੰਦਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਹੜੇ ਭਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪਰਚਾ ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਪੰਜਾਹ ਜਾਂ ਸੌ ਪਰਚੇ ਮੰਗਵਾਉਣ ਤਾਂ ਜੋ ਪਰਚਾ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲੋੜਪੂਰਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੰਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪਤੇ ਵੀ ਲਿਖ ਘੱਲਣ।

(ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਇੰਡੀਆ ਆਫਸ ਰਿਕਾਰਡਜ਼ ਵਿਚ ਉਪਲਬਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ, ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਕਾਪੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਪੁਰੀ ਕੋਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ।)

ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਉਲਝਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪਰਚਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਮਲ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਸਕੀ।

ਪੂਰਕ:

.ਗਦਰ/ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ .ਗਦਰ: ਬਕੱਲਮ ਖੁਦ

(ੳ) ਸੰਪਾਦਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ:

ਸਾਡਾ ਨਾਓਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਕੰਮ

“ਅੱਜ ਪੈਹਲੀ ਨੁਬਮਬਰ ਸਨ 1913 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਮਤ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਰੁੱਧ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਦੇਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਛਿੜਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਸੁਭ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ ਉਖਾੜਨ ਵਾਲਾ ਅਖਬਾਰ ਉਰਦੂ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਅਖਬਾਰ ਉਤੇ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਤੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਦੂਰ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਛਪਨਾ ਇੱਕ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੇ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰਨ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀ।

ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਵੀ ਉਮੈਦਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਚੋਬਰਾਂ ਦੇ ਕੁਮਲਾਏ ਹੋਏ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਦਾ ਛਿਟਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਅਜ ਕਲਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਪੁਰ ਤੋਪ ਬੀੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੇ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਜ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੰਦ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਲਹੂ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਓਹ ਕੰਮ ਚਲੇਆ ਹੈ ਜਿਦੀ ਮੈਹਮਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਓਗੀ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਡੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਪੋਤਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰੇਆ ਕਰਨਗੇ।

ਸਾਡਾ ਨਾਓਂ ਕੀ ਹੈ ? ਗਦਰ!

ਕੰਮ ਕੀ ਹੈ ? ਗਦਰ!

ਨਾਓਂ ਤੇ ਕੰਮ ਇਕੋ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੁਛ ਗਿਛ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਪੈਹਲਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਗਦਰ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਇਹ ਗਦਰ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿਸ

ਤਰਾਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਦ ਹੋਵੇਗਾ? ਲਓ ਜੀ ਸਾਰਾ ਭੇਤ ਦੱਸ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਨ ਲਵੋ, ਨਹੀਂ ਘਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਜਾਓ।

ਕਿਥੇ ਗ਼ਦਰ ਹੋਵੇਗਾ? ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ।

ਕਦ ਹੋਵੇਗਾ? ਥੋੜੇ ਬਰਸਾਂ ਵਿੱਚ ।

ਕਿਉਂ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿਉਂਕਿ ਅਬ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਖਲਕਤ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਲੜਨ ਮਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਏਸ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹਰ ਇੱਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦਾ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਨਾ ਧਰਮ ਹੈ।

ਡੇੜ ਸੌ ਬਰਸ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਜਮਾਓਨਾ ਆਰੰਭਿਆ ਹੋਏਆ ਹੈ। ਹੌਲੇ ਹੌਲੇ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਬ ਲਿਆ ਹੈ। ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਪਾਓਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਸਾਂ ਨਪਾਲ ਤੇ ਭੂਟਾਨ ਏਨਾਂ ਦੇ ਦੰਦ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਵੇਲਾ ਆ ਗੇਆ ਹੈ। ਏਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਬੁਝਾਏਆ ਜਾਵੇ। ਏਸ ਪਲੇਗ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਏਸ ਬਦਜ਼ਾਤ, ਜ਼ਾਲਮ ਗਵਰਨਿੰਟ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਕੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦਾ ਰਸਤਾ ਫੜੇਆ ਜਾਵੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਨੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪਾਪੀ ਝੰਡੇ ਦੀ ਛਾਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਥੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਤਾਂ ਪਲ ਵਿੱਚ ਉਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਹ ਆਹਣ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦੀ। ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਏਨਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਓਥੇ ਕਾਲ, ਪਲੇਗ ਤੇ ਹੈਜ਼ਾ ਝਟ ਪੈਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ । ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਏਸ ਮੂਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜਨੇ ਪੈਣੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਸ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਜਿਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਉਠਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਸੰਮਤ 1857 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਢ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਬਨਾਓਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਰਾਜਾ-ਪਰਜਾ ਸਭ ਕਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਮਈ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਗ਼ਦਰ ਆਰੰਭ ਹੋਏਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਓਂ ਤੋਂ ਹੁਨ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੰਬਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੂਰਾ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਓਹ ਵਾਰ ਖ਼ਾਲੀ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਬਨਾ ਰਹੇ ਸੀ । ਰਿਆਸਤਾਂ ਖੋਹ ਰਹੇ ਸੀ। ਜੇ ਏਹ ਲੜਾਈ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਈਸਾਈ ਬਨ ਜਾਂਦੇ।

ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਬਰਸ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜੜ ਪੁੱਟ ਸੁਟੀਏ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਪਾਪ ਕਿਹਾ ਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸੰਮਤ 1872 ਵਿੱਚ ਉਨਾਂ ਨੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਸੁੱਤੇਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਗਦਾ ਭਾਈ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਬੀਰ ਕੂਕੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਤੋਪ ਦੇ ਨਾਲ ਉੜਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮਰਦ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ।

ਹੁਣ ਫੇਰ 1905 ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਤੋਰਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਿਤੀ। ਹੁਨ ਇਹ ਧੜਾ, ਦਿਨ ਦੁਗਨਾ ਤੇ ਰਾਤ ਚੌਗਨਾ ਬਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਦੇ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਧਰਮਾਤਮਾ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਨਾਓਂ ਮੋਤੀ ਦੀ ਲੜੀ ਦੀ ਤਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਨਗੇ। ਏਸ ਧੜੇ ਦਾ ਏਹ ਪਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਰਜਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਬਨਾ ਕੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਰਹੇ।

ਏਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਥੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ। ਏਹ ਤਾਂ ਦੱਸੋ, ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਕਰ ਆਏ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਲਿਖਨ ਦੀ ਕਿਊਂ ਸੁਝੀ ?

ਸੁਣੋ! ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ 1905 ਤੋਂ ਓਹ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਤੁਰਿਆ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪਏ। ਫੇਰ 1907 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਮਲਾ ਵਧਨ ਤੋਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲੈਕਚਰ ਕੀਤੇ। ਜਿਮੀਂਦਾਰ ਲੱਠ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ। ਫੌਜ ਬੀ ਬਿਗੜਨ ਲੱਗ ਪਈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਰਮਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਕੰਮ ਹੋਏਆ।

ਦਖਨੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ ਏਕਾ ਕਰਕੇ ਸਾਫ ਇਹ ਕੈਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਕੌਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੈਹਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਕਰਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਜੇਲਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਛੇਕੜ ਫੇਰ ਛਡਨੇ ਪਏ।

ਏਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਸੂਰੇ ਹੇਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਪੈਰਸ ਜਾ ਕੇ ਬੰਬ ਬਨਾਉਨੇ ਸਿੱਖੇ। ਕਲਕੱਤੇ ਆ ਕੇ ਹੋਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਓਣ ਲਗ ਪਿਆ। 20 ਮਈ, 1908 ਨੂੰ ਮੁਜ਼ਫਰਪੁਰ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਪੈਹਲਾ ਬੰਬ ਪਿਆ। ਏਸ ਬੰਬ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਉੜ ਗਏ। ਸਬ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਲਗ ਪਏ। ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਸਾਰਾ ਪਰਚਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਲਿਖਨ ਵਾਲੇਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਲੈਕਚਰ ਦੇਨ ਵਾਲੇ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਤਿਲਕ ਨੂੰ ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਜੇਲ ਦੇ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਆਰਬੰਦੋ ਘੋਸ਼ ਤੇ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਾ ਕੇ ਏਵੇਂ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹਵਾਲਾਤ ਰਖੇਆ। ਬਨਸ ਗੁਪਾਲ ਨਾਮੋਂ ਇੱਕ ਲਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗਬਰੂ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੇ ਕਾਲੇਪਾਣੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਬਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਬ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਓਹਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਚਾਲ ਉਲਟੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਤਦਬੀਰ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਹਿਲਜੁਲ ਵਿੱਚ ਕੁਛ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਭੇਦੀਆਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜਾਲ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇਖਦੇ ਰੈਹ ਗਏ। ਆਰਬਿੰਦੋ ਘੋਸ਼ ਤਾਂ ਫਰੰਚਾਂ ਦੇ ਪਾਂਡੀਚਰੀ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਾਲ ਬਿੰਗਾ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸੂਫੀ ਅੰਬਾ ਪਰਸ਼ਾਦ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਫਾਰਸ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ਼ਾਮ ਜੀ ਕਰਿਸ਼ਨਾ ਵਰਮਾ, ਜੇਹੜੇ ਲੰਦਨ ਵਿਚ ਰੈਂਹਦੇ ਸੀ, ਪੈਰਸ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਮੈਡਮ ਕਾਮਾ ਨੇ ਸੁਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿੱਚ 'ਬੰਦੇ ਮਾਤਰਮ' ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੂਫੀ ਅੰਬਾ ਪਰਸ਼ਾਦ ਨੇ ਫਾਰਸ ਵਿਚ ਹੀ ਉਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹੁਣ ਏਸ ਫੌਜ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਮਿਰਕਨ ਵਿੱਚ ਬੀ ਆ ਪੁਜਾ ਹੈ। ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਦੂਜਾ ਪੰਜਾਬ ਟੋਲੇਆ ਹੈ। ਏਥੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਫ ਖੁਲੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਏਥੇ ਬੀ ਸਾਰੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜੋਸ਼ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜੇੜਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈ। ਏਥੇ ਖੁਲੇ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਏਥੋਂ ਹੀ ਏਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਭਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੈ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਤਨ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਭਵਾਂ ਹੋਏ ਕੋਸ ਕਰੋੜ ਦੂਰ ਤੇਥੋਂ,
ਦਿਲ ਤੇਰੇ ਹੀ ਵਿਚ ਹੈ ਮਾਤਾ।

ਓਥੇ ਜਾਨਣਾ ਦਾਸ ਗਰੀਬ ਤਾਈਂ,
ਦਿਲ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੈ ਮਾਤਾ।

ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਤੁਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਚਲਾਓਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਬੀ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਕੰਮ ਸਿੱਖੇ ਜਾਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਮੰਗੀ ਜਾਵੇ।

ਏਸ ਕੰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇੱਕ ਸਭਾ ਬਨਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਪੈਸੀਫਿਕ ਕੋਸਟ ਹਿੰਦੀ ਸਭਾ ਰਖੇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੋਰਟਲੈਂਡ, ਅਸਟੋਰੀਆ, ਸੇਂਟ ਜਾਨ, ਸੈਕਰਾਮੈਂਟੋ ਅਤੇ ਬਰੇਡਲਵੀਲ ਵਿਚ ਏਸ ਦੇ ਜਥੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਰੁਪੈਏ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿੱਚ ਜੁਗੰਤਰ-ਆਸ਼ਰਮ ਬਨਾਏਆ ਹੈ। ਏਸ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰ ਛਪਦਾ ਹੈ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਛਪਨਗੀਆਂ। ਜਵਾਨ ਪਰਚਾਰਕ ਤਿਆਰ

ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਆਸ਼ਰਮ ਫਰਾਂਸ, ਜਰਮਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਬਨਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਏਹ ਆਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਪੁਰ ਗੋਲਾਬਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਏਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਹੀਂ ਤੋਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਾਲਮ ਬਚ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਏਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਛਿਆਹੀ ਨਾਲ ਛਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਗਰ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਿੱਚ ਮਾਮੂਲੀ ਲਿਖਤ ਨਹੀਂ। ਏਹ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਓਗੀ। ਏਹ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੁਨੇਹਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਅਸਰ ਕਰੇਗਾ। ਏਹ ਸ਼ਬਦ ਚਿੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਜ ਬਨਾਓਗਾ ਅਤੇ ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ, ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰੂਗਾ, ਜੇਹੜਾ ਮਹਾਂ ਜੰਗ ਹੋਵੇਗਾ।

ਏਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਨਾ, ਛਾਪਨਾ, ਭੇਜਨਾ, ਸਭ ਕੰਮ ਪਰੇਮੀ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਏਸ ਤਰਾਂ ਸੰਜਮ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਨਾ ਛਾਪਾ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲਖ ਉਰਦੂ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਥੋੜੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਨ ਸਕਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਲਖਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇਸ਼ ਭੇਜਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਚਲ ਕੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗੇਆ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਓਣਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਹਰ ਤਰਾਂ ਮਦਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਆਓ! ਪਿਆਰੇਓ ਵੇਲਾ ਬੀਤਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਹਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੁਸਾਡਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕਦ ਇਹ ਸ਼ੇਰ ਉਠਨ ਤੇ ਕਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕਰਨ। ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਸੇ ਵਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਸਾਰੇਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਵੋ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਕਲਮ ਦੇ ਥਾਂ ਬਨਦੂਕ ਤੇ ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲਹੂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਏਸ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੋ। ਗੱਲ ਕਰੋ ਤਾਂ ਗ਼ਦਰ ਦੀ, ਸੁਫਨਾ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਗ਼ਦਰ ਦਾ। ਧਨ ਕਮਾਓ ਤਾਂ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ। ਅੰਨ ਖਾਓ ਤਾਂ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਬਸ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਜਾਓ।

(ਗ਼ਦਰ, ਜਿਲਦ ਪਹਲੀ, ਨੰਬਰ ਪੈਹਲਾ)

ਸਾਡਾ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ

ਅਜ ਅਸੀਂ ਪੈਹਲੀ ਵਾਰ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਪੈਹਨ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਹਾਂ। ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ ਵਿਚ ਏਹ ਕੇਸਰੀ ਬਾਣਾ ਸ਼ਾਹੀਦਾਂ ਤੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦਾ ਜਾਮਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਰੰਗੇ ਕਾਗਜ਼ ਪਰ ਪਤਰ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸਤੋਂ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਵੇ। ਅਜ ਏਸ ਨਵੀਂ ਸਜ ਧਜ ਨਾਲ ਸੂਰਮਾਂ ਗ਼ਦਰ ਨਿਕਲੇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓ ਸੂਰਮੇ ਵੀਰੋ ਤੁਸੀਂ ਕੇਸਰੀ ਜਾਮਾ ਪੈਹਨ ਲਵੋ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਛੱਡ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਦੇਓ। ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਅਗ ਨਾਲ ਏਸ ਪਾਪੀ ਡਰ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦੇਵੋ। ਪੁਰਾਣੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਉਤਾਰ ਦੇਓ। ਅਜ ਤੋਂ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਮੁਦਤ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋ ਦਿਓ। ਫੇਰ ਕੇਸਰੀ ਕਪੜੇ ਪੈਹਨ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਖ ਭੇਟ ਦੇਓ। ਏਥੇ ਜਾਨ ਤੋਂ ਘਟ ਭੇਟ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਇਸ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਪੜਦਾ ਹੈ ਓਸ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਸਪਾਹੀ ਬਨ ਜਾਵੇ। ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਲੜਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ। ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਹੀ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖੋ। ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਬੜੀ ਬੇਕਰਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰੋ। ਅਜ ਏਸ ਕੇਸਰੀ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਏਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਰ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਆਪਨੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। ਆਪਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜੇਆਂ ਦੇ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀਆਂ ਮੋਹਣੀ ਮੂਰਤਾਂ ਦੇਖੋ। ਜਾਨ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਕਰੋੜਾਂ ਕੀੜੇ ਪੰਛੀ ਤੇ ਜਨੌਰ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਏਵੇਂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਖਾਦੀ ਕਪੜੇ ਪਾਏ ਬਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਬਚੇ ਹੋਏ ਓਨਾ ਨੂੰ ਪਾਲੇਆ ਪੋਸੇਆ। ਬੱਸ ਚੱਲਣ ਲਾ ਦਿਤੇ। ਪਰ ਭਲੀ ਜਿੰਦਗੀ ਓਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਏਸ ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਆ ਵਿਚ ਮਦਦ ਦੇਵੋ। ਜਾਲਾਮਾ ਨਾਲ ਲੜੋ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰਥ ਨੂੰ ਜੇਹੜਾ ਬੇਇਲਮੀ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦੇ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਿਛੋਂ ਧੱਕ ਕੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਅਗੇ ਬਧਾਓ। ਜੇ ਕਰ ਮਨੁਸ਼ ਇਸ ਮਹਾਂ ਯੁਧ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਦਾ, ਜੇਹੜਾ ਜਾਲਮਾਂ ਤੇ ਦੁਖੀਆਂ, ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤਾਂ ਤੇ ਕਮਜੋਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਿਫ਼ ਖੁਰਾਕ ਹਜ਼ਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਦਮਾਗ਼ ਬੇਕਾਰ ਪਏ ਹਨ॥

ਬਸ ਅਜ ਕੇਸਰੀ ਵਸਤਰ ਦਾ ਗ਼ਦਰ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਲਾਓਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤੁਰਿਆ ਰਹੇ। ਜਿਥੇ ਓਨਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਕ ਜਾਨ ਵਾਰੀ ਹੈ ਓਥੇ ਤੁਸੀਂ ਲਾਖ ਜਾਨ ਵਾਰੋ। ਏਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਤੇ ਚਲੋ।

ਹਿੰਦਸਥਾਨ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਗ਼ਦਰ ਕਰੋ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਓ॥

(ਗ਼ਦਰ, 23 ਦਸੰਬਰ 1913)

ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਾਲਾ ਨਾਗ

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇਕ ਬਕਵਾਸੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੇ “ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਕਾਲਾ ਨਾਗ” ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਬਾਬਤ ਇਕ ਲੰਬਾ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ੈਹਰੀ ਸੱਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਡੱਸਣ ਤੋਂ ਜਿਓਂਦਾ ਰੈਹਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਬੱਚ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਓਸ ਦਾ ਦਾਗ਼ ਉਮਰ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਅਤੇ ਏਹ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਹੈ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੀ ‘ਰਾਜਪੂਤ ਗ਼ਜ਼ਟ’ ਦੀ ਬਾਤ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ। ਬੇਸ਼ਕ ਸਾਡਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਡਸੇ ਹੋਏ ਜੀਓਂਦੇ ਨਹੀਂ ਰੈਹ ਸਕਦੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਫਟ ਤੋਂ ਵੈਰੀ ਕੰਬ ਉਠਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਫੁਕਾਰੇ ਤੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਗੁਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਓਂ ਨਹੀਂ ਏਹ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੰਗਦੇ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪੈਗੰਬਰ

ਗ਼ਦਰ

ਸੱਚ ਬਾਤ ਕੈਹੰਦਾ ਹੈ:

ਸਿਆਣੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਤਾਂ ਜਾਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਡਰਾਕਲ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਡਰਨ ਤੋਂ ਭੀ ਏਹੀ ਕੈਹੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੱਤ ਡਰੋ, ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਸ ਕੇ ਡਟੇ ਰਹੋ। ਮੈਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਡੱਸਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਸਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਓਣ ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਇੰਨਸਾਫ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਜ ਕੈਮ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਹਿੰਦੀਓ ਜਾਗੋ ਅਤੇ ਜਾਲਮ ਦੁਸ਼ਮਨੋ ਭੱਜੋ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਆਯਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੱਪ ਹੈ! ਜਾਣੀ ਗ਼ਦਰ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੈ,

ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਹੈ?

ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ : ਹਿਲਣ ਲਗ ਪਿਯਾ ਹੈ, ਛੇਤੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੁਜੁਗਾ,

ਕੀਹਨੂੰ ਡੱਸੁਗਾ?

ਜਾਲਮਾਂ ਨੂੰ, ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੂੰ, ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇਹੜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਧਨ ਲੁਟ ਲੁਟ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੱਪ ਕੀ ਕੈਹੰਦਾ ਹੈ?

ਸੱਪ ਕੈਹੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ 'ਸਾਹਬ' ਸਾਂਪ ਹੈ, ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਡਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਡਸਿਆ ਪੈਹਲਾਂ ਮਿੱਠਾ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਮੌਤ ਲਿਆਓਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਬ ਤਾ ਚਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੀ ਚਿੱਟਾ ਸੱਪ ਨਹੀਂ? ਚਿੱਟਾ ਸੱਪ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚਾਲ ਬਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਗੇ ਬਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਸੱਪ ਓਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਓਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਡਸਦਾ ਜਦ ਤਕ ਬੇਹੱਦ ਤਕਲੀਫ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਅਤੇ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ ਫੇਰ ਅਲਾਜ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਠੀਕ, ਹੁਣ ਸਮਝ ਆਈ। 'ਰਾਜਪੂਤ ਗਜ਼ਟ' ਨੇ ਅਸਲੀ ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਲਿਆ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਸੱਪ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਡਸੇ ਹੋਏ ਜ਼ਾਲਮ ਬਦੇਸ਼ੀ ਜੀਓਂਦੇ ਨਾ ਰੈਹ ਸਕਨਗੇ ਰਾਜਪੂਤ ਆਪ ਭੀ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਏਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਣ। ਏਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਕੰਬਦੇ ਮਰਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜਪੂਤ ਗਜ਼ਟ ਨੂੰ ਕੈਹਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬੱਚੂ ਡਰੋ ਮੱਤ ਬੜੇ ਕੰਮ ਬਗ਼ੈਰ ਤਕਲੀਫ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਬਗ਼ੈਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਜਾਗਦੇ। ਬਗ਼ੈਰ ਸੱਚੀ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ। ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਏਸੇ ਬਾਤ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕੰਬ ਉਠੇ ਹਨ, ਕਿ ਏਸ ਦੀ ਲੱਖ ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਜਾਗਣਗੇ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਬਸ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਡਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਏਹ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਵਾਰ ਐਤਕੀ ਦਾ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਊਗਾ।

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 21 ਅਪਰੈਲ 1914)

ਪਰਚਾਰ ਪਰਚਾਰ ਪਰਚਾਰ

ਪਰਚਾਰ ਹੋਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਤੇ ਪੈਹਲਾ ਕੰਮ ਹੈ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਏਹ ਸ਼ੇਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਸੰਗਯਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਇੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗਵਰੰਮਿੰਟ ਸਾਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਝਪਟ ਮਾਰੀ ਸੀ ਪਰ ਵਾਰ ਖਾਲੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਫੇਰ ਸ਼ੇਰ ਲਾਈ ਬੈਠੀ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਰ ਦਮ ਦੇਸ਼ ਪਰ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਜੇ ਦੇਸ਼ ਪਰੇਮੀ ਏਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਪੜਦੇ ਹਨ ਓਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦਾ ਹੋਕਾ ਹਿੰਦ ਦੇ ਬੱਚੇ ਬੱਚੇ ਤੱਕ ਪੁਜਾ ਦੇਵੇ ਜੇ ਪਾਪੀ ਦੇਸ਼ਘਾਤੀ ਕੰਮ ਦੇ ਵੈਰੀ ਏਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ

ਵਿਰੁਧ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਵਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰਿਆ ਕਰਨ।

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 19 ਮਈ, 1914)

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਚਾਲ

ਅਖਬਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਲਕੀ ਕੰਮਾਂ ਉਤੇ ਬੈਹਸ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਨਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਜਾ ਦਾ ਰਾਜ ਕੈਮ ਕਰਨਾ ਇਹਦਾ ਪੈਹਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਬ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਯਾ ਬੁਰਿਆਈ ਨਾ ਲਿਖਨਾ ਇਹਦਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਦਸਤੂਰ ਰੇਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਖਬਾਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਰੇਮ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 30 ਜੂਨ 1914)

ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਮੈਹਮਾ

ਯੂਰਪ ਦੇ ਏਸ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਮਾਮ ਕੌਮੀ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਹਨ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਜਾਬੂ ਫਰੰਗੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਵਿੱਚ ਭੀ ਏਸ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੌਮੀ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕੌਮੀ ਅਖਬਾਰ “ਬੰਦੇ ਮਾਤ੍ਰਮ” ਅਤੇ “ਇੰਡੀਅਨ ਸੋਸ਼ਿਆਲੋਜਿਸਟ” ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨਾਮੀ ਕੌਮੀ ਅਖਬਾਰ ਸਭ ਮਧਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਅਕੱਲਾ ਗ਼ਦਰ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੋਤ ਮੱਧਮ ਸੀ ਟਮਟਮਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਗ੍ਰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣੀ ਬੇਸੁਮਾਰ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੈਮਪਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਹੈ, ਸਭ ਪਾਸਿਓਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮੱਧਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਕੱਲੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਰ ਅਤੇ ਤਾਨ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਡੰਕੇ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਗ਼ਦਰ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ!

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 29 ਸਤੰਬਰ 1914)

ਅਖਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼

ਤੁਸੀਂ ਕੌਨ ਹੋ?

ਅਸੀਂ ਗ਼ਦਰ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਬਿਜਲੀ ਹਾਂ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਹਰਕਾਰੇ ਹਾਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਾਂ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਲੈ ਔਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ ਜਦ ਤੱਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਾਬੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਚਾਬਕ ਉਤੇ ਚਾਬਕ ਚਲੋਂਦੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਚੋਟ ਉਤੇ ਚੋਟ ਲਗਾਈ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ?

ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਕ ਮੁਨਾਸਬ ਮੌਕਾ ਸਮਝ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦਾ ਬਿਗਲ ਬਜੋਂਦੇ ਹਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਆਰੀਆ ਸਿਖ, ਸਨਾਤਨੀ, ਸਿੱਖ, ਬ੍ਰਹਮੂ, ਜੈਨੀ ਸੱਯਾ ਕਾਦੀਆਨੀ, ਪਾਰਸੀ, ਭੀਲ, ਆਸਤਕ, ਨਾਸਤਕ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਤਕ ਬਗ਼ਾਵਤ, ਯੁੱਧ, ਜੰਗ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਪੁਚੋਂਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਸੁਨੋਂਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾ ਅਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਯਾਦ ਕਰੋਂਦੇ ਹਾਂ।

ਕਿਸ ਦੀ ਤੁਫੋਂ?

ਗ਼ਦਰ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੀ ਅਸਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਉਹਨਾਂ ਤਮਾਮ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਜਾ, ਨਵਾਬ, ਰਾਏ ਬਹਾਦਰ, ਸੂਦਾਰ ਬਹਾਦਰ, ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ, ਆਨਰੇਬਲ, ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਸ਼ਕਾਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ, ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਰਾਗ ਗੌਂਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਗ਼ਬੀਬ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਰੜੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਸਤਾਈ ਹੋਈ ਪ੍ਰਜਾ ਵਲੋਂ ਵਕੀਲ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਨਾਂਮ ਲੇਵਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਤੋਪ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ (ਦਿੱਲੀ) ਦੇ ਦੂਖਤਾਂ ਨਾਲ ਲਟਕਾ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੇਲਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਹਲੂ ਅਤੇ ਖੂਹ ਅੱਗੇ ਜੋਇਆ ਗਿਆ, ਸਮਝੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗ਼ਦਰ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਦਰਾਸ, ਬੰਬਈ, ਮਹਾਂਰਾਸਟ੍ਰ, ਬੰਗਾਲ, ਗੁਜਰਾਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਛਾਈਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਜ਼ਾਲਮ ਡਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਅਥਵਾ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬਲੰਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਨਾਲ ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਬਿਗਲ ਬਜੋਂਦੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਬ੍ਰਸਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗ੍ਰਜਤੇ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ, ਜਦ ਬਦਲ ਔਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਵਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਬੱਦਲ ਵਰਖਾ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ ਹੈ, ਬੱਸ ਅਸਾਂ ਨੇ ਚਵੀਂ ਪਾਸੀਂ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਬੱਦਲ ਫੈਲਾ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਜਲ ਭਰ ਰਖਯਾ ਹੈ, ਹੁਨ ਵਰਖਾ ਹੋਈ ਕੁ ਹੋਈ ਹੈ, ਕੋਈ ਡੇਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਏਸ ਵਰਖਾ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉੱਠਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਤਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋ ਕਿ ਹੁਨ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਫਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਏਸ ਵੇਲੇ ਫਰਾਂਸ, ਬਿਲਜੀਅਮ, ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ, ਇਟਲੀ, ਪਾਡਾਂਚੇਰੀ ਸਭ ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਬੁੱਢੇ ਹਿੰਦੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਐਨ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਲੀਡਰ ਸੂਰਜ ਬਹਾਦ੍ਰ ਸ਼ੇਰ ਗ਼ਦਰ ਏਸ ਵੇਲੇ ਬੜੀ ਆਨ, ਬਾਨ, ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿਟਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਲਮ ਡਾਕੂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹਥੌੜਾ ਉੱਤੇ ਹਥੌੜਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਬਦਕਾਰ ਫਰੰਗੀ ਨੂੰ ਸਾਹ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦੇਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪਨੇ ਬੇਖਬੂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਗੌਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਠੋ! ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਹਾਦ੍ਰ ਜਰਮਨ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮਾਰੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਏਸ ਦੀ ਖੋਪਰੀ ਉੱਤੇ ਗੁਰਜ਼!

ਲੋਕਨ ਪਯਾਰੇ ਹਿੰਦੀਓ! ਜ਼ਰਾ ਵਿਚਾਰੋ, ਕਿ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਅਕੱਲੇ ਥੋੜੇ ਸੇਵਕ ਕਿਸ ਤ੍ਰਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਜੋ ਇਹ ਬੀੜਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੇਹਨਤ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਇਹ ਤੈਹਰੀਕ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਇਕ ਯਾ ਦਸ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮਲਕਯਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤੈਹਰੀਕ ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰ ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰਾਤ ਦੇ ਢੇਰ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਸਸਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਰਜਨਾਂ ਸੇਵਕ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਛਾਪਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਨੀ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਪਯਾਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਪੜਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਦੇ ਹਨ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਏਸ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਝੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਅਕੱਠੇ ਹੋਨ, ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਛ ਏਸੇ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਬੀਰ ਸਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਫਰਿਸਤ ਵਿੱਚ ਆਪਨਾ ਨਾਮ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਨਾ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰੋ।

ਬੌਹਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈ ਪੁਛਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਕੀ ਕੀਮਤ ਹੈ? ਗ਼ਦਰ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਜੰਗ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬੇੜਾ ਗਰਕ ਹੋ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਭੈੜੀ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰੀ ਦੀ

ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਇਟ ਨਾਲ ਇਟ ਵਜ ਜਾਏ, ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਫੌਜ ਦੇ ਤੂੰਬੇ ਉੱਡ ਜਾਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹੱਥ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਵੱਢੇ ਜਾਨ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਝੂਠ ਬੋਲਨ ਵਾਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਘੰਡੀ ਤੋਂ ਹੀ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਫਰੇਬੀ ਦਿਮਾਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਪੱਥਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਦਿਲ ਸਦੀਵ ਵਾਸਤੇ ਪਾਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਆਖਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹਟ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫਰੇਬ ਝੂਠ ਕਪਟ ਦਾ ਜਾਲ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਅਤੇ ਤਮਾਮ ਸਰੇ ਗੁਲਾਮ ਦੇਸ਼ ਆਰਾਮ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ।

ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਇਹ ਕੀਮਤ ਕਈ ਤ੍ਰਾਂ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਧੰਨ ਹੈ, ਉਹ ਖੁੱਲੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਧੰਨ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਭੇਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਚਾਰ ਸੌ ਜਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਏਥੇ ਲੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਧੰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵਿਦਯਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਦੇਵੇ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਜਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ੈਹਰ ਸ਼ੈਹਰ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਜੁਲਮ ਗ਼ਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਾਵੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਪਟ ਦਾ ਜਾਲ ਤੋੜ ਦੇਵੇ, ਅਤੇ ਬੇਸਮਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹਟਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਤਲਵਾਰ ਹੈ, ਬਲ ਹੈ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਜਾਏ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿੱਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਾਮ ਪੀਣ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਘਾਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੁੱਖ ਅਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਨੇ, ਬੱਸ ਬਹਾਦਰੋ! ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ, ਜੰਗ ਦਾ ਬਿਗਲ ਬਜ ਗਿਆ, ਸਭ ਨੂੰ ਅਪਨਾ ਅਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਨਾ ਅਪਨਾ ਧੰਨ, ਬਲ ਅਤੇ ਵਿਦਯਾ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਨੇ ਪੈਹਰੇ ਉੱਤੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਢਾਲ ਤਲਵਾਰ ਸਜਾ ਕੇ ਡਟ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਏ।

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 6 ਅਕਤੂਬਰ 1914)

ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ

ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਪੈਹਲੀ ਨੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਜਨਮ ਲਿਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਥੋੜੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਸਚ ਮੁਚ ਬੜੇ ਗ਼ਦਰ ਕਰਵਾਏ, ਏਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਖੁਦ ਬੜੇ-2 ਗ਼ਦਰ ਦੇਖੇ, ਅਤੇ ਬੜੇ-2 ਗ਼ਦਰ ਕਰਕੇ ਬੜੀ 2 ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਫਤੋਹ ਪਾਈ, ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਦਿਤਾ, ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਬੌਹਤ ਸਾਰੇ ਜੁਦਾ 2 ਫਿਰਕਿਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਜੋੜ

ਦਿਤਾ (ਯਾਨੀ ਮਲਾਪ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਆਸਮਾਨ ਪਰ ਆਸ਼ਾ ਦਿਯਾਂ ਕਿਰਨਾਂ ਚਮਕਾ ਦਿਤੀਆਂ)

ਗ਼ਦਰ ਪੈਹਲਾਂ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਚਲੋਣ ਵਾਲੀ ਮੈਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਛਪਵਾਈ ਅਤੇ ਡਾਲਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਥੋੜੇ ਸਨ (ਯਾਨੀ ਬੌਹਤ ਡਾਲਰ ਜਮਾ ਨਹੀਂ ਸਨ) ਪਰ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਖਾੜ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਤੋਪਖਾਨਾ (ਯਾਨੀ ਬੜੀ ਮੈਸ਼ੀਨ ਬਣਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਿਕਰੀ ਬਹੁਤੀ ਹੋ ਗਈ ਚੌਹਾਂ ਪਾਸੇਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਮੰਗ ਹੋਣ ਲਗੀ ਅਤੇ ਇਤਨੀ ਇਸ ਦੀ ਨਾਮਵਰੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਫੜਿਆ, ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਕੰਬ ਉਠੀ ਅਤੇ ਫਰੰਗੀ ਨੂੰ ਹਸਦ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨੀ ਨੇ ਕਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਨੇ ਬੜੇ ਮੋਟੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਐਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਤਕ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਵੁਰਧ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਅਤੇ ਰਪੋਟਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਐਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੈਹਕਮਾ ਐਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਠਾਯਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗਰਵਨਮਿੰਟ ਨੇ ਅਪਨਾ ਸਾਰਾ ਬਲ ਅਤੇ ਅਪਦੀ ਸ਼ਾਨ ਗ਼ਦਰ ਤੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖਰਚ ਕੀਤੀ ਪਰ ਗ਼ਦਰ ਜੋ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੀ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਦਾਨ ਸੇ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਜੋ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਜੋ ਸਚੇ ਗਰੀਬ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੇ ਨਿਕਲਤਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਜੋ ਸੱਚੀ ਸੇਵਾ ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਪਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗਰਵਨਮਿੰਟ ਨੇ ਐਸੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਧਮਕਾਯਾ ਕਿ ਉਹ ਮੂੰਹ ਦੇ ਬਲ ਡਿਗ ਪਈ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਵਾਂਗ ਗਜਦਾ ਰਿਹਾ, ਹਾਥੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਰਿਹਾ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਨੀ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਐਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਚੀਨ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਫੀਜੀ, ਨੀਉਜੀਲੈਂਡ, ਸਿਆਮ, ਅਫਰੀਕਾ, ਈਰਾਨ, ਤੁਰਕੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਯੋਰਪ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨਚੌਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਥਵਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਰਾਜ ਨਗਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਨ ਆ ਗਿਯਾ ਹਾਂ, ਖਾਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਾਟ ਹਾਰਡਿੰਗ ਨੇ ਸ਼ਿਮਲੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਪੁਰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖਾੜ ਆਪਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਲਾਟ ਹਾਰਡਿੰਗ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਬਾਪ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਬੰਦ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਮੇਰਾ ਘਰ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਚਾਹੂੰ, ਉਥੇ ਫਿਰੂੰ। ਬੇਸ਼ਕ ਐਸਾ ਹੀ ਹੋਯਾ, ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਚੌਂਹੀ ਪਾਸੀਂ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਬੌਹਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼

ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਯਾ, ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਲ ਦਿੱਤਾ, ਸੁਤੇ ਹੋਏ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਗਫਲਤ ਦੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਗਾਯਾ, ਰੌਂਦੇਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਯਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਯਾ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ੈਹਰ-ਸ਼ੈਹਰ, ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ, ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਨ ਲੱਗੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਤਕ ਕਿ ਹੁਨ ਸਚ ਮੁਚ ਹਿੰਦੋਤਾਨ ਤੋਂ ਗ਼ਦਰ ਦੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਔਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਾ ਕੇਵਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸਗਵਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਾਰੇ ਯੌਰਪ ਵਿਚ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਰੂਸ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਏਸੇ ਤੰਗ ਜਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਫਰੀਕਾ, ਮਿਸਰ, ਅਲਬਾਨੀਆਂ, ਰੂਸ ਵਿਚ ਕੌਮੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਗ਼ਦਰ ਕੀਤਾ।

ਏਹ ਮਾਲੂਮ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ਼ਦਰ ਤੋਂ ਪੈਹਲਾਂ ਭੀ ਤਾਂ ਲਾਖਾਂ ਹਿੰਦੀ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰੈਹੰਦੇ ਸਨ, ਹਾਂ ਏਸ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿਤਾ, ਉਠਾ ਦਿਤਾ, ਚੁੱਕਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਰੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦਿਤਾ, ਸਾਰੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਅੱਕਠਾ ਕੀਤਾ, ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗਾਰ ਵਿਚ ਚਮਕਾਯਾ, ਸਾਰੇ ਜੌਰ ਨੂੰ ਇਕ ਮਿਯਾਨ ਵਿਚ ਭਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਏਹ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਅੱਕਠੇ ਹੋਨ, ਆਪਨੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾ ਜਮਾਂ ਕਰੋਂ, ਅਤੇ ਸਭ ਦੇਸ ਪਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਨੇ ਭਰਾ ਭਰਾ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਅੱਕਠੇ ਵੈਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਦਸੋ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਰੁੱਧ ਜੁੜ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰੋ। ਸਚ ਮੁਚ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੇਸ਼ਮਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦੇਖੇ ਅਤੇ ਅਣਗਿਨਤ ਗ਼ਦਰ ਕਰਵਾਏ। ਲਖਾਂ ਡਾਲੇ ਖਰਚ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਕਰੋੜਾ ਡਾਲੋਂ ਸੋਂ ਭੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਕੌਮੀ ਇਤਫਾਕ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਗ਼ਦਰ ਖਰੀਦਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਆ, ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਆਂ ਜੈਸਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਨਾ ਸਖਾਆ, ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਹਿੰਦ ਦੇ ਅਗੇ ਝੁਕਾਯਾ, ਏਕ ਹੀ ਬਾਰ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਓ ਸਚ ਗਲ ਤਾਂ ਏਹ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਆਪਨੀ ਯਾ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਡਰਾਯਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਖਾੜ ਤਿਯਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੁਨ ਤਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਹੁਨ ਤਕ ਡਾਕੂਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੀ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਲੁਟ ਮਾਰ, ਧਾੜ ਸੁਰੂ ਹੈ, ਹੁਨ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ, ਫਾਂਸੀ, ਜਿਲਾ ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਹੁਨ ਤਕ ਛੋਟੇ ਬਚੇਆਂ ਦੇ ਕੋਰੜੇ ਅਤੇ ਬੈਂਤ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੁਨ ਤਕ ਜਮੀਦਾਰਾਂ ਪਰ ਟੈਕਸ ਚੜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੁਨ ਤਕ

ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੁਨ ਤਕ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੂਜੇਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਸੈਹ ਰਹੀ ਹੈ, ਹੁਨ ਤਕ ਮਾਤਾ ਹਿੰਦ ਦੀਆਂ ਨਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਖੂਨ ਦੇ ਫੁਵਾਰੇ ਜਾਰੀ ਹਨ, ਹਾਂ ਐ ਮਰਦਾਨੇ ਹਿੰਦੀ ਜਵਾਨੇ ਜਲਦੀ ਲੋ ਹਥਿਆਰ, ਗ਼ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਆਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਆਪਨਾ ਆਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਨਹੀਂ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸੇਵਕ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਦਮ ਨਾ ਲੈਨ, ਜਦ ਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗ਼ਵਰਨਮਿੰਟ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹੈ, ਬਸ ਵੇਹ ਨਮੇ ਸਿਰੇ ਨਏ ਸਾਲ ਫਿਰ ਕਮਰ ਬਨ ਕੇ ਆਪਨੀ ਡੀਊਟੀ ਪਰ ਡਟ ਕੇ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਰੇ ਕਰੋੜੋਂ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਨਮੇਂ ਸਾਲ ਨਏ ਅਰਾਦੇ ਲੇ ਕਰ ਮਰਦ ਬਨ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਡਟ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਧਨ ਦੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਭੇਜਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਹੋ ਕੇ ਪੈਹਲਾਂ ਤੋਂ ਬੌਹਤਾ ਦੱਮ ਖਮ ਸੇ, ਸਚ ਤਾਂ ਏਹ ਹੈ, ਕਿ ਏਹੀ ਵੇਲਾ ਹੈ, ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਜਾਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਨਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 1 ਨਵੰਬਰ 1914)

ਪੈਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ 1915 ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਤੀਜਾ ਸਾਲ

ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ, 1915 ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਨ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਪਹਿਲੀ ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਵਾਨ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ 2 ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਿਖੇ ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਕੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਿੰਦ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਕੰਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਿਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਲੰਡਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਆਲਮ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਮਲੇ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਚੋਟੀ ਉੱਤੇ ਵਾਇਸਾਰਾਏਹਾਰਡਿੰਗ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਕਤ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਉਤਾਰ ਵਾਸਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮਹਿਕਮਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਹਰ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੜਕੇ ਅਤੇ ਪਸੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਪੜੀ ਗਈ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਨੇ ਅਕਸਰ

ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨੋਂ ਫੜ ਕੇ ਜਗਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਗੇ ਟੇਢੇ ਅਤੇ ਭੁੱਲੇ ਭੁੱਲੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਨਵੀਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦੇਸੀ ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਸੁਖ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕ ਐਸਾ ਰਸਤਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਹਰ ਇੱਕ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੜਕ ਨੂੰ ਖੂਬ ਪੱਕਾ ਕਰਨ, ਇਸ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਅਤੇ ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਕੁੱਟਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਛਿੜਕਨ, ਹੁਣ ਹਰ ਇੱਕ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਬੁਨਿਆਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ।

ਗ਼ਦਰ ਪਹਿਲੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਹਫਤਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਪਰਚਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੇ ਪੈਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ, 1914 ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੁਲਕ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਣ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਇਆ, ਝੱਟ ਨੂੰ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਨਏ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚੋਂ ਨਏ ਖਿਆਲ ਲੈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਔਰ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਸ ਉਰਦੂ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜਰਾਤੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪੀਆਂ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਇਸ ਤੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਮਕਿਆ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਦਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਸੁਰਤ ਟਿਕਾਣੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਮੁਹੰਮਦ ਬਰਕਤ ਉਲਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਪਾਨ ਤੋਂ ਆ ਗਏ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਮੁਲਕ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਮਨਮੋਹਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਨਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦਿਨ

ਦੁਗਣੀ ਅਤੇ ਰਾਤ ਚੋਗਣੀ ਤਰੱਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਪਰਚਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਬਾਗੀਆਨਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਪੀਆਂ ਅਤੇ ਬਿਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹਿੰਦੀਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਲਕੀ ਮੁਹੱਬਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਮਕਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਰਦੂ, ਗੁਰਮੁਖੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਗੋਰਖਾ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਨੰਬਰ ਨਿਕਲੇ। ਬੰਗਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪੀਆਂ। ਬਗ਼ੈਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੋਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਗ਼ਦਰੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਿਕਲੇ, 600000 ਜਿਲਦ ਪੁਸਤਕ ਨਿਕਲੀ ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਬੜਾ ਅਸਚਰਜ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਤੀ ਹੋਈ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਛਪੀਆਂ ਹਨ। ਲਿਖਣਾ, ਛਪਣਾ, ਸਰਕੁਲੇਸ਼ਨ, ਡਪਾਰਟਮੈਂਟ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਇਮ ਹੋਏ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਇਤਨੀ ਭਾਰੀ ਤਰੱਕੀ ਦਾ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮਿਸਾਲ ਤਾਂ ਕਿਸੀ ਮੁਲਕ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਕਿ ਕੀਮਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਬਾਗੀਆਨਾ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮੁਫ਼ਤ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਣ। ਗ਼ਰੀਬ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਤਿ ਕਠਿਨਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਕਮਾ ਕੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਉੱਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਸੇਵਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੁਫ਼ਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈਓ; ਵੇਖੋ ਉਪਰ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਓ; ਅੱਜੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਿਆ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਤਦ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜਦ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਤੋੜੀ ਨਾ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਅਟਕ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਸੁਸਤ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਗ਼ਦਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਲਈ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਸਗੋਂ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਅਜੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹੈ, ਤੀਸਰੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਇਸ ਨੇ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤਾਂ ਜਵਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕੰਮ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੇਵਲ ਧਨ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਬੂਟਾ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ, ਸ਼ਹਿਦ, ਘੀ, ਅਤੇ ਸ਼ਰਬਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਪਿਆਸ ਨਹੀਂ ਬੁਝਦੀ। ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੂਟਾ ਨੌਜਵਾਨ ਹਿੰਦੀਆਂ

ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਿਆਸ ਕੇਵਲ ਗੁਲਨਾਰ ਖੂਨ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹਾਏ, ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਤੇਰੇ ਤੀਹ ਕਰੋੜ ਬੱਚੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਅੱਜ ਜ਼ਖਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਢਾਲ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਲ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਰੁਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਵਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਦਾਨ ਬੱਚੇ ਤੜਫ ਤੜਫ ਕੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੀ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਮਾਤਾ ਰੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬੱਚੇ ਫਾਂਸੀ ਤੇ ਲਟਕ ਰਹੇ ਹੈਂ, ਉਮਰ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਟਾਟ ਬੋਰੀਆਂ ਪਾਈ ਸੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਕੋੜੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੇਖ ਭਾਲ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਚੁੱਪ ਹੋ? ਕਿਉਂ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਬਲ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਬੈਠੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਗਾਨੇ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਦ ਤੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ? ਆਓ, ਇਸ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਇੱਕਠੇ ਹੋਈਏ, ਇਨਸਾਫ ਅਤੇ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਜਾਵੋ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਦੇ ਥਲੇ ਆ ਕੇ ਡੰਕੇ ਦੀ ਚੋਟ ਦੇ ਨਾਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਫੇਰੋ। ਭਾਈਓ, ਰਸਤਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਕਤ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝੋ, ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰੋ, ਵਿਦਿਆ, ਧਨ ਅਤੇ ਬਲ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕਰੋ, ਅਖੀਰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦੇਵੋ - ਮਾਰੋ ਮਾਰੋ, ਲੋਹੇ ਤੇ ਹਥੜਾ ਮਾਰੋ। ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਲਾਲ ਅੰਗਿਆਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜ਼ਖਮੀ ਸ਼ੇਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਲੋਂ ਫੇਰ ਸਖਤ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦਾ ਹੈ, ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਪਿੱਛੇ ਹੱਟ ਜਾਵੋ, ਸੂਰਬੀਰ ਅੱਗੇ ਵੱਧੋ ਅਤੇ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵਹਾ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਓ, ਗ਼ਦਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਓ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲੋਂ ਦੋਸਤ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਧੰਨ ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਸੰਭਲ ਕੇ ਚਲੋ, ਕਿਹਾ ਮੰਨੋ। ਭੇਡੇ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੱਲੇ ਬਣਨੀਆਂ ਛੱਡ ਦੇਵੋ ਅਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖੂਬ ਕਾਇਮ ਕਰੋ। ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਘੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਾਸਤੇ ਭੀ ਘੜੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹੱਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦੇ

ਤੀਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹਾਦਰੀ ਦਿਖਾਉ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੋ “ਮੁਸੀਬਤ ਕੇ ਡਰ ਰੰਜ ਹੋਲ ਸੇ ਬਹਾਦਰੀ ਬਦਲਤੇ ਹੈਂ ਕਬ ਕੋਲ ਸੇ; ਹਮ ਹੈਂ ਜਾਨ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਮੈਦਾਨ ਸੇ ਟਲੇਂਗੇ ਹਰਗਿਜ਼ ਉਹ ਔਰ ਹੈਂ ਕੋਈ ਖੌਫ਼ ਸੇ ਡਰਨੇ ਵਾਲੇ। “

ਜਵਾਨਾ ਵਤਨ ਕਬ ਆਫ਼ਤੋਂ ਸੇ ਜੀ ਚੁਰਾਤੇ ਹੈਂ

ਜੋ ਤੀਰ ਆਤੇ ਹੈਂ ਮਰਦੋਂ ਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਨੇ ਪਰ ਖਾਤੇ ਹੈਂ।

ਰਾਮ ਚੰਦ

(ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ, 1 ਨਵੰਬਰ 1915)

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ

ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਨੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੁਫ਼ੀਆ ਖ਼ਤ-ਪੱਤਰ ਦਸਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਡਰ ਸਾਰੇ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਤਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਲਗਿਆ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਇਸ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਪੰਚਾਇਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਡਾਕੂ ਤੇ ਗ਼ਦਰੀ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਹਿੰਦੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਿਸਟਰ ਚੈਮਬਰ ਲੈਨ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗ਼ਦਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਬੇ-ਬੁਨਿਆਦ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੰਗੀ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਫ਼ ਉਡਾ ਕੇ ਫ਼ੌਜੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ? ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਡਾਕਖ਼ਾਨੇ ਤੇ ਇਤਨੀ ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਕਿਉਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹਰ ਖ਼ਤ ਜੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਖੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਪਰ ਇਹ ਮੁਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੰਗੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਖੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਾਂ ਸੈਨਸਰ ਦੇ ਹੱਕ ਕਾਰਨ ਖੋਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੇੜੇ (ਲਗਭਗ) 300 ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ, ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਝੰਗ, ਤਿੰਨ ਸੌ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਜੰਗੀ ਕਾਨੂੰਨ

ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਹਰ ਥਾਂ ਗ਼ਦਰ ਉਠ ਖੜਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਝਾਂਸੀ ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਮੇਰਠ ਵਿੱਚ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗ਼ਦਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਥਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਭੈਅ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ :- “ਬੈਂਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕ ਰਕਮਾਂ ਕੱਢਾਉਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਿਲ ਜੁਲ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਕਟਰ ਸੋਸ਼ਲ ਰੀਫਾਰਮਰ ਫੜੇ ਗਏ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਮਿਸਟਰ ਚੈਮਬਰ ਲੈਨ ਹੀ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੋਊ ਕਿ ਵੱਡੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਆਖਣਾ ਚਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

(ਅ) ਕਾਵਿ-ਕਥਨ

ਗਦਰ-ਪ੍ਰੇਮ

ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਗਦਰ ਪੜ੍ਹਨਾ,
ਏਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਚੇਗੀ ਜਾਨ ਸਾਡੀ।
ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਅਖਬਾਰ ਨਾਹੀਂ,
ਐਵੇਂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਸਿਰੇਂ ਮਕਾਨ ਸਾਡੀ।
ਠੀਕ 'ਗਦਰ' ਨੂੰ ਪੀੜ ਮਲੂਮ ਸਾਡੀ,
ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਾ ਹਾਣ ਸਾਡੀ।
ਗੱਲਾਂ ਦਸਦਾ ਸੱਚੀਆਂ 'ਗਦਰ' ਸਾਨੂੰ,
ਲਈ 'ਗਦਰ' ਨੇ ਨਬਜ਼ ਪਛਾਣ ਸਾਡੀ।
ਬੇੜੀ ਜਾਂਵਦੀ ਸੀ ਰੁੜੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੁ ਦੇ,
ਫੜੀ 'ਗਦਰ' ਮਲਾਹ ਨੇ ਆਣ ਸਾਡੀ।
ਹੋਈ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਬੰਦ ਜਿਹੜੀ,
ਦਿਤੀ 'ਗਦਰ' ਨੇ ਖੋਲ੍ਹ ਜ਼ਬਾਨ ਸਾਡੀ।
ਜਦੋਂ ਬਦਲਸੀ 'ਗਦਰ' ਖਿਆਲ ਸਾਡੇ,
ਤਾਂਹੀ ਚੱਲੇਗੀ ਤੋਪ ਮੈਦਾਨ ਸਾਡੀ।
ਅਜੇ ਸਵਾ ਮਹੀਨੇ ਦਾ 'ਗਦਰ' ਹੋਇਆ,
ਜਾਂਦੀ ਮਚਦੀ ਧੁੰਮ ਜਹਾਨ ਸਾਡੀ।
ਏਸ 'ਗਦਰ' ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਧਰਮ ਸਾਡਾ,
ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ 'ਗਦਰ' ਹੈ ਆੜ ਸਾਡੀ।
ਜੇਕਰ ਅਜੇ ਨਾ 'ਗਦਰ' ਦੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ,
ਧਰਤੀ ਹੋਏਗੀ ਝਬ ਉਜਾੜ ਸਾਡੀ।
ਕੌਮ ਵਹਿਸ਼ੀਆਂ ਵਾਂਗਰਾਂ ਮਰੂ ਸਾਡੀ,
ਕਿਸੇ ਰੋਜ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਦਿਹਾੜ ਸਾਡੀ।
ਛੇਲੀ ਪਈ ਮਿਆਂਕਦੀ ਜਾਵੰਦੀ ਹੈ,
ਚੁਕੀ ਜਾਂਵਦਾ ਅੱਜ ਬਘਿਆੜ ਸਾਡੀ।

ਰਾਵਣ ਵਾਂਗ ਸਵਰਨ ਦੀ ਬਣੀ ਲੰਕਾ,
 ਦਿਤੀ ਆਣ ਫਰੰਗੀਆਂ ਸਾੜ ਸਾਡੀ।
 ਸਾਨੂੰ 'ਗਦਰ' ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਖਬਰ ਦਿਤੀ,
 ਖੇਤੀ ਖਾਂਵਦੀ ਜਾਂਵਦੀ ਬਾੜ ਸਾਡੀ।
 ਏਸ 'ਗਦਰ' ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਮੁੱਲ ਯਾਰੋ,
 ਦਿਤੀ 'ਗਦਰ' ਨੇ ਅੱਖ ਉਘਾੜ ਸਾਡੀ।
 ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਕਰੇਗਾ ਤੁਰਤ ਰਾਜੀ,
 ਫੜੀ 'ਗਦਰ' ਹਕੀਮ ਨੇ ਨਾੜ ਸਾਡੀ।
 (ਲੇਖਕ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ, ਗਦਰ 23 ਦਸੰਬਰ 1913)

ਗਦਰ ਦਾ ਹੋਕਾ

ਆਓ ਦੇਸ਼ ਭਾਈ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਾਲੇ,
 ਢੰਗ ਸੋਚੀਏ ਦੁਖ ਮਿਟਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਪਿਆ ਤੌਕ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਗਲ ਸਾਡੇ,
 ਕਰੀਏ ਜਤਨ ਹੁਣ ਏਸ ਨੂੰ ਲਾਹਵਣੇ ਦਾ।
 ਮਰਨਾ ਭਲਾ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ,
 ਨਹੀਂ ਸੁਖਨ ਇਹ ਮਨੋਂ ਭੁਲਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਮੁਲਕ ਜਾਗਿਆ ਚੀਨ ਜੋ ਘੂਕ ਸੁੱਤਾ,
 ਢੋਲ ਬੱਜਿਆ ਹਿੰਦ ਜਗਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦਾ ਨਾਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰਸਨ,
 ਅਜੇ ਹੈਈ ਵੇਲਾ ਸੰਭਲ ਜਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਾ ਵੈਰ ਬਰੋਧ ਰੱਖੋ,
 ਵੇਲਾ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਮਾਰ ਮੁਕਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਬੇੜਾ ਅਸਾਂ ਦਾ ਵਿਚ ਤੋਫਾਨ ਪਿਆ,
 ਕਰੀਏ ਜਤਨ ਕੋਈ ਬੰਨੇ ਲਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਉਠੋ ਨਾਲ ਹਿੰਮਤ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੀਏ,
 ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਦੇਰੀਆਂ ਲਾਵਣੇ ਦਾ।

ਪਾਣੀ ਪਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾਹੀ,
 ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਜੜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਰਾਜਨੀਤ ਦੀ ਨੀਤ ਨੂੰ ਫੜੋ ਯਾਰੋ,
 ਜੇ ਕਰ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਚੈਨ ਮਟਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਦਗੋਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਮਾਰੀਏ ਦਗੇ ਸ਼ੇਤੀ,
 ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਹੈ ਜੁਲਮ ਮਟਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਮੱਥਾ ਆਣ ਜੁੜਿਆ ਨਾਲ ਅਕਲਮੰਦਾਂ,
 ਬਖਤ ਅਕਲ ਸੇਤੀ ਅਕਲ ਪਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਨਾ ਪੰਡਤਾਂ ਕਾਜੀਆਂ ਦੀ,
 ਨਹੀਂ ਸ਼ੌਕ ਹੈ ਬੇੜਾ ਡੁਬਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਮੰਦਰਾਂ ਮਸਜਦਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕੰਮ ਸਾਡੇ,
 ਛੱਡੋ ਖਿਆਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਪੋਥੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਜੋ,
 ਐਵੇਂ ਢੰਗ ਸੀ ਬਖਤ ਲੰਘਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਜਪ ਜਾਪ ਦਾ ਬਖਤ ਬਤੀਤ ਹੋਇਆ,
 ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇਗ ਉਠਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਗੱਲਾਂ ਫੋਕੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ,
 ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਯੁੱਧ ਮਚਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਨਾਮ ਉਨਾਂ ਦਾ ਵਿਚ ਜਹਾਨ ਰੋਸ਼ਨ,
 ਜਿਨਾਂ ਸ਼ੌਕ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲੀ,
 ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਗਦਰ ਮਚਾਵਣੇ ਦਾ।
 ਆਓ ਵਿਚ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਕੁਦ ਪਈਏ,
 ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਪਿਛਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵਣੇ ਦਾ।

(ਲੇਖਕ, ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ, ਗਦਰ 20 ਜਨਵਰੀ 1914)

ਲੜਾਈ ਦਾ ਬਿਗਲ

ਡੇਰਾ ਆਣ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਇਆ,
ਹਰਿਦਿਆਲ ਹੋਰੀਂ ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੋਏ।
ਪਾਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਕੁਲ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦਾ,
ਦਰਸ਼ਨ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਆਣ ਹੋਏ।
ਦਿਤੀ ਸਿਟ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਛੱਟ ਪਿਛਾਂ,
ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਆਣ ਗਿਆਨ ਹੋਏ।
ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਛੱਡ ਖਿਆਲ ਦਿੱਤਾ,
ਤਾਹੀਓਂ ਦੋਸਤੋ ਕੰਮ ਵੈਰਾਨ ਹੋਏ।
ਗੋਰੇ ਗੱਲ ਕੀ ਅਸਾਂ ਦੇ ਹੈਨ ਅੱਗੋ,
ਲੜਨ ਮਰਨ ਦੇ ਜਦੋਂ ਧਿਆਨ ਹੋਏ।
ਚੱਲੋ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੱਲੀਏ ਜੁਧ ਕਰਨੇ,
ਇਹੋ ਆਖਰੀ ਬਚਨ ਫਰਮਾਨ ਹੋਏ।
ਗਿਦੜ ਪਿਛਾਂਹ ਤੇ ਜਾਣਗੇ ਸ਼ੇਰ ਅੱਗੋ,
ਜਦੋਂ ਬਿਗਲ ਲੜਾਈ ਦੇ ਆਣ ਹੋਏ।

(ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ, ਗਦਰ 10 ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਵਿਤਾ)

ਰਹੇ ਗਰਕ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਰੇ

ਕਿਵੇਂ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰੀਏ,
ਪਤਾ ਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਦਾ।
ਕਰੋ ਸਤ ਸੰਗਤ ਸੰਗ ਦੂਰ ਹੋਵੇ,
ਕਰੋ ਦੂਰ ਹੁਣ ਸੰਗ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦਾ।

*(ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ, ਗਦਰ 31 ਮਾਰਚ 1914 ਵਿਚ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ)*

ਵੈਰੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ

ਆਣ ਰੰਗ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਪਲਟ ਗਿਯਾ,
 ਧੁਮ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ।
ਸੁਕੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਗਦਰ ਨੇ ਮਾਰ ਛਿੱਟੇ,
 ਜਾਨ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।
ਕੌਮ ਉਂਘਦੀ ਪਈ ਸੀ ਨੀਂਦ ਅੰਦਰ,
 ਬਾਹੋਂ ਪਕੜ ਉਠਾ ਬਠਾ ਦਿੱਤੀ।
ਕੀਤਾ ਕਲਮ ਨੇ ਕੰਮ ਹੈ ਤੋਪ ਵਾਲਾ,
 ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਦੀ ਨਿਓਂ ਹਲਾ ਦਿੱਤੀ।
ਜਿਵੇਂ ਬੱਕਰੀ ਡਰੇ ਬਘਿਆੜ ਕੋਲੋਂ,
 ਖੌਫ ਗਦਰ ਨੇ ਜਾਨ ਸੁਕਾ ਦਿੱਤੀ।

*(ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ, 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ
ਗਦਰ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ)*

ਗਦਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਝੱਟ ਤਿਯਾਰ ਹੋ ਜਾਓ

ਹੋਕਾ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ,
 ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।
ਛੇਤੀ ਗਦਰ ਪੰਜਾਬੀਓਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਓ,
 ਬੜੀ ਡੇਰ ਬੰਗਾਲੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

*(ਲੇਖਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ, 28 ਅਪ੍ਰੈਲ 1914 ਦੇ
'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ
ਵਿਚੋਂ)*

ਕੋਰੜਾ: ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਹਾਂ ਅਖਾਂ ਮੀਟੀਆਂ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਸਾਡੀ ਰਤ ਪੀਤੀਆਂ।

ਜਾਗਦੇ ਨਾ ਮੂਲ ਯਾਰੋ ਸੁੱਤੇ ਘੂਕ ਰੇ,
ਆਣ ਕੇ ਜਗਾਵੇ ਕੇਹੜਾ ਮਾਰੇ ਕੂਕ ਰੇ।
ਬੋਲੇ ਜੋ ਜ਼ਬਾਨੋਂ ਉਹਨੂੰ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਸਾਡੀ ਰਤ ਪੀਤੀਆਂ।

ਧਾਰੇ ਜੋ ਅਰਾਦਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜਗੋਣ ਦਾ,
ਮਿਲੂਗਾ ਅਨਾਮ ਓਨੂੰ ਕਈ ਪੌਂਡ ਦਾ।
ਉਹਨਾਂ ਤਾਈਂ ਪੁਛੋ ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਬੀਤੀਆਂ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਸਾਡੀ ਰਤ ਪੀਤੀਆਂ। ...

ਉਠੋ ਹਿੰਦ ਵਾਸੀਓ ਕੀ ਲੋਹੜਾ ਪੈ ਗਿਯਾ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਜਿੰਦ ਕੱਢ ਲੈ ਗਿਯਾ।
ਕਚੀਆਂ ਕਤਾਬਾਂ ਅਸੀਂ ਪੜ ਲੀਤੀਆਂ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਸਾਡੀ ਰਤ ਪੀਤੀਆਂ। ...

ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਵੇਲਾ ਫੇਰ ਕਦੋਂ ਆਉਗਾ,
ਬਣ ਕੇ ਮੌਰੂਸੀ ਹਿੰਦ ਪਛੋਤਾਉਗਾ,
ਪੜ੍ਹੋ ਅਖਬਾਰ ਗਦਰ ਛਾਪ ਲੀਤੀਆਂ,
ਜ਼ਾਲਮ ਫਰੰਗੀ ਸਾਡੀ ਰਤ ਪੀਤੀਆਂ।

*(ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ, 29 ਨਵੰਬਰ 1914 ਦੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ
ਗਦਰ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ)*

ਕੋਰੜਾ ਛੰਦ

ਸੁਣੋ ਵੀਰ ਹਿੰਦੀਓ ਏਹ ਅਰਜਾਂ ਮੇਰੀਆਂ,
ਪਏ ਸਾਡੇ ਬੀਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ।

ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਏਹੋ ਬੇਨਤੀ ਉਚਾਰਦਾ,
ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਵਾਸਤੇ ਪੁਕਾਰਦਾ,
ਚਲੀਏ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਲਾਈਆਂ ਡੇਰੀਆਂ,
ਪਏ ਸਾਡੇ ਬੀਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ।.....

ਤੁਸੀਂ ਹੈਂ ਜੋ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀ ਉਲਾਦ ਜੀ,
ਕੀ ਖਾ ਲਿਯਾ ਤੁਸਾਂ ਸੁਤਿਆਂ ਨਾ ਆਈ ਜਾਗ ਜੀ,
ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਦਰ ਨੇ ਹੈ ਕਈ ਵੇਰੀਆਂ,
ਪਏ ਸਾਡੇ ਬੀਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ।.....

ਗਦਰ ਦੀ ਨਿਤ ਏਹ ਹੈ ਸਲਾਹ ਜੀ,
ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਜੰਗ ਨੂੰ ਮਚਾ ਜੀ,
ਅੰਤਲੀ ਪੁਕਾਰਾਂ 'ਹਿੰਦੀ' ਕਰੇ ਜੇਹੜੀਆਂ,
ਪਏ ਸਾਡੇ ਬੀਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ।

*(ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ, 6 ਦਸੰਬਰ 1914 ਦੇ 'ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ
ਗਦਰ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚੋਂ)*

ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਨੰ:1 ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅਕੀਸਵੀਂ ਬੈਂਤ

ਡੇਰਾ ਆਣ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਯਾ,
ਹਰਿਦਿਆਲ ਹੋਰੀਂ ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ।
ਝੰਡਾ ਗਦਰ ਦਾ ਆਣ ਬਲੰਦ ਕੀਤਾ,

‘ਕੱਠੇ ਸਿਖ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ।
 ਹੋਕਾ ਫੇਰਿਆ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਸਾਰੇ,
 ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲੀਆਂ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ।
 ਸਾਰਾ ਖੁੱਲਿਆ ਪਾਜ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦਾ,
 ਦਰਸ਼ਨ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਆਣ ਹੋ ਗਏ।
 ਦਿਤੀ ਸਿਟ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਛੱਟ ਪਿਛਾਂ,
 ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਆਣ ਗਿਆਨ ਹੋਏ।

*(ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ
 ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ)*

ਗਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਨੰ:1 ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਾਈਸਵੀਂ ਬੈਂਤ

ਹੋਕਾ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ,
 ਯੁਧ ਕਰਨ ਦੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।
 ਛੇਤੀ ਗਦਰ ਪੰਜਾਬੀਓ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਓ,
 ਬੜੀ ਦੇਰ ਬੰਗਾਲੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।
 ਐਪਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਬੌਹਤ ਭਾਰਾ,
 ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।
 ਝਿੜਕਾਂ ਗੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕਾਹਨੂੰ ਪਏ ਖਾਂਦੇ,
 ਚਲੋ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।
 ਚੱਲ ਕੇ ਗਦਰ ਮਚਾ ਦਿਓ ਝਟ ਭਾਈ,
 ਲੁੱਟੀ ਜਾਂਵਦੇ ਡੇਰ ਕਿਓਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀ।

*(ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ
 ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ)*

ਅੰਤਿਕਾ - 1

ਸਰਕਾਰੀ ਗੁਪਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼

1. NOTICE

POLITICAL A., JANUARY 1914

Nos. 42-43

**PROHIBITION UNDER SECTION 19 OF THE SEA
CUSTOMS ACT, 1878 (VIII OF 1878), OF THE
IMPORTATION INTO BRITISH INDIA OF ANY COPY OF
AN URDU PAPER ENTITLED THE "GADAR" (MUTINY)
PUBLISHED BY THE *Yugantar Ashram* OF SAN
FRANCISCO, U.S.A.**

[NOTES IN THE CRIMINAL INTELLIGENCE OFFICER]

FROM PUNJAB S.B., NO. 3695, DATED THE 20TH
DECEMBER 1913.

Regarding the newspaper "Gadar" (Mutiny).

I am desired to report, for the information of Sir Charles Cleveland, that the Hon'ble Sirdar Gajjan Singh of Ludhiana received by the Foreign Mail of the 7th December a copy of the first issue of an Urdu paper called the *Gadar (Mutiny)* of November 1st, 1913, and published by the *Yugantar Ashram* of San Francisco, U.S.A. It arrived in a closed envelope bearing the dispatch post-mark of Stockton, California, dated the 6th November, 1913.

This paper describes itself as “The enemy of the British *Raj*” and is to be issued weekly in Urdu and Gurmukhi. Its first page contains an article headed “English Rule exposed” in which the writer sets forth what he terms “certain plain facts” such as statements that 50 crores of rupees are drained annually from India to England, that the tax on land amounts to 65 per cent., that there has been an immense increase in famines during British rule and a consequent appalling mortality from starvation, that Englishmen can with impunity kill Indians and dishonour Indian women, but that Indians number some 31 crores whereas the English in India have only a strength of something over one lakh of fighting men; and ends with the significant remark that only 56 years have elapsed since the Mutiny of 1857.

Then follows a leader headed “Our name and work” in which it is explained that the object of the paper is to bring about a rising within a few years “because the people can no longer bear the oppressions and tyranny practised under English rule..... it is now time that this spreading fire were extinguished, this plague were put down, this base, rascally, evil doing and vicious Government were destroyed and arrangement for freedom, education, sanitation..... were made according to the principles of civilization.” The writer then refers to the Mutiny of 1857 which, although it taught the English a lesson and prevented them from swallowing up the Native States was unsuccessful owing to want of unity – and also recalls the abortive Kuka rising of 1872. The work of 1857 and 1872, however, says the writer, was again begun in 1905 by the *Swadeshi* movement, continued by Lajpat Rai and Ajit Singh in 1907 when the zamindars repaired to Lahore with bludgeons in their hands and the native army became disaffected. Later on, it is shown, Indians in South Africa carried on the campaign. Then came the “brave efforts” of Hem Chandra Das who went to Paris, and, on his return, started bomb factories in Calcutta which resulted in the Mozaffurpore outrage on May 20th, 1908, and the introduction of repressive measures which caused many patriots to leave the country and found a second Punjab in California, and the Pacific Coast Hindi Sabha at Portland, Asotria,

St. John, Sacramento, Stockton, etc. The Yugantar Ashram has also been founded in San Francisco, and in this institution books will be compiled, young preachers will be prepared, and preparations for a rising will be taken in hand, etc. etc.

The rest of the paper consists of violent and inflammatory articles, translations of which are in course of preparation and will be forwarded as soon as possible. In this connection it is to be noted that the articles contain mention of both Har Dyal and Madame Cama, and it appears very probable that this paper is concerned with the former's revolutionary scheme (vide pages 1, 5, 6, 7, 8 and 9 of my report on the Delhi bomb outrage).

I am to add that this case is being put up-to-day for the orders of the local Government, but it appears that proscription under the Press Act would be a useless measure, as each issue would have to be proscribed separately and after arrival in this country. I am therefore to suggest, for Sir Charles Cleveland's consideration, the expediency of action under section 19 of the Sea Customs Act, which, of course, can only be undertaken by the Government of India.

2. PROHIBITION UNDER SECTION 19 OF THE SEA CUSTOMS ACT, 1878 (VIII OF 1878), OF THE IMPORTATION INTO BRITISH INDIA OF ANY COPY IN ANY LANGUAGE OF A PAPER CALLED THE "GADAR" (MUTINY) OR "HINDUSTAN GADAR" PUBLISHED AT SAN FRANCISCO, UNITED STATES OF AMERICA.

No. 5247 – 69, dated Simla, the 29th June 1914

In exercise of the powers conferred by section 19 of the Sea Customs Act (VIII OF 1878), and in suppression of the notification in this Department, no. 212-C, dated 22nd December 1913, the Governor General in Council is pleased to prohibit the bringing, by

sea or by land, into British India of any copy in any language of a paper called the “Gadar” (mutiny) or “Hindustan Ghadr” published at San Francisco. United States of America..

No. 5248 – 69, dated Simla, the 29th June 1914

Endorsed by the Government of India, Department of Commerce and Industry.

A copy is forwarded to the Government of Bombay, Revenue Department

Madras, Revenue Department
Bengal, Financial Department
Burma, Revenue Department
Bihar and Orissa, Revenue Department

for information.

A copy is forwarded to the Home Department and the Director General of Posts and Telegraphs, for information.

3. Gadar or Hindustan Ghadr

Commerce and Industry Ministry Notification No. 5447 dated 29 June 1914

Remarks: Newspaper lithographed in Urdu, Gurmukhi, Gujrati, Pashtu, Gurkhali or in any other language whatsoever and printed by Yugantar Ashram at their headquarter 436 Hill Street San Francisco, Calafornia, USA.

4. *Extract from Commonwealth of Australia Gazette, no. 22, dated 20th March 1915.*

PROHIBITION OF IMPORTATION OF CERTAIN INDIAN PUBLICATIONS

PROCLAMATION

By His Excellency the Right Honorable Sir Ronald Craufurd Munro Ferguson (Commonwealth of Australia to wit. R.M. Ferguson, Governor-General) a Member of His Majesty’s Most

Honorable Privy Council, Kinght Grand Cross of the Most Distinguished Order of Saint Michael and Saint George; Governor-General and Commander in- Chief of the Commonwealth of Australia.

Whereas by the *Customs Act* 1901-1904 it is enacted that all goods, the importation of which may be prohibited by Proclamation, are prohibited imports:

And whereas it is desirable to prohibit the importation into the Commonwealth of the following seditious Indian publications:—

The paper in Urdu called the *Ghadr* (Mutiny) published by the *Yugantra Ashram* of San Francisco, United States of America;

The weekly newspaper in urdu entitled *Jehan-i-Islam*, published at Constantinople;

The paper (in whatsoever language) called the *Hindustan Ghadr* published at San Francisco, United States of America;

The monthly paper entitled *The Hindustani* — the official organ of the United India League – published in Vancouver, British Columbia;

The pamphlet in Gurmukhi entitled *Zulum, Zulmm, Gore Shahi Zulum*;

Now therefore I, Sir Ronald Craufurd Munro Ferguson, the Governor-General aforesaid, acting with the advice of the Federal Executive Council, do hereby prohibit the importation into the Commonwealth of Australia of the abovementioned publications entitled ***Ghadr*** (Mutiny), *Jehan-i-Islam*, ***Hindustan Ghadr***, ***Gadr di Gunj***, *The Hindustani* and *Zulum, Zulmm, Gore Shahi Zulum*.

Given under my Hand and the Seal of the Commonwealth, at Melbourne, this eighteenth day of March, in the year of our Lord One thousand nine hundred and fifteen, and in the fifth year of His Majesty's reign.

By His Excellency's Command,
FRANK G. TUDOR,
Minister of State for Trade and Customs.
GOD SAVE THE KING!

5. **PROCEEDINGS OF THE
HOME DEPARTMENT, OCTOBER 1915.**

[Pro. No. 74] "**Ghadr**" incitement
British Legation, Peking, 9th July 1915.

My Lord,

I have the honour to transmit herewith copy of a despatch as marked in the margin which I have addressed to His Majesty's Secretary of State for Foreign (To Foreign Office, no. 167, dated 6th July 1915.) Affairs on the subject of the suppression of a seditious Indian paper at Canton.

I have the honour to be,

My Lord,

Your Excellency's most obedient,

humble servant,

J.N. JORDAN.

His Excellency,

The Right Honourable

The Lord Hardinge of Penshurst, G.C.B., G.M.S.I.,

etc. etc. etc.

Viceroy of India.

6.

Peking, 6th July 1915.

No. 167.

(Copies to India and Tokio)

Sir,

I have the honour to transmit herewith copy of despatch which I have received from His Majesty's Acting Consul-General at Canton reporting that the local Chinese postal authorities have agreed to stop the delivery to British Indian subjects of the seditious paper *Gadar* (Canton, no. 39, dated 21st June 1915).

You will observe that in Mr. Kirke's opinion it is not improbable that this paper may be introduced through the Japanese Post Office, and I therefore have the honour to suggest that it might be well to approach the Japanese Government with a view to the issue to their postal authorities in China of instructions not to deliver to British Indians in China any copies of this paper which may be found in the Japanese mail.

I have approved Mr. Kirke's action and am instructing His Majesty's Consul-General at Tientsin, Hankow and Shanghai to make similar representations to the postal authorities should occasion arise.

I am sending a copy of this despatch to the Viceroy of India and His Majesty's Ambassador at Tokio.

I have the honour to be,
with the highest respect,

SIR,

Your most obedient, humble servant,

J.N. JORDAN.

The Right Honourable

Sir Edward Grey, Bart, K.G., M.P.,

etc., etc., etc.

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦਾ ਖਤ ਚਾਚੇ ਦੇ ਨਾਂ

ਜਿਵੇਂ ਹੀ 1 ਨਵੰਬਰ 1913 ਨੂੰ 'ਗਦਰ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਛਪਿਆ, ਗਦਰੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣੂੰਆਂ ਪਛਾਣੂੰਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਜੋ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਦਾ ਵਾਸੀ ਬਣ ਕੇ 'ਗਦਰ' ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅਤੇ ਛਪਾਈ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਭਲਾ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰ 'ਗਦਰ' ਅਤੇ ਗਦਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ, ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜਿਹਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸਬ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸਰਜਨ ਨਿਯੁਕਤ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚਾ ਡਾ. ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਤਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਏ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ 1914 ਵਿਚ, ਜਦ ਉਸ ਦੀ ਤੈਨਾਤੀ ਕੇਂਦਰੀ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿਚ ਸੀ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਅਖਬਾਰ ਅਤੇ ਪੱਤਰ ਮਿਲਿਆ। ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਦਰੀ ਸੋਚ ਨਾਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝੌਤੀ ਵਜੋਂ ਮੋੜਵਾਂ ਖਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਅੰਤ ਜਦ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਨਾ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਜੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦੇਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕੌੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ (ਮੂਲ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਹੇਠਲਾ ਉਤਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਹੈ):

“ਪਿਆਰੇ ਚਾਚਾ ਜੀ,

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

“ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡਾ ਖਤ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ। ਮੈਂ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਚੰਗੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ ਵਜੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ

ਪੂਰਬਕ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉੱਤਰ ਦੇਵੋਗੇ। ਖਤੋ-ਕਿਤਾਬਤ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਅਕਲਮੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਉਚਿੱਤ ਸਮਝੋ ਮੈਂ ਇਸ ਸੋਚ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਾਮਲਾ ਬੰਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ।

“ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਓਵੇਂ ਹੀ ਬੱਝੇ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ? ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਸੱਚਾ ਸਪੂਤ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ” ਅਤੇ “ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ” ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾੜੇਗਾ। ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਅਖਬਾਰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀ ਭੁੱਜਦੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਸੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਦਰ’ ਅਖਬਾਰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਕਿਉਂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ 35 ਵਾਰ ਕਾਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਕਿਉਂ 1895 ਤੋਂ 1910 ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ 80 ਲੱਖ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਪਲੇਗ ਨਾਲ ਮਰੇ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਭੋਲਾ ਸਮਝਦੀ ਹੈ) ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, “ਜਿਸ ਤਨ ਲੱਗੇ ਸੋਈ ਜਾਣੇ ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀੜ ਪਰਾਈ?”

“ਪਿਆਰੇ ਚਾਚਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਕਿ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ? ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਨਿਮਕ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਂ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਕਿ ਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੌਕਰ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮ? ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ? ਕੀ ਇਹ ਲੂਣ ਮਲਕਾ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਲਈ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗਰੀਬ ਹਲਵਾਹਕ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਸ਼ਾਬਾਸ਼! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲੂਣ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਵਫਾਦਾਰ ਹੋ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ? ਖੈਰ, ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਮੈਂ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ। ਪਿਆਰੇ ਚਾਚਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਿੰਘ ਹੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਧਰਮ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲੂਣ ਪ੍ਰਤਿ ਸੱਚੇ ਹੋਣ ਦੇ ਇੱਛਕ ਹੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵਰਗੇ ਸਿੱਖ ਬਣੋ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ

ਹੋਵੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਧਰਮ ਸਥਾਨ ਢਾਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਥਾਨ ਤਬਾਹ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਓ! ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਲਾ ਦਿਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਉਗਰਾਹ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਹੱਡੀ ਪਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਤਜੌਰੀਆਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰੋ, ਹੱਡੀ ਚੂਸਣਾ ਛੱਡੋ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ। ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੀ ਅਸਲ ਮਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। “ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਏ ਜੋ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ। ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟ ਮਰੇ ਕਬਹੂੰ ਨਾ ਛਾਡੇ ਖੇਤ।” ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰੋ। ਚੰਦ ਸਿੱਕਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੰਘੀ ਨਾ ਘੁੱਟੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਪਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਯਕੀਨਨ ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਅਰਥ ਜਾਂ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਅਤੇ ਸਮਝਣਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ‘ਗਦਰ’ ਵਾਲੇ ਝੂਠ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆ ਕੌਮਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸੈਕਟਰੀ ਆਫ ਸਟੇਟ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ, ਵਿਚਾਰੋ ਕਿ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ? ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਤੁਹਾਡਾ ਗਾਰਡੀਅਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਪੈਂਫਲਿਟ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕਦਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੁੱਕ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਅਮਰੀਕਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਲੁਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਨੌਕਰੀ ਖਾਤਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਚਣਾ ਇਖਲਾਕੀ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ।

“ਅਮਰੀਕਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਆਪਾ ਵਾਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਰਜ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇੰਚ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟ ਸਕਦਾ।

“ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੌੜੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਕੌੜੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਨੇ ਤਾਂ ਲਿਖੇ ਹਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਗਰੀਬ ਕੁਲੀਆਂ ਦੇ ਚੰਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ 14 ਘੰਟੇ ਖੂਨ ਪਸੀਨਾ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਛਾਪਿਆ ਅਖਬਾਰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

“ਚਾਹੇ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਮੈਨੂੰ ਖਤ ਲਿਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ। ਹੋਰ ਲਿਖਣਾ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੈ।

ਤੁਹਾਡਾ ਚਾਕਰ,
ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ”

ਡਾ. ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰਨੀ ਔਖੀ ਹੋ ਗਈ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਸ ਨੇ 8 ਜੁਲਾਈ 1914 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ (ਕਾਰਜਕਾਰੀ) ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ, ਜ਼ੋਂਬਾ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ:

“ਮੈਂ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਨ ਫ੍ਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਇਕੋ ਦਿਨ ਇਕੋ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਲਿਖੇ ਦੋ ਖਤ ਭੇਜਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਖਤ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਖਤ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਠੀਕ ਸਮਝੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਪੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮਲੰਗੋਚੀ ਦੇ ਪਤੇ ਉੱਤੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਦੂਜਾ ਜ਼ੋਂਬਾ ਦੇ ਪਤੇ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੰਗੋਚੇ ਦੇ ਸਿਰਨਾਵੇਂ ਉੱਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਭੇਜਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਖਸ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਅਮਰੀਕਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਸਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਪੱਤਰ ਭੇਜਣ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤਦ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਖਤ ਨਸ਼ਟ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਸਗੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ ਜਾਣ। ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ।

“ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੈਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦੇਰੀ ਤੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ?”

“ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ 2 ਜਾਂ 3 ਖਤ ਅਤੇ ਇਕ ਪੈਕਟ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਲ ਪੈਂਫਲਿਟ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਸੀ, ਮਿਲੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੇਜੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਪੈਕਟ ਆਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਓਹੀ ਪੈਂਫਲਿਟ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਨੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।”

ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ, ਜ਼ੋਂਬਾ ਨੇ ਡਾ. ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਡਾ. ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 22 ਜੁਲਾਈ 1914 ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੈਂਗੋਚੇ ਤੋਂ ਇਹ ਖਤ ਲਿਖਿਆ:

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਖਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਖਤ ਭੇਜਣ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਲੜਕੇ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਲੜਕਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ

ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਪੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਭੈਣ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਥੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਸਨ ਜੋ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗਭਰੇਟ ਉਮਰ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਖਲਾਕੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਲਈ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਸਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਹ ਗੱਭਰੂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਭੈੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਮਨ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਖਿਡਾਉਣਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਮੈਂ ਮੁੜ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਬਾਪ ਜੇਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।” **(ਦੋਵੇਂ ਪੱਤਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।)**

ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ, ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ?

“ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗ਼ਦਰ” ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ

ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, “ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਸ਼ਾਉਰੀ ਸੰਨ 1912 ਦੇ ਸਿਆਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਸੈਂਟ ਜੋਨ ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਪਾਸ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਵਰੰਟ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਮੈਂ ਫੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲੇ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਜਾਣ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਇਹਨੂੰ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂ ਕਿ ਇਸ ਮਿਲ ਵਿਚ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਦਾ ਲੱਕੜੀ ਲਦਾਉਣ ਦਾ ਠੇਕਾ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਬਰਫ ਪੈਣ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਦੁਬਲਾ ਪਤਲਾ ਸਰੀਰ ਝੱਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਆਕੜ ਗਈਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸ ਸੀ ਖਰਚ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਦੋਹਾਂ (ਪਤੀ ਪਤਨੀ) ਦਾ ਖਰਚ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਦਿੱਤਾ। ਆਖਰ ਕਦ ਤੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ? ਪੰਡਤ ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖਤ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਸੈਂਟ ਜੋਨ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਰੋ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਾਪਸ ਮਨਾਰਕ ਮਿੱਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਇਕ ਸੌ ਡਾਲਰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਕਸੇਲ ਦੇ ਹੱਥ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਲਾਜ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਗਰਮ ਥਾਂ ਤੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਆਰਾਮ ਆ ਜਾਵੇ।

“ਏਨੇ ਤੱਕ ਦਫਤਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਤੇ ਮੈਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭੇਜ ਦਿਉ। ਦੋਹਾਂ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਾਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਯੁਗੰਤਰ ਆਸ਼ਰਮ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਇਕ ਕਮਰਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਾਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖ

ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹਦੀ ਦਵਾਈ ਅਤੇ ਖਾਣੇ ਦਾ ਖਰਚ ਤੁਸੀਂ ਪਾਰਟੀ ਫੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਬੰਦੋਬਸਤ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਨਾਈਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਆਸ਼ਰਮ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਲਈ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।” (ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ, ਪੰਨਾ 40 -41) ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਅਨੁਸਾਰ “ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਐਡੀਟਰ ਸੀ।” (ਮੇਰੀ ਰਾਮ ਕਹਾਣੀ, ਪੰਨਾ 91)

ਸਤੰਬਰ 1914 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਗਦਰੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਪਾਰਟੀ ਅਤੇ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਵਲ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਤੇ ਇਕ ਦੋ ਹੋਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਮਈ 1914 ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਅਮਰੀਕਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਅਖਬਾਰੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਅਸਤ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਬੰਬ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਕਾਰਜ ਭਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਪਸ਼ਾਵਰੀਆ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਗਦਰੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਭਾਰਤ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਪੂਰਬੀ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭੇਜਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ 27 ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵੀ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸੋ ਅੰਦਾਜਨ ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਿਚ, ਜਦ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਮੁਖ ਆਗੂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਅਖਬਾਰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਨਿਕਲਿਆ।

ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀ ਲਾਟ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ “ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪੰਡਤ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰ ‘ਗਦਰ’ ਲਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਜ਼ਮੂਨ ਲਿਖਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਇਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਗਰਮ ਖਿਆਲੀ ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਐਡੀਟਰ ਸੀ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਖਿਆਲ ਘੁਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਜ਼ਮੂਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਾਪਣਾ ਚਾਹੀਦੈ, ਵਗੈਰਾ, ਵਗੈਰਾ।”

ਬਾਬਾ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਨੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, “ਇਕ ਵਾਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਨ 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਦਾ ਹਾਲ ਜੋ ਭਾ: ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਹੈਗੀ ਐ, ਉਸ ਦਾ ਉਲੱਥਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਕੰਮ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ। ਐਪਰ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਦੇ ਸਾਫ ਸਾਫ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਇਸ ਦਾ ਉਲੱਥਾ ਕਰਨ ਪੁਰ ਮੇਰੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਲੱਗਣਗੇ, ਜੇ ਸੁਸਾਇਟੀ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਸੌ ਡਾਲਰ ਮੇਹਨਤਾਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਲੱਥਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ।” ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਇਹ ਰੁੱਖਾ ਤੇ ਕੌਰਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਆਚੰਬਿਤ ਹੋ ਗਏ।”

ਗਦਰੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਫਰੰਟਾਂ ਉੱਤੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਉੱਤੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਰਟੀ ਫੰਡ ਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਾਰਟੀ ਸਫਾਂ ਵਿਚ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਕਿਰਨ ਲੱਗੇ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀਆਂ ਮਨ ਆਈਆਂ ਖਿਲਾਫ ਰੋਸ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਚੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਜਨਵਰੀ 1915 ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਿਆਗ ਗਿਆ। ਯਕੀਨਨ ਇਸ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਨੇ ਅਖਬਾਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਰਕਰ ਵੀ ਕੰਮ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਫਰਵਰੀ 1915 ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ‘ਹਿੰਦੀ’ ਪਨਾਮਾ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਗਦਰ ਸਟਾਫ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ। ਗਦਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਵਰਕਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। 7 ਮਾਰਚ 1915 ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਪਰਚਾ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਲਿਖਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਸ਼ੈਲੀ ਵੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ ਕੁੱਝ ਸੁਰਖੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਉਂ ਸਨ, “ਕੈਨੇਡਾ ਕੇ ਹਿੰਦੀਓਂ ਕੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੁੱਤੋਂ

ਕੇ ਧੋਕੇ ਸੇ ਬਚਨਾ ਚਾਹੀਏ”, “ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਹੋਂ ਤੇ ਐਸੇ ਹੋਂ”, “ਅੰਗਰੇਜ਼ੋਂ ਕੀ ਬਦਮਾਸ਼ੀਓਂ ਕਾ ਤਾਜ਼ਾ ਸਬੂਤ”। ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਬਦਲ ਜਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਨੋਟਿਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਉਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, “ਜਿਸ ਭਾਈ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਦੂਸਰੀ ਜਗਾ ਬਦਲਨਾ ਹੋਵੇ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲਿਖਯਾ ਕਰੋ।” (4 ਫਰਵਰੀ 1915 ਦਾ ਅੰਕ) ਪਰ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, “ਜੇ ਭਾਈ ਏਕ ਜਗਾ ਸੇ ਦੂਸਰੀ ਜਗਾ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਵੋਹ ਅਪਨੀ ਪੂਰੀ ਐਡਰੈਸ ਕਾ ਪਤਾ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਭੇਜ ਦੀਆ ਕਰੋਂ।”

ਅਖਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਵੀ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਉਂ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ; ਅਤੇ ਜੇ ਕਰ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਲਮੀ ਨਾਉਂ, ਜਿਵੇਂ “ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੰਘ”, “ਇਕ ਦੁਖੀਆ”, “ਦੇਸ ਪ੍ਰੇਮੀ”, “108” “ਇਕ ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਿੰਘ” ਆਦਿ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ‘ਗਦਰ’ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਉਂ 28 ਮਾਰਚ 1915 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦਾ ਛਪਿਆ। ਇਹ ਲਿਖਤ ਸੀ “ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗਦਰ ਲਈ ਅਪੀਲ” ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਲਿਖੇ ਸਨ “ਯੂਰਪ ਸੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ, ਅਮਰੀਕਾ ਸੇ ਰਾਮ ਚੰਦਰ”। “ਅਪੀਲ” ਦੀ ਲਿਖਤ ਇਉਂ ਸੀ:

“ਪਿਆਰੇ ਭਾਈਓਂ! ਇਸ ਵਕਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਕੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੰਗ ਕੋਨੋਂ ਮੇਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਾ ਢੋਲ ਬਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਔਰ ਇਸ ਕਾ ਸਿਰਫ ਏਕ ਯੋਗੀ ਸਬਬ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਸੇ ਬਾਹਰ ਰੈਹਨੇ ਵਾਲੇ ਕੌਮੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਲੋਭ ਔਰ ਲਾਲਚ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਕੇ ਜਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਮੁਲਕ ਮੇ ਰੈਹਨੇ ਵਾਲੇ ਦੌਲਤ ਮੰਦ ਭਾਈਓਂ ਕੇ ਚਾਹੀਏ ਕਿ ਵੋਹ ਇਸ ਵਕਤ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਭਾਈਓਂ ਕੇ ਸਫਰ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਕਰਾਇਆ ਦੇਵੇਂ, ਖੁਲੇ ਦਿਲ ਸੇ ਦਾਨ ਕਰੇਂ। ਇਸ ਵਕਤ ਵੋਹ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਦਸ ਬੀਸ ਪਚਾਸ ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਈਓਂ ਕੇ ਕਰਾਇਆ ਦੇਂਗੇ ਉਨ ਕਾ ਯੋਗ ਦਾਨ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਕੀ ਤਵਾਰੀਖ ਮੇਂ ਯਾਦਗਾਰ ਕੇ ਤੌਰ ਪਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਹੇਗਾ। ਉਮੈਦ ਹੈ ਕਿ ਯੋਗ ਥੋੜੀ ਸੀ ਉਪੀਲ ਮਾਤਾ ਹਿੰਦ ਕੇ ਸਪੁਤਰੋਂ ਕੇ ਕਾਨੋਂ ਤਕ ਪੌਂਚ ਕਰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਅਸਰ ਕਰੇਗੀ।”

ਯਾਦ ਰੱਖਣਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਜਨਵਰੀ 1915 ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਰਮਨੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਬਰੁੱਕਸ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪੱਖੋਂ ਪਲਟਾ ਖਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਡਾ. ਹਰੀਸ਼ ਕੇ. ਪੁਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ “ਅਮਲੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਲਈ ਸਵੈਧੀਨ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਕੁੱਝ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।” ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਿਰਣਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ “ਏਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਤਗੜੇ ਹੱਥ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।”

ਉਪਰੋਕਤ ਵੇਰਵੇ ਤੋਂ ਮਾਰਚ 1915 ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਹਫਤੇ ਛਪੀ ਇਸ ਅਪੀਲ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਹੀ “ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਗਦਰ” ਦੇ 7 ਅਪ੍ਰੈਲ 1917 ਵਾਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੇਖ ਸਚੁਮੱਚ ਹੀ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੰਦੇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਧੰਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਵਾਸਤੇ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਗਦਰ ਅਖਬਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਚੌਧਰ 1916 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਚੰਮ ਦੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ।

ਜੀਵਨ ਵੇਰਵਾ

ਨਾਂ ਅਤੇ ਪਤਾ: ਡਾ. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਪੁੱਤਰ ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ
#3154. ਸੈਕਟਰ-71, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

ਜਨਮ ਮਿਤੀ: 4 ਜਨਵਰੀ 1941

ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ: ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ), ਪੀ-ਐੱਚ. ਡੀ.

ਕਿੱਤਾ: ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ (ਕਾਲਜ ਕਾਡਰ), ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ
ਵਿਚ ਲੈਕਚਰਾਰ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ
ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸੇਵਾ ਮੁਕਤੀ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ
ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵਿਚ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਐਨ ਖੇਤਰ:

- (ੳ) ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਰਚੀ ਗਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਵਿਤਾ: ਖੋਜ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ
- (ਅ) ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਤ: ਖੋਜ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ
- (ੲ) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਰਚੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ:

(ੳ) **ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਰਚੀ ਗਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਕਵਿਤਾ: ਖੋਜ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ**

ਪੰਜਾਬੀ:

1. **ਸਿੰਘ ਗਰਜਨਾ:** (ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਰਚੀ ਗਈ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਰਚਨਾਵਾਂ** ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
2. **ਸਾਕਾ ਬਾਗ-ਏ-ਜਲ੍ਹਿਆਂ** (ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਹੱਤਿਆ ਕਾਂਡ ਬਾਰੇ ਰਚੀ ਗਈ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਰਚਨਾਵਾਂ** ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ)- ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

3. **ਆਵਾਜ਼-ਏ-ਗਾਂਧੀ** (ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਰੇ ਰਚੀ ਗਈ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਰਚਨਾਵਾਂ** ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ)- ਗਾਂਧੀ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
4. **ਗੁਰੂ-ਕੇ-ਬਾਗ ਵਿਚ ਗੋਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਤੂਫਾਨ** (ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ-ਕਾ-ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਸੰਨ 1922 ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚੇ ਬਾਰੇ ਗਿ. ਨਿਰੰਜਣ ਸਿੰਘ 'ਸਰਲ' ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਅਤੇ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ** ਕੀਤੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ)- ਨਵਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਮੋਗਾ
5. **ਸਰਹੱਦੀ ਸ਼ੇਰ** (ਸ਼ਹੀਦ ਹਰੀ ਕਿਸ਼ਨ ਸਬੰਧੀ ਰਚੀ ਗਈ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ** ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ)- ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
6. **ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਖਾਲਸਾ** (1923 ਈ. ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਸੂਰਜ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਅਤੇ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ** ਕੀਤੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ)- ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
7. **ਸੁਧਾਰ ਖਾਲਸਾ** (ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਸਵਾਲੀਆ ਦੁਆਰਾ 1922 ਈ. ਵਿੱਚ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ)- ਨਵਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਮੋਗਾ
8. **ਘੋੜੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ** (1929 ਤੋਂ 1945 ਈਸਵੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
9. **ਬੰਦੀ ਬੋਲ** (**ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀ ਚੋਣਵੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ** ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ, ਇੰਡੀਆ
10. **ਸੋਹਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ**, (ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਉਪਰੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ, ਇੰਡੀਆ

ਹਿੰਦੀ:

1. **ਫਾਂਸੀ ਲਾਹੌਰ ਕੀ** (ਹਿੰਦੀ) ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ** ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ, ਇੰਡੀਆ
2. **ਚੰਗਾਰੀਆਂ** (ਹਿੰਦੀ) ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀ ਅਤੇ **ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ** ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ, ਇੰਡੀਆ

ਮਰਾਠੀ:

1. ਭਗਤਸਿੰਹਾਂਵਾਰਚੇ ਪਵਾੜੇ (ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਰਚੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟ੍ਰਸਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

(ੲ) ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਤ: ਖੋਜ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ

1. **ਸ਼ਾਂਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ** (ਪ੍ਰਿੰਸਿਪ ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਂਤ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ)- ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਮੋਗਾ

1. **ਪੱਤਲ-ਕਾਵਿ** (18ਵੀਂ ਤੋਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦਰਮਿਆਨ ਵਿਭਿੰਨ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੱਤਲਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਨ)- ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
2. **ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਕਿੱਸਾ-ਸਾਹਿਤ**- ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ
3. **ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਰਚਨਾਵਲੀ**- ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
4. **ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਰਣ ਸਿੰਘ: ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ**,
5. **ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਤ ਸੰਦਰਭ ਕੋਸ਼: (ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ)** ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
6. **ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਲੋਪੋਂ** (ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ), ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

(ਸ) ਲੇਖਕ ਲੜੀ:

1. ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ: ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ (ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਆਗੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ)- ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
2. ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਸਵਾਲੀਆ: ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ (ਲਗਪਗ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਕੋ ਇਕ ਕਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ) ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
3. ਕਿੱਸਾਕਾਰ ਰਣ ਸਿੰਘ: ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2002
4. ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਟੂਸੇ: ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾ,

(ਸ) ਫੁਟਕਲ:

1. ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ ਕਾਵਿ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਪਟਿਆਲਾ
2. ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ ਕਾਵਿ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਪਟਿਆਲਾ (ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ)
3. ਜੰਗਲੀ ਫੁੱਲ, (ਇਲਾਕਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਣਵੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ, ਰਣਸੀਂਹ ਕੇ ਖੁਰਦ, 2013
4. ਖੰਗੂੜਾ ਗੋਤ ਅਤੇ ਲਤਾਲਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸ. ਜਗਪਾਲ ਸਿੰਘ ਖੰਗੂੜਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, 2016

(ੳ) ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਪੰਜਾਬੀ:

1. ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ ਮੋਰਚਾ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2008
2. ਜੁੱਗ ਪਲਟਾਊ ਚਿੰਤਕ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, 2009
3. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਚਾਰ, ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ, 2011

4. ਗਦਰੀ ਬਾਬਾ ਭਾਈ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ 'ਪ੍ਰੀਤਮ', ਯੂਨੀਸਟਾਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2013
5. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਦੀ ਦਰਦਨਾਕ ਕਹਾਣੀ (ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਅਤੇ 1922 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਪੁਸਤਕ), ਯੂਨੀ ਸਟਾਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 2014
6. ਕੋਮਾਗਾਟਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ (ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਖਿਲਾਫ 1922 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਖੋਹੀ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਚੱਲੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ), ਯੂਨੀ ਸਟਾਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 2014
7. ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਫੁੱਲ (ਇਲਾਕਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਮੋਗਾ, ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ), ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ, ਰਣਸੀਂਹ ਕੇ ਖੁਰਦ, 2015
8. ਤਾਜ ਬਨਾਮ ਕ੍ਰਿਪਾਨ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼), ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2016
9. ਡਾਇਰੈਕਟਰੀ: ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਾਬਕਾ ਸੈਨਿਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ
10. ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ: ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ

English:

1. **The Story of Kamagata Maru: A Challenge to Colonialism - key Documents**
(Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich)
Chandigarh, Unistar,
2. **The Hanging of Bhagat Singh: Complete Judgment and other documents,**
(Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich)
Chandigarh, Unistar,
3. **The Banned Literature** (An annotated bibliography of Publications on Bhagat Singh in English and ten Indian languages i.e. Bengali, Gujarati, Hindi, Kannarese,

Marathi, Punjabi, Tamil, Telegu, Sindhi and Urdu, **PROSCRIBED** by the British Government), Chandigarh, Unistar.

4. **The Babbar Akali Judgment--** From Liberation of Gurdwaras to National Liberation, (Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich), Chandigarh, Unistar.
5. **Komagata Maru:** Not just a voyage (Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich), National Book Trust, New Delhi.
6. **The Guru Ka Bagh: The Enquiry Report of British Atrocities on the Peaceful Sikh Volunteers,** (Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich), Chandigarh, Unistar. (Under Print)
7. **Trial Proceedings of Lahore Conspiracy Case – In The Court of Shri Krishan, Special Magistrate, Lahore,** (Co-editor with Prof. Malwinder Jit Singh Waraich), Chandigarh, Unistar. (Under Print)

ਹਿੰਦੀ

1. **ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਕੋ ਫਾਂਸੀ** (ਮੁਕੰਮਲ ਨਿਰਣਯ ਏਵਮ ਅਨਯ ਦਸਤਾਵੇਜ਼) (ਹਿੰਦੀ), ਰਾਜ ਕਮਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

